SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

HALKBİLİMİ TEMELİNDE BÜYÜ DÜŞÜNCESİ VE TÜRK SOSYOKÜLTÜREL YAŞAMINDA BÜYÜNÜN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Aytekin ALPASLAN

Sivas

Kasım 2022

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

HALKBİLİMİ TEMELİNDE BÜYÜ DÜŞÜNCESİ VE TÜRK SOSYOKÜLTÜREL YAŞAMINDA BÜYÜNÜN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Aytekin ALPASLAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Özlem DEMREN

Sivas

Kasım 2022

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (Tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

.../… /2022

Aytekin ALPASLAN

ÖN SÖZ

"Bolsun kıl tep tediler. Anuŋ tezi oşbu turur"

Tez konumun üç motivasyon kaynağından birincisi, büyü ve ezoterizm, okültizm, paganlık konularına olan kişisel ilgiydi. İkincisi, gündelik hayatın çeşitli alanlarında büyü ve büyücülükle ilgili fikir ve fiilleri kapsayan halkbilgisine olan akademik ilgiydi. Üçüncüsü, toplumdaki büyü ve büyücülüğe yönelik ilgi, korku ve saygının ana yapısına olan meraktı.

Çalışmaya ilk başladığımda tezin ana problem cümlesi ve hipotezi netleşmemişti. Halkbiliminin en önemli ana kollarından biri olan halkbilgisi, büyü olgusunun dahil olduğu şubedir. Büyü, bu şube içinde genelde halk inançları ile bağdaştırılmaktadır. Çalışmama ilk başladığımdaki amacım, büyünün yalnızca halkbilgisi kolunda yer alan konuları değil, halkbiliminin diğer ana kollarından olan halk edebiyatı, toplumsal uygulamalar, gösteri sanatları, halk yaşamı gibi şubelerin içinde de yer alan birçok konunun doğrudan doğruya temelini oluşturan bir yapı olduğunu göstermekti. Fakat *Felsefe ve Mantık Temelinde Büyü* başlığı için yaptığım okumalar ve yapısalcı yöntemle ilgili araştırmalarım sırasında tezin ana probleminin aslında daha kapsamlı alanlara ve konulara ulaştığını fark ettim. Literatürde sempatik büyü (sympathetic magic) adıyla bilinen büyü ilkeleri, büyüsel düşünme (magical thinking) şablonunun ana yapısını oluşturmaktadır. Bu yapı, kültürün birçok şubesinin doğrudan kökenidir. Yalnızca kültür değil, -belki kültürün kaynakları arasında sayılabilecek olan- psikoloji alanında da büyüsel düşünme şablonunun kaynaklık ettiği alanlar vardı. Aslında bunu şöyle ifade etmek istiyorum: Büyüsel düşünme şablonu, psiko-sosyokültürel bir yapıdır ve psiko-sosyokültürel alanın sınırları nereye kadar uzanabiliyorsa o da oraya kadar uzanmaktadır. Bu iddia başta çok büyük gibi görünebilse de incelendiğinde aslında zaten ortada olanın netleştirilerek altının çizilmesinden başka bir şey değildir. Bu görüşe katılan halkbilimci, antropolog, sosyologlar arasında Edward Tylor, James G. Frazer, Levy-Bruhl, Emile Durkheim, Fanz Boas, Robert Ranulph Marett, Bronislaw Malinowski, Claude Levi-Strauss, Pertev N. Boratav, Sedat Veyis Örnek gibi isimler yer almaktadır. Adı geçen araştırmacılar, çalışmamda faydalandığım kaynaklarda vd. eserlerinde büyü meselesini ele alırken onun sosyal ve psikolojik yönüne her zaman işaret etmişler, bu

alanları büyünün kaynakları arasında göstermişlerdir. Aynı görüşü destekleyen psikologlar arasında Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Jean Piaget gibi isimler yer almaktadır. Çalışmamda Sedat Veyis Örnek, Pertev N. Boratav, James G. Frazer ve Claude Levi-Strauss'un eserleri en çok başvurduğum kaynaklar oldu.

Çalışmanın ana konusu büyü olgusudur. Büyü olgusu konunun bağlamına göre kendi içinde büyüsel düşünce, büyücülük bilgisi ve büyücü (icracı) olarak çeşitli ayrımlara sahiptir. Çalışmada büyüsel düşünce üzerinde durulmakla birlikte diğer iki konuya ihtiyaç halinde değinilmiştir. Çalışmada sunulan yaklaşım, büyü düşüncesinin disiplinler arası bir yorum denemesi olup bu olguyla ilgili tek yaklaşım olma iddiasında değildir.

"*Türk sosyokültürel yaşamında büyü olgusu ile çeşitli kültürel inanma ve uygulamalar arasında ortak bir yapı var mıdır?*" sorusu, çalışmanın problem cümlesidir. *Büyü olgusunun arka planında psiko-sosyokültürel temelli bir düşünce şablonu vardır ve bu şablon, sosyokültürel hayatın çeşitli alanlarında varlığını gösterebilen bir yapıdır*. Bu hipotez, yapısalcı halkbilimi yöntemiyle uyumlu olup hem bu yöntem hem de mevcut literatür üzerinden doğrulanabilmekte ve problem cümlesine çözüm üretebilmektedir.

Konuyla ilgili kavramsal çerçeve ve örnekler, ilgili literatür taramasıyla elde edilmiştir. Kavramsal çerçeve çizilirken halkbilimi gibi kültürel disiplin alanındaki araştırmacıların eserleri seçilmiştir. Önekler seçilirken ikinci bölümdeki başlıklar özelinde problem cümlesi ve hipotez ile ilişkili örnekler seçilmiştir.

Araştırma yöntemi temel ve tanımlayıcı yöntemlere dayanmaktadır. Temel araştırma kapsamında ilgili literatür taranarak büyü olgusunun açıklaması ve yorumlaması yapılmıştır. Tanımlayıcı araştırma kapsamında büyü olgusunun çeşitli örnekleri arasındaki ilişki ve etkileşimler, örneklerin gruplandırılması ve tanımlanması yapılmıştır. Araştırma yaklaşımı olarak nitel araştırma kapsamında tümevarım ile normatif bir yol izlenmiştir.

Felsefe ve Mantık Temelinde Büyü başlığında büyü düşüncesi, mantık temelinde ele alınmış, büyüsel düşüncenin insan zihnindeki kökenleri ve nedenleri tartışılmıştır. Sonuç olarak, büyü düşüncesinin insan mantığı dahilinde oluşan ve nedenselliğe dayanan bir zihniyet olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikoloji Temelinde Büyü başlığında büyü düşüncesi, sempatik ilişki temelinde ele alınmış, bu kapsamda benzerlik ve temas ilkelerinin psikolojik kökenleri tartışılmıştır. Sonuç olarak, büyü düşüncesinin insan psikolojisindeki en temel ve köklü algılardan biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik yaklaşımlardan biri olan Gestalt psikolojisindeki ilkelerden biri benzerlik ilkesidir. Bu ilkeye göre eğer parçalar birbirine benziyorsa, bu parçalar algısal olarak birbirleriyle gruplanır. Bu benzerlik şekil, renk, gölgelendirme vb. özelliklerle oluşabilir. Algı sıraları benzerlik ilkesinden kaynaklanır.

Kültür Temelinde Büyü başlığında büyü düşüncesi, kültürel disiplinlerin temel araştırma konularından olan dinamizm, mana, tabu üzerinden ve kültürün çeşitli alanları arasındaki ortaklığı bakımından tartışılmıştır. Sonuç olarak, büyü düşüncesinin bizzat kültürel olgularla sıkı bir ilişki ve ortak mantık içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Teoloji Temelinde Büyü başlığında büyü ile dinin kültürel kategoriler olduğu görüşü desteklenerek büyü olgusu ile dinler arasındaki ilişkiler, benzerlikler, farklılıklar tartışılmıştır. Sonuç olarak, bu iki kültürel kategori arasında benzerlik ve farklılıkların olduğu, birinin diğerinin devamı olmadığı veya onun içinden doğmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Büyünün Tarihçesi başlığında büyünün tarihçesi ezoterik, okült, pagan geleneklerle ve çağdaş çalışmalarla ele alınırken büyünün kadim tarafı ile günümüzdeki uzantıları tartışılmıştır. Sonuç olarak, büyünün tarihinin kültür ile başladığı, geçmişten bugüne çeşitli gelenekler ve gruplarla eklektik bir ilişki içine girerek inanma ve uygulamalarını devam ettirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Büyünün Etimolojisi ve Tanımı başlığında etimoloji biliminin ve halk etimolojisinin büyüsel düşünceyle olan ilişkisi dahilinde tabu kaçınmaları ve şaman için kullanılan oyun ve bügü adları tartışılmıştır. Sonuç olarak, etimolojinin kendi işleyişi içinde ad (kişi, hayvan, yer, nesne) ile tabu ve dolayısıyla büyüsel düşünce arasında sempatik ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Büyü Türleri ve Büyünün Dayandığı İlkeler başlığında çalışmanın ve genel olarak büyü olgusunun kilit noktası olan ilkeler tartışılmıştır. Sonuç olarak, aynı zamanda çalışmanın problem cümlesine de yanıt olarak, büyüyü oluşturan ilkelerin,

psiko-sosyokültürel temelli bir düşünce yapısı olduğu, bu yapının kültürün diğer alanlarındaki inanma ve uygulamalara da kaynaklık ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Türk Sosyokültürel Yaşamında Büyü başlıklı ikinci bölümde, birinci bölümün çerçevesi ve problem cümlesi doğrultusunda seçilmiş örnekler ele alınarak hipotez kanıtlanmaya çalışılmıştır. Büyüsel düşünce ile onun uzantısı olan inanma ve uygulamalar, geleneksel ve modern toplumlarda, eski ve yeni zaman içinde, gündelik yaşamda ve hayatın çeşitli noktalarında karşılaşılan bir düşünme yapısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmam için medet veren rahmetli babam Gültekin ALPASLAN'a, literatür taramasında ve bazı başlıkları yazmamda değerli katkıları olan evin tayağı eşim ve yoldaşım Özge ALPASLAN'a, şehir dışındayken evrak işleriyle ilgili olarak her türlü kıymetli desteklerinden dolayı Murat BEYSUN, Yakup AVCU, Serkan TUNA'ya teşekkür ederim.

Türk Halkbilimi lisans öğretimimde sınıfımın danışmanı, yüksek lisans öğretimimde tez danışmanım olan, lisans ve lisansüstü gelişimimi yakından izleyen Doç. Dr. Özlem DEMREN hocama bana güvendiği ve beni desteklediği için, inisiyatif alma şansı tanıyıp hareket serbestliği sağlayarak özgün ve özgür düşünceyi desteklediği için, lisanstan itibaren tüm öğrencilerine hem kişisel hem de kariyer gelişimi tavsiyelerinde bulunup öğrencilerini hayata hazırlama konusuna önem verdiği için dolu ve derin teşekkürlerimi sunarım. SCÜ Türk Halkbilimi bölümü Erasmus koordinatörü olarak Erasmus+ KA107 programıyla Azerbaycan Bakü Devlet Üniversitesine bir dönem değişim öğrencisi olarak gidebileceğim konusunda beni bilgilendirip teşvik ederek bu fırsatı değerlendirmemi sağlayıp bilgimi ve görgümü artırdığı için ayrıca ve özel olarak teşekkür ederim.

Bu çalışmanın, büyü konusunu araştıran ve düşünen araştırmacılar olarak "en az bir ortak unsuru paylaşan" topluluğuna bir kabul töreni olması temennisiyle…

Aytekin ALPASLAN

Trabzon, 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
KISALTMALAR ..... **iii**
TABLO LİSTESİ ..... **v**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **vii**
ÖZET ..... **ix**
ABSTRACT ..... **xi**
GİRİŞ **1**
1.1. Çalışmanın Konusu 2
1.2. Çalışmanın Amacı 4
1.3. Çalışmanın Yöntemi 4
1.4. Konuyla İlgili Bibliyografya 5
BİRİNCİ BÖLÜM **7**
1. BÜYÜ NEDİR? **7**
1.1. Felsefe ve Mantık Temelinde Büyü 10
1.2. Psikoloji Temelinde Büyü 19
1.3. Kültür Temelinde Büyü 21
1.4. Teoloji Temelinde Büyü 25
1.5. Büyünün Tarihçesi 27
1.6. Büyünün Etimolojisi ve Tanımı 33
1.7. Büyü Türleri ve Büyünün Dayandığı İlkeler 38
İKİNCİ BÖLÜM **53**
2. TÜRK SOSYOKÜLTÜREL YAŞAMINDA BÜYÜ **53**
2.1. Türk Paganlığı (Gök Tanrı İnancı, Şamanizm) ve Büyü 53
2.2. Türk Halk Edebiyatı Türlerinde Büyü 63
2.3. Arap ve Fars Kültür Eksenindeki Divan Edebiyatında Büyü 66
2.4. Akdeniz-Semitik Kültür Eksenindeki Büyü ve Büyücülük Kitapları 66
2.5. Türk Sinemasında Büyü 67
2.6. Türk Medyasında Büyü 70
2.7. Türk İnternet Kültüründe (Netlore) Büyü 79
SONUÇ **83**
KAYNAKLAR **85**
DİZİN **89**
EKLER **91**
Ek:1. Halkbiliminin Bir Kolu Sözlü Anlatımlar (Halk Edebiyatı) Tablosu 91
Ek:2. Landkarte von den Regionen der Volkskunde 92

Ek:3. Diyanet İşleri Başkanlığının 16.12.2019 Tarihli Cuma Hutbesi..... 93
Ek:4. Isaac Bonewits'in Büyü Yasaları..... 94
Ek: 5. Bibliyografya 95

KISALTMALAR

bkz. : bakınız

c : cilt

Çev : çeviren

Haz. : hazırlayan

MÖ : milattan önce

No. : numara

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

SCÜ : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TDVİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

vb. : ve benzer(ler)i

vd. : ve diğer(leri)

vs. : vesaire

Yay. : Yayınevi, Yayınları

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Büyü İlkeleri 39
Tablo 2. Doğu Ezoterizmindeki Bazı Büyü Kitapları 67
Tablo 3. Sabah Gazetesinde Büyü Haberleri..... 75
Tablo 4. Akşam Gazetesinde Büyü Haberleri 76
Tablo 5. Hürriyet Gazetesinde Büyü Haberleri 77
Tablo 6. Milliyet Gazetesinde Büyü Haberleri..... 78
Tablo 7. Sözcü Gazetesinde Büyü Haberleri..... 79

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Wicca dininin konumu..... 31
Şekil 2. Isaac Bonewits'in Büyü Yasaları (Türkçeleştirilmiş)..... 42
Şekil 3. 2021'de Sivas'ta Meydana Gelen Adli Büyü Vakası I..... 73
Şekil 4. 2021'de Sivas'ta Meydana Gelen Adli Büyü Vakası II 73

ÖZET

Büyüyü doğuran form olan büyüsel düşünce yapısı, bireyde psikoloji, toplumda kültür temelinde, tarih boyunca hem kronolojik hem de senkronik bir süreklilik içinde var olan köklü bir psiko-sosyokültürel yapıdır. Sosyokültürel yaşamın çeşitli alanlarında varlığını sürdüren girift bir psiko-sosyokültürel olguyu daha iyi anlamak ve çözümlemek için disiplinler arası yaklaşıma ve yapısalcı yönteme ihtiyaç vardır.

"*Türk sosyokültürel yaşamında büyü olgusu ile çeşitli kültürel inanma ve uygulamalar arasında ortak bir yapı var mıdır?*" sorusu, çalışmanın problem cümlesidir. *Büyü olgusunun arka planında psiko-sosyokültürel temelli bir düşünce şablonu vardır ve bu şablon, sosyokültürel hayatın çeşitli alanlarında varlığını gösterebilen bir yapıdır*. Bu hipotez, yapısalcı halkbilimi yöntemiyle uyumlu olup hem bu yöntem hem de mevcut literatür üzerinden doğrulanabilmekte ve problem cümlesine çözüm üretebilmektedir. Temel araştırma kapsamında ilgili literatür taranmış, tanımlayıcı araştırma kapsamında büyü olgusunun çeşitli örnekleri arasındaki ilişki ve etkileşimler, örneklerin gruplandırılması ve tanımlanması yapılmıştır. Araştırma yaklaşımı olarak nitel araştırma kapsamında tümevarım ile normatif bir yol izlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde büyü olgusunun teorik ve kavramsal çerçevesi çizilmiş ve tartışılmıştır. Problem cümlesine uygun olarak büyü ve diğer kültürel uygulamalar arasındaki benzerliğe işaret eden ve büyü uygulamalarını sistematik olarak listeleyen bir katalog modeli geliştirilmiştir. İkinci bölümde yazılı kaynaklar üzerinden Türk sosyokültürel yaşamında büyü ve büyücülükle ilgili inanma ve uygulamalar seçilerek yorumlanmıştır. Sonuç olarak, çalışmada sunulan yaklaşım, büyü düşüncesinin disiplinler arası bir yorum denemesi olup bu olguyla ilgili tek yaklaşım olma iddiasında değildir.

Anahtar Kelimeler: büyü, büyücülük, büyüsel düşünce, sempatik büyü, taklit büyüsü, bulaşma büyüsü

ABSTRACT

The magical mentality, which is the form that gives birth to magic, is a deep-rooted psycho-sociocultural structure that has existed in both a chronological and synchronous continuity throughout history, on the basis of psychology in the individual and culture in the society. An interdisciplinary approach and a structuralist method are needed to better understand and analyze an intricate psycho-sociocultural phenomenon that exists in various areas of sociocultural life.

"*Is there a common structure between the phenomenon of magic and various cultural beliefs and practices in Turkish socio-cultural life?*" The question is the problem sentence of the study. *There is a psycho-sociocultural-based thought pattern in the background of the phenomenon of magic, and this pattern is a structure that can show its existence in various areas of socio-cultural life*. This hypothesis is compatible with the structuralist folklore method and can be verified both by this method and the existing literature and to produce a solution to the problem statement. Within the scope of the basic research, the relevant literature was scanned, within the scope of the descriptive research, the relationships and interactions between the various examples of the phenomenon of magic, the grouping and definition of the examples were made. As a research approach, a normative path with induction was followed within the scope of qualitative research.

In the first part of the study, the theoretical and conceptual framework of the phenomenon of magic was drawn and discussed. In accordance with the problem statement, a catalog model has been developed that points out the similarity between magic and other cultural practices and lists magic practices systematically. In the second part, beliefs and practices related to magic and sorcery in Turkish socio-cultural life are selected and interpreted through written sources. In conclusion, the approach presented in the study is an interdisciplinary interpretation of the idea of magic and does not claim to be the only approach to this phenomenon.

Keywords: magic, magician, magical thinking, sympathetic magic, imitative magic, similarity magic, contagion magic

GİRİŞ

Halkbilimi Temelinde Büyü Düşüncesi ve Türk Sosyokültürel Yaşamında Büyünün Yeri başlığını taşıyan çalışma çeşitli bölümlere ayrılarak ele alınmıştır.

Kapsamlı ve karmaşık bir konuyu ele alırken kategorizasyona, kronolojiye, karşılaştırmaya, konuyu ele alan farklı disiplinlerin kuram ve yaklaşımlarına tabi tutarak konunun netleşmesi gerekmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak birinci bölümün birinci başlığı olan *Felsefe ve Mantık Temelinde Büyü* başlığında, büyü meselesini öncelikle felsefe ve mantık içinde bir temele oturtma yoluna başvurulmuştur. Düşünmenin izlediği yolu ve düzeni ele alan mantık, aklın ilkelerini üç ana unsura ayırarak ele almaktadır. Özdeşlik ilkesi, çelişmezlik ilkesi, üçüncü halin imkânsızlığı ilkesi olmak üzere bu üç ilke, mantık disiplininde aklın ilkeleri olarak bilinmektedir. Büyü düşüncesi, bu ilkelerden özdeşlik ilkesinde başlamaktadır. Mantık disiplininde akıl yürütme ilkeleri arasında büyü düşüncesinin başladığı ilkelere bakıldığında bunların tümevarım, tümdengelim ve analoji olduğu görülmektedir.

Tüm bunlarla birlikte büyü, insan zihninde a priori[1] (önce gelen) halde var olan psiko-sosyokültürel bir yapıdır. Bir düşünce şablonu olan büyüsel düşünce, yalnızca ve özel olarak büyücülük uygulamalarının değil, kültürün pek çok alanındaki inanma ve uygulamaların da yapısını oluşturmaktadır. Tez kapsamında taranan büyüyle ilgili literatürde, çeşitli araştırmacılar tarafından büyünün yaygın ve dar anlamından daha geniş bir anlam çerçevesine sahip olduğuna değinilmiştir. *Büyü Türleri ve Büyünün Dayandığı İlkeler* başlığında bu noktaya dikkat çeken ve bunu düzenlenmiş bir tasnife dayanan katalog modeliyle öne çıkaran çalışmada, söz konusu vurgu netleştirilmiştir. Çalışma, bu doğrultuda ilk model denemesini sunacağı için elbette eksikleri ve gözden kaçan yanlışları da olacaktır. Amaç, bunları eleştiriye sunup sağlamlaştırmaktır.

[1] Felsefi bir terim olan a priori, önce gelen, önsel anlamına gelmektedir. Deneyden önce, deneyden bağımsız, deneyimlenmemiş bilgidir. Bilginin deneyimden bağımsız olup sadece akla dayandığını savunan apriori ile bilginin deneyime bağlı olup sadece deneyime dayandığını savunan a posteriori, epistemolojik bir ayrım olup iki farklı biliş tarzını ifade etmekle birlikte rasyonalistler ile empiristler arasındaki tartışma konularından biridir (Cevizci 2003: 1).

"*Türk sosyokültürel yaşamında büyü olgusu ile çeşitli kültürel inanma ve uygulamalar arasında ortak bir yapı var mıdır?*" sorusu, çalışmanın problem cümlesidir.

1.1. Çalışmanın Konusu

Halkbilimi disiplininin ana kolları arasında sözlü anlatımlar, toplumsal uygulamalar, halkbilgisi, geleneksel el sanatları, gösteri sanatları, uygulamalı halkbilimi yer almaktadır. UNESCO, halkbiliminin ana kollarını, 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'teki 32. genel konferansında SOKÜM yani Somut Olmayan Kültürel Miras kavramı altında şu şekilde belirlemiştir:

a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar,

b) Gösteri sanatları,

c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler,

d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar,

e) El sanatları geleneği (SOKÜM, 2006).

Halkbiliminin halkbilgisi koluna dahil olan, SOKÜM sınıflandırmasına göre d maddesine giren büyü konusu, halkbiliminin diğer şubeleri ve konularıyla da ilişkilidir. *Ek:1*'de halkbiliminin halk edebiyatı konusuna ait türlerini içeren bir tablo verilmiştir. Halkbilimi konuları arasında yer alan pek çok konunun, diğer şubeler altında konumlandırılmış olan konularla ilişkili olduğu bilinmektedir. Örneğin sözlü anlatımlar şubesinde anonim türler altındaki bir tekerleme veya bilmece, gösteri sanatları şubesinde yer alan bir köy seyirlik oyununun da konusu olabilmektedir. Aynı şekilde, halkbilgisi alanında yer alan halk takvimi konusu, toplumsal uygulamalar şubesindeki bir geçiş dönemine de konu olabilmektedir. Sözlü anlatımlardaki ağıt, ölüm sonrası inanma ve uygulamalarında kullanılmaktadır.

Orhan Acıpayamlı, sempatik büyünün yağmur duası, halk hekimliği, nazar gibi kültürün çeşitli alanlarındaki inanma ve uygulamaların temelini oluşturduğunu tespit etmiştir (Acıpayamlı 1962, 1963a, 1963b, 1963c). Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Birke Sander tarafından 2002 yılında hazırlanan *Landkarte von den Regionen der Volkskunde* (Folklor Bölgelerinin Haritası, bkz.: Ek:2.) adlı görsel, halkbilimi şubeleri

ve konuları arasındaki ilişkinin tabiat üzerinden somutlaştırılarak ifade edildiği bir çalışmadır.

Çalışmanın ana konusu olan büyü, halkbilgisi şubesine dahil olan bir konudur ve hem aynı kol içinde hem de farklı kol içinde ilişkili ve bütünleşik olduğu farklı konular yer almaktadır. Büyü konusu yalnızca halkbiliminin farklı şubelerinde değil, sosyal ve beşerî bilimlerin farklı disiplinleri tarafından da ele alınan bir konu olmuştur. Yazılı kaynak araştırmasından ve sosyal hayat içinden edinilen bulgulara göre büyü konusunu ele alan disiplinler arasında psikoloji, sosyoloji, felsefe, teoloji, ilahiyat, sanat tarihi, tarih, edebiyat gibi disiplinler yer almaktadır. Bu disiplinlerin her biri, konuya kendi kuram, yaklaşım, yöntem ve anlayışlarına göre bakmaktadır. Çalışmada büyü meselesine halkbilimi temelinde bakılırken, büyü meselesini doğrudan veya dolaylı olarak ele almış diğer disiplinlerin görüş ve yaklaşımlarından da faydalanılmıştır. Büyü konusu, çalışmanın birinci bölümünde halkbilimi temelinde ve disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmış, teorik ve kavramsal çerçevesi ise çalışmanın hipotezi merkezinde temellendirilmiştir.

Çalışmanın hipotezi, büyü meselesinin arka planında psiko-sosyokültürel temelli bir düşünce şablonu olduğu ve bu şablonun sosyokültürel hayatın her alanında varlığını gösteren bir yapı olduğu görüşüne dayanmaktadır.

Mesele temel olarak teorik ve pratik ayrımla ele alınmıştır. Teorik olan birinci bölümde çalışmanın dayandığı tezlerin, görüşlerin açıklaması, kavramsal temellendirmeleri, ispat yükünün sağlanması denenmiştir. İkinci bölümde, birinci bölümün çerçevesi doğrultusunda çalışmanın kapsamı içinde seçilmiş örnekler üzerinden çalışmanın öne sürdüğü düşünceler kanıtlanmaya çalışılmıştır. Çalışma, yazılı kaynaklar üzerinden yapılan literatür taramasına dayanmaktadır.

Çalışmada, büyü meselesiyle ilgili genel kanılardan biri olan, büyünün antik dönem insanının birincil sözlü kültür ortamında doğarak din ve bilimin etkisiyle zaman içinde azalarak bittiğini, günümüzde ancak tahsilsiz, cahil, izole kişi ve toplumlarda devam ettiğini, insanlığın sırasıyla büyü, din ve bilim devirlerinden geçtiğini iddia eden görüş eleştirilmiştir. Eleştirilen bu görüşler yerine, büyü ve büyücülüğü doğuran büyüsel düşünce şablonunun varlığına işaret edilmiş, bu şablonun yalnızca büyücülük içinde değil, sosyokültürel hayatın bilim de dahil olmak üzere pek çok alanı içinde

varlığını sürdüren bir yapı olduğu öne sürülmüştür. Büyüsel düşünce şablonu, insan zihninde a priori halde, bu şablonun nasıl yorumlandığı ve uygulandığı ise a posteriori halde oluşmaktadır. Kültürel anlamda bilinen büyü ve büyücülük, işte tam olarak bu formda doğmaktadır. Psiko-sosyokültürel açıdan rasyonel ve irrasyonel düşüncenin düalizm tarzı bir zıtlık değil, dikotomi tarzı bir ikileşim içinde olduğu kabul edilmiş, büyüsel düşünce formunun iki tarafı da tetikleyebildiği, hangi tarafın tetiklendiği o bireye veya topluma göre değişkenlik gösterdiği öne sürülmüştür.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, halkbilimi temelinde hem genel olarak insanlığın kültüründe hem de özel olarak Türk kültüründe, yaşamın psiko-sosyokültürel alanlarına yayılmış olan büyüsel düşünme şablonu ve bu şablonun dayandığı ilkeleri, ileri sürülen teze uygun olarak açıklamaya çalışmıştır. Böylece literatüre teorik bir katkı sunmak hedeflenmiştir.

Büyüsel inanma ve uygulamaları daha anlaşılır ve derli toplu bir şekilde sunabilmek için bir katalog sistemi denemesi hazırlanmış ve sonraki çalışmalar için model oluşturması adına önerilmiştir. Böylece literatüre metodolojik bir katkı sunmak hedeflenmiştir.

Toplumda önemli bir çoğunluk tarafından büyü ve büyücülüğe yönelik ilgi, korku ve saygıya rağmen büyü olgusunun arka planındaki düşünce yapısının aynı çoğunluk tarafından yeterince bilinmemesi nedeniyle bu çalışma aracılığıyla küçük de olsa toplumsal bir fayda sağlamak hedeflenmiştir.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu esas alınmış, tüm biçim özellikleri bu kılavuza uygun olarak hazırlanmıştır. Atıf ve kaynak gösterme sistemi olarak Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün *Tez Yazım Kılavuzu*nda belirtilen APA (American Psychological Association) sistemi kullanılmıştır.

Bilimsel araştırmanın ana basamaklarından biri olan literatür taraması yapılarak çalışmaya başlanmıştır. Taranan kaynaklar, çalışmanın içeriğiyle

ilişkilendirilerek seçilmiş, türlerine göre sınıflandırılmış ve sonraki çalışmalara yardımcı olması amacıyla *Ekler* bölümüne dahil edilmiştir.

Çalışmanın hipotezinin desteklenmesi ve temellendirilmesi için disiplinler arası yaklaşım bir ihtiyaç ve zorunluluk haline gelmiştir. Birinci bölümde büyü meselesini araştırma konusu yapmış olan disiplinler, ilgili başlıklara ayrılarak her birinin kendi yaklaşım ve anlayışı doğrultusunda hipotez desteklenmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde teorik ve kavramsal çerçeve çizilerek tez temellendirilmeye çalışılmış, ikinci bölümde ise birinci bölümü destekleyecek ve güçlendirecek örnekler incelenmiştir. Konuyla ilgili kavramsal çerçeve ve örnekler, ilgili literatür taramasıyla elde edilmiştir. Kavramsal çerçeve çizilirken halkbilimi gibi kültürel disiplin alanındaki araştırmacıların eserleri seçilmiştir. Önekler seçilirken ikinci bölümdeki başlıklar özelinde problem cümlesi ve hipotez ile ilişkili örnekler seçilmiştir.

Araştırma yöntemi temel ve tanımlayıcı yöntemlere dayanmaktadır. Temel araştırma kapsamında ilgili literatür taranarak büyü olgusunun açıklaması ve yorumlaması yapılmıştır. Tanımlayıcı araştırma kapsamında büyü olgusunun çeşitli örnekleri arasındaki ilişki ve etkileşimler, örneklerin gruplandırılması ve tanımlanması yapılmıştır. Araştırma yaklaşımı olarak nitel araştırma kapsamında tümevarım ile normatif bir yol izlenmiştir.

1.4. Konuyla İlgili Bibliyografya

Konuyla ilgili bibliyografya kitap, makale ve tez kategorilerine ayrılarak ve APA yöntemi kullanılarak *Ekler* bölümüne dahil edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BÜYÜ NEDİR?

Büyü, geçmişten bugüne geleneksel ve popüler kültürde kendine her zaman yer edinmiş ve kendinden söz ettirmiş bir kavramdır. Büyünün kavram ve nitelik çerçevesinin çizildiği bu bölümde görüleceği üzere büyü, bir düşünme şeklinin, akıl yürütme tarzının ürünüdür. Yazılı kaynak taramasından anlaşıldığı üzere büyü, kültürel evrensel bir olgu olarak geçmişten bugüne tüm toplumlarda kendine yer edinmiştir ve modern zamanlarda farklı alanlarda bir düşünme tarzı olarak kendini entegre etmiştir. Büyü, insan psikolojisinde yer alan umut, avuntu, rahatlama, istek ve dilek gibi birçok etmene dayanarak kendini temellendiren ve varlığını sürdüren bir düşünce yapısıdır. Bir düşünce yapısı, düşünce şablonu olmasının yanında büyü, daha çok uygulama ve uygulayıcıları ekseninde ve gölgesinde anlaşılmıştır. Büyü olgusu, pratikte olanlar ile pratisyenler arasında göreli ve çeşitli anlamlara sahip olmuştur. Büyü uygulamalarına veya uygulayıcılarına olumlu bakan kişi ve grupların büyü kavramına yükledikleri anlamlar ile olumsuz bakanların yükledikleri anlamlar arasında kalan büyü olgusunun doğru anlaşılabilmesi için onu meydana getiren birtakım ilkelerin varlığı üzerinde düşünmek, bu ilkelerin bir düşünme yapısı veya düşünme şablonu olduğunu görmek ve nihayet bu şablonun aslında yalnızca bilindik büyü uygulamalarıyla ilgili olmadığı, büyü olgusunun insan psikolojisinin ve kültür şubelerinin her bir alanına kaynaklık eden düşünme biçimi olduğu görülecektir. Bu şablonu zaman temelinde ele aldığımızda eski zaman ile günümüz dünyasının düşüncesi, toplum yapısı olarak ele aldığımızda konargöçer ve yerleşik toplumu, anaerki ile babaerki toplumu, mantık yürütme tarzı ile ele aldığımızda rasyonel ve irrasyonel düşünme biçimini ve daha artırabileceğimiz her türlü ikilik sayılabilecek tarafları bir arada barındıran ve adı geçen tarafların arasında bir iskelet oluşturduğu görülen düşünme yapısı olarak ele alınacaktır.

Büyü olgusu, yukarıda söz edildiği gibi uygulama ve uygulayıcıları gölgesinde kaldığı için, büyüsel düşünme şablonu da kendiliğinden, insanın birtakım duygusal nedenlerle irrasyonel alana kaydığı anlarla belirginleşmektedir. Oysaki rasyonel alanda kalındığında -hem kalındığında hem de böyle sanıldığında- dahi büyüsel

düşünme şablonu çeşitli şekillerde kullanılan bir yapıdır. Yani bu şablonun içeriği ne ile ve nasıl doldurulursa, bu düşüncenin uygulanışı nasıl yapılırsa, ona göre rasyonel veya irrasyonel olarak değerlendirilmektedir. Zihinde daha önce olumlu olarak kodlanmış bir şeye benzeyen yeni bir şey gördüğünde ona sıcak ve olumlu yaklaşması psikolojik, aynı sesleri dize içinde ve sonunda kullanarak âhenk yakalamak sanatsal, ilişkili şeyleri gruplandırmak rasyonel, taklit büyüsü uygulaması irrasyonel olarak değerlendirilmektedir. Oysaki bu örneklerdeki ana yapı benzerlik ilkesidir. Benzerlik ilkesi, parça ile bütün arasındaki ilişki ilkesi ile birlikte sempatik ilişki adı altında, halkbilimi disiplinin ele aldığı büyünün ana yapısını oluşturmaktadır.

Büyüsel düşünme şablonunun, insanlığın zaman ve mekân içinde oluşturduğu bu kadar çeşitli ve büyük alanları arasında merkezî bir yapıda olduğu iddiası büyük bir iddia gibi gelebilir. Evet, ancak yapısalcı yöntem sayesinde artık bilinmektedir ki, birbiriyle çok uzak coğrafyalarda ve aralarında hiçbir iletişim olmayan topluluklarda görülen benzer (ve hatta farklı gibi görünen) kimi kültürel ögeler nasıl ki ortak ilkelere, nedenselliklere dayanıyorsa işte çalışmadaki iddia da bu ilkeleri ve nedensellikleri kapsayan bir düşünme yapısına sahip olmasından dolayı bu köprüyü kurabilmektedir. Çalışmada büyüsel düşünce kavramı, Johan Huizinga'nın (2013) oyun kuramıyla benzer bir anlamda ve işlevde kullanılmıştır.

Yazılı kaynak taramalarından, medyadan ve sosyal yaşam içindeki gözlemlerden anlaşıldığı üzere Türk toplumunda büyü ile ilgili bilgi, duygu ve düşünceler değişkenlik göstermekle birlikte onun yukarıda değinilen ve bu bölümün genelinde ele alınan tarafları yeterince tartışılmamıştır. Toplumdaki genel kanıya göre büyü, yalnızca belli bazı malzemeleri bir araya getirip birtakım tılsımlı sözler söyleyerek metafizik varlıklarla iletişime geçmek yoluyla veya metafizik varlıkları işe katmadan bir dileği gerçekleştirmenin yoludur. Toplumdaki genel anlayışta büyü kavramı, beraberinde dinî görüşleri ve korku duygularını getirmektedir. "*Her kültür kendi cadısına ve büyücüsüne sahiptir ve her kültürde bunlara imrenilir ya da bunlardan korkulur*" (Martin, 2009: 11). Günlük yaşam içinde farkında olunan veya olunmayan birçok inanç, fikir ve uygulama aslında büyüsel düşünce temeline dayanmaktadır. Adak, nazar boncuğu, yağmur duası, dua zinciri, halk hekimliği içindeki birçok uygulama, belli bir duanın belli bir sayıda ve zamanda okunması, futbol maçı izleyenlerin gerçek anlamından farklı olarak vülgarize şekilde

kullandıkları "totem yapma" uygulamaları, sınavdan önce yapılan birtakım pratikler, doğan çocuğun göbek bağını ileride olması istenilen meslekle ilişkili bir mekânın toprağına gömmek, kritik bir sonuç beklenirken bunun olumlu olması amacıyla dua etmek gibi pek çok inanç ve pratik içinde doğrudan doğruya büyü vardır. Bu örnekler ilgili alanların içinde olanlar tarafından büyü ile zaten yakın veya ilişkili örnekler olarak görülebilir. *Felsefe Temelinde Büyü* başlığı altında mesele daha farklı boyutlarıyla ele alınmıştır.

Büyünün tanımı, ilgili başlıkla ele alınmış olsa da yukarıda anlatılanları toparlamak adına meselenin bu yönü açısından büyüyü şöyle tanımlamak mümkündür: Büyü evren, doğa, kader ve zamanı birtakım söz ve davranışlarla etkilemeye çalışarak şahsi açıdan olumlu bir sonuç almayı amaçlamaktır. Söz ve davranış kısmının altını çizmek gerekir. Bir eylemin büyü olarak sayılabilmesi için bazı şartları taşıması gerekir. Örneğin karşıdan karşıya geçerken araba çarpma tehlikesi içinde bulunan bir arkadaşını izleyen çocuğun gözünü kırpması veya bedenini germesi büyüsel bir uygulama değildir. Ancak bu çocuk, arkadaşını korumak adına kendisi için uğurlu saydığı bir sözcüğü uğurlu saydığı bir sayı kadar tekrarlarsa, kendinden üstün olarak gördüğü varlıklara başvururs a, uğurlu saydığı kolye gibi herhangi bir nesneyi işin içine katarsa işte o zaman çocuğun yaptığı şeyi büyü olarak kabul etmek mümkündür. Bundan başka, tabu kaçınmaları da büyüsel düşüncenin ürünüdür (Frazer, 2014b: 39). Günlük yaşamda cin adlı varlığın adını anmaktan kaçınan ve yerine başka bir sözcük koyan kişinin yaptığı şey tabu kaçınması, yani büyüdür. Aynı zamanda pasif büyü işlemidir. Büyü düşüncesi bir düşünme şablonu olduğu için onun illa ki birtakım malzemelerle yapılan pratiklere dayanmasına gerek yoktur.

Büyü düşüncesinin temel kaynaklarını incelemek için disiplinler arası yaklaşıma ihtiyaç doğmaktadır. Genel olarak "düşünce", hem psikolojinin hem felsefenin hem de bu ikisinin kapsamına giren/girebilen mantığın, hem halkbilimi ve antropoloji gibi kültür bilimlerinin hem de sosyolojinin incelediği bir olgudur. Tüm bu bilim dallarının ana konusu insan olduğu için kendi aralarındaki sınırları kesin ve kalın çizgilerle çizmek zordur. Bu geçişkenlik nedeniyle probleme tek bir bilim dalının çerçevesinden bakıldığında bazı ihtilaflar veya eksiklikler doğabilmektedir. Bu nedenle çalışmada disiplinler arası bir bakış ve yapısalcı yöntem seçilmiştir. Büyü olgusu bu bölümde ilgili başlıklar altında detaylandırılmıştır. Her ne kadar farklı

başlıklar açılsa da bu başlıkta sözü geçen disiplinlerin ortak ve ana konusu insan olduğu için başlıkların içeriklerindeki sınırlar çok net ve keskin çizgilere sahip değildir. Fakat tüm başlıklar, çalışmanın tezini desteklemeye ve kanıtlamaya yönelik denemeler içermektedir.

Büyüsel düşünceyi anlatırken ikili zıtlıklardan söz etmek, kolaylaştırıcı olacaktır. Aslında çalışmanın ikinci bölümünde netleştirme için kullanılan zıtlıkların arasındaki bağın tam olarak büyüsel düşünce olduğu, bu zıtlıkların tıpkı bir uzay gemisine belli bir mesafeye kadar eşlik eden bölümlerin ihtiyaç ortadan kalktıktan sonra ana gövdeden ayrılması örneğiyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle çalışmada mesela sözlü kültürden söz edilirken aynı zamanda ve alışıldık olarak zaman bakımından eskiye vurgu yapılmaktadır. Oysaki sözlü kültür zamanı diye bir zaman dilimi veya çağ nasıl yoksa ve dün olduğu gibi bugün de bu düşünce tarzı devam ediyorsa, bunun bilincinde olarak anlatımı kolaylaştıran bazı ikiliklere başvurulacaktır.

1.1. Felsefe ve Mantık Temelinde Büyü

Yapısı, niteliği, doğası ve tanımı gereği her türlü meselenin kökeninde yer alan felsefe ve mantık açısından büyü olgusunu ele almak için insanın veya toplumların düşünce tarzlarının ve düşünme üzerine öne sürdükleri fikirlerin izini geçmişten bugüne bir zincir halinde izlemek gerekmektedir.

Felsefe, Platon tarafından hepsi de birbiriyle ilişkili olan bilgelik, yöntem, nihailerin bilgisi ve değer kavramlarıyla tanımlanmıştır (Cevizci, 2007: 16-18). Felsefe, İlkçağ'da daha çok "bilgelik sevgisi" anlamında, Doğu'da somut ve pratik nitelikte, Ortaçağ'da din ve Tanrı merkezli, modern dünyada ilk başta mantıkçı pozitivizm ve bilim ekseninde daha sonra beşerî ve ahlâkî eksende bir kavrayışla ele alınmıştır (Cevizci, 2007: 11-13). Felsefe için doğru düşünme, doğruya erişme, doğru soruları sorabilme, hikmet, hakikat ve temellendirme demek mümkündür. Büyüsel düşünce dediğimiz şeyin de kendine özgü bir felsefesi, mantığı vardır. Büyü, kendine özgü mantık ve felsefe temeline sahiptir; bunlardan bağımsız olarak doğmuş gelişigüzel bir inanma ve pratik değildir.

Mantığın ilkeleri, sözlü kültüre özgü bir psikodinamik ve zihniyet içinde büyü olgusunda içkindir. Mantık sözcüğü hem doğru düşünme şekli hem de doğru düşünme

şeklini konu edinen bilim dalı olarak iki anlama vurgu yapmaktadır (Çüçen 1999: 1). Mantık biliminin konuları arasında doğru düşünme formları yer almaktadır. Doğru düşünme formlarından olan kavram, kategori ve aklın ilkeleri üzerinde durmak gerekmektedir. Mantık, epistemolojik bakımdan insan zihninde a priori ya da a posteriori[2] olarak mı vardır sorusunun tartışması olan tümeller (universalia) tartışmasında, realistler ile ve nominalistlerin (adcıların) verdiği üç adet yanıt kümesi vardır.

1. Realistler, kavramların insan zihninden bağımsız olarak ve gerçekten var olduğunu ileri sürer (Çüçen 1999: 84). Tümeller, nesnelerden bağımsız olarak vardır, nesnelerin dışında veya üstündedir. Yani aşkındır (transcendent). Bu görüşteki düşünürler Platon başta olmak üzere Augustinus ve Anselmus gibi düşünürlerdir. Bu küme Platoncu görüş olarak bilinmektedir.

2. Kavramcılar (konseptualistler), kavramların tekillerle var olduğunu ve tekillerden bağımsız bir varlıklarının olmadığını ileri sürer (Çüçen 1999: 84). Tümeller vardır ancak nesnelerle ilişkisi bakımından onların dışında veya üstünde değil içindedir ve nesnelere bağımlıdır. Yani aşkın değil, içkindir. Bu görüşteki düşünürler Aristoteles başta olmak üzere Abelardus, Albertus Magnus ve Thomas Aquinas gibi düşünürlerdir. Bu küme Aristotelesçi görüş olarak bilinmektedir.

Bu iki grup kavram realisti olup tümellerin gerçekliğini kabul ederler. Birinci grup tam gerçekçi, ikinci grup ılımlı gerçekçidir.

3. Adcılar (nominalistler), kavramların kendi başına veya tekillerle birlikte olmadığını, kavramların sadece ses veya sözden ibaret olduğunu ileri sürer (Çüçen 1999: 84). Bu görüşe göreyse yalnızca nesneler vardır. Tümeller, benzer nesnelere verilen adlardır. Bu görüşteki düşünürler Roscelinus ve Ockhamlı William gibi düşünürlerdir.

Böylece üç görüşe göre nesneden önce var olan tümeller (universalia ante rem), nesnenin içinde var olan tümeller (universalia in re) ve nesneden sonra gelen tümeller

[2] Felsefi bir terim olan a priori, önce gelen, önsel anlamına gelmektedir. Deneyden önce, deneyden bağımsız, deneyimlenmemiş bilgidir. A posteriori ise sonra gelen, sonsal anlamına gelmektedir. Deneyden sonra, deneye bağlı, deneyimlenmiş bilgidir.

(universalia post rem) olmak üzere tümellerle ilgili görüşler arasında tartışmalar süregelmiştir.

Deseartes, Spinoza ve Leibniz için akıl doğuştan bazı bilgi ve kavramlarla dolu olarak gelirken Locke ve Hume için akıl doğuştan hiçbir bilgiyi getirmediğinden boş bir levha gibidir (Çüçen 1999: 85). Büyüsel düşünmenin "ilkel/yabanıl" zihniyet içindeki yorumu için Emile Durkheim, yukarıdaki üç görüşe de karşı çıkar. Ona göre kavram ve kategoriler a priori değildir ve tek bir bireyin deneyiyle elde edilemez yani a posteriori de değildir. Kavram ve kategoriler toplumsaldır. Fransız Sosyoloji Okulu, Durkheim'ı izlemiş, zaman ve mekân kategorilerinin kökeni problemini de ele almışlardır. Bu okula göre kavram ve kategoriler uzun bir süreç içinde insanlık tarafından kazanılmıştır. Bunların oluşumunu bugünkü insan ve toplum açısından değil, ilk insanlara ve toplumlara göre açıklamak gerekir (Çüçen 1999: 85-86). Durkheim'ın bu görüşü de birçok eleştiri almış ve geçersizleşmiştir. Ancak Durkheim'ın görüşleri, meseleye topyekûn olarak değil de belli bazı durum ve olayları ele almak adına dikkate alındığında, Assmann'ın *Kültürel Bellek*'inde (2018) ve Jung'un "kolektif bilinç" ile "kolektif bilinçdışı" kavramlarında (2006: 232) içkin fikirle özdeştiğini ve problem çözmede hâlâ kullanılabilecek bir fikir olduğunu öne sürmek mümkündür.

Fransız Sosyoloji Okulu'nun mantığın kökeni meselesiyle ilgili fikirlerini anlattığı tezinde Öner, (1977) konuyu ayrıntılarıyla açıklamış, ardından kendi eleştirilerini yapmış ve çeşitli önermelerde bulunmuştur. Bu tezi yorumlayan Çüçen, makalesinde (1999) Öner'in ve Fransız Sosyoloji Okulu'nun düşüncelerini çeşitli açılardan ele almıştır. Çüçen, medeni insan çelişkiye düşmekten çekindiği için tüm düşüncesini çelişmezlik ilkesi üzerine kurmak istediğini ancak ilkelin çelişkiye düşme kaygısı taşımadığını, Fransız sosyologların bunu yorumlarken çelişmezlik ilkesinin a priori olmadığını, eğer olsaydı ilkellerde de olurdu şeklinde ifade ettiklerini aktarır (1999: 87).

Aklın ilkelerinden olan özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin imkânsızlığı içinde yer alan çelişmezlik ilkesi, Fransız ekolüne göre a priori değildir. Eğer öyle olsaydı ilkel olarak adlandırılan topluluklarda görüleceği öne sürülmüştür. Bu toplulukların düşünme yapılarındaki çelişik fikirlerin varlığı kanıt gösterilerek

çelişmezlik ilkesine sahip olmadıkları düşünülmüştür. Fransız sosyologlar, nedensellik ilkesinin ilkel toplumlarda var olduğunu ancak farklı bir şekilde, bir etki veya kuvvet olarak var olduğunu, bir şeye etki eden, onun benzeri olan şeye de etki edebileceği denklemine dayanan bir nedensellik anlayışı olduğu ifade etmekedir. Durkheim, ilkellerde nesli tükenmekte olan şey (hayvan veya bitki) totem yapılıp ritüeller aracılığıyla o şeyin yeniden çoğalabileceğine duyulan inançları dolayısıyla mantığın menşei olarak toplumu görmektedir (Çüçen 1999: 87)

Durkheim, ilkellerdeki nedensellik ilkesine önem vermiş ve nedenselliği "benzer benzeri doğurur" fikrine dayandırmıştır (1999: 91-92).

Frazer'ın da açıkladığı gibi büyü olgusunun dayandığı ilkelerden biri olan parça bütün ilişkisi ilkesi ve bir diğeri olan benzerlik ilkesi, nedensellik çatısı altında değerlendirilmektedir. Durkheim, nedenselliğin toplumsal yani kolektif düşünce kaynaklı olduğunu öne sürer. Fransız Sosyoloji Okulundan bir başka isim olan Lévy-Bruhl da ilkel toplumların zihniyetini kolektif, mistik ve prelojik[3] olarak açıklar.

Levy-Bruhl, ilkel zihniyetin kolektif anlayışının bağlantı ve ön bağlantılarını (liaison et preliaison) yöneten iştirak kanunu (la loi de participation) sayesinde varlık, nesne ve olayların aynı anda hem kendisi hem de başka türlü olabileceğini ifade eder ve Trumanilerin kendini suda yaşayan hayvan, Bororoların ise kırmızı papağan olmakla övündüklerini, ancak burada bir özdeşlik anlayışının söz konusu olduğunu ifade eder (Örnek 1966: 9).

Örnek, ilkellerde rastlantı fikrinin olmadığını, zaman ve mekân kavramlarının nedensellik anlayışını etkilemediğini *How Natives Think* (1926) adlı eserden alıntıladığı bir anekdotla örnekler: Sagard, incelediği topluluğa Fransa'daki tavşanları anlatmak için ellerini ateşin ışığına getirip duvara tavşan benzetmesi yansıtır ve ertesi sabah bir rastlantı eseri her zamankinden çok daha fazla balık avlarlar. Bunun nedenini, ateşteki gölge yansıtması olarak görürler ve bu konuda diretip tekrar

[3] Necati Öner, prelojik kavramını Levy-Bruhl'den şu şekilde aktarır: "Prelojik ne alojiktir ne de antilojiktir. Prelojik terimi mantığın doğuşundan önceki bir devreyi ifade etmez. İlkel zihniyet alojik ve antilojik de değildir, prelojiktir. Bununla ifade etmek istiyorum ki, ilkel zihniyet çelişme içinde bulunmaktan hoşlanmaz fakat onu bertaraf etmeyi de düşünmez" (Levy-Bruhl, Les Fonctions Mentals… s.79 ve Bul. De Soc. Fr. s.18 üzerinden akt. Öner 2011: 54).

yapmasını isterler. Sagard en sonunda çareyi gölge yansımasının nasıl yapıldığını onlara öğretmekle bulur (Sagard 1926: 73, akt. Örnek 1966: 10).

Levy-Bruhl, düşünüş biçimlerini ilkel zihniyet ve modern zihniyet olarak ikiye ayırır ve mantığı, toplum geliştikçe toplumla birlikte geliştiğini savunur. Ayırdığı iki zihniyet arasında hem derece hem de öz farkı olduğunu, ilkel düşüncenin kolektif düşünce temelinde oluşmuş mistik bir düşünme olduğunu, bu yönüyle de (tartışmalara da neden olan) prelojik olduğunu ileri sürer (Çüçen 1999: 88).

Levy-Bruhl'a göre ilkel zihniyet için fizik ve fizikötesi, gerçek ve gerçek üstü ayrımları yoktur. Bunlar birliktedir ve bütündür. Bu yönüyle ilkel zihniyet mistik bir yapıdadır. Başlangıçla ilgili öykülerin anlatıldığı mitlerin gerçekliği noktasındaki düşüncenin bu zihniyetten kaynaklanıyor olması olasıdır. Levy-Bruhl, öznenin kendini nesneden tam olarak ayıramadığı durumlarda o nesneyle kurduğu psikolojik bağlantının ortaya çıkardığı sonuçlar için kalıtım mistiği (participation mystique) terimini kullanır.

Birincil sözlü kültür insanı, yukarıda da belirtildiği gibi kolektif düşünüş tarzı nedeniyle kendileriyle çevreleri arasında keskin ayrımlar yapamaz. Kalıtım mistiği ile şu algıyla yaşarlar: dışarıda olan içeride, içeride olan dışarıda olur veya olabilir. Gerçek yaşamda yapılan ve sonuç veren şeyleri aynı şekilde metafizik alanda da yaparak istenilen sonuca ulaşmak istenir. Yabanıl düşüncede doğal olanla doğaüstü olan arasında net ve keskin bir fark yoktur; iki alan iç içedir, bütüncüldür, aynıdır. Halk hekimliğinde de, halk inançlarında da, büyüde de bir yöntemin kesin bir sonuç veriyorsa ya da verdiğine veya vereceğine inanılıyorsa aynı yöntem başka alanlarda da kullanılır.

Psikoloji kavramı olarak aktarım ile ilkel dünyadaki aktarım düşüncesi, aynı şablonun farklı alanlardaki yansımasıdır. Örnek olarak, ay ve güneş tutulmalarında, tutulmanın kaynağı olarak iyicil güçlerin insanların yanlışlarına yönelik kızgınlığı ve ihtarı düşüncesi ya da kötücül güçlerin kötülük yaptığı veya yapacağı düşüncesi belirir. Bunlardan ikincisi, yani kötücül bir neden düşünülürse, gerçek yaşamda nasıl ki insana zarar verebilecek bir hayvanı veya bir hırsızı korkutup uzaklaştırmak için ses çıkarma, gürültü yapma, silah atma, ateş yakma gibi yöntemler uygulanıyorsa aynı şekilde bunu kötücül güçlere karşı uygulayarak aynı sonuç beklenir. Tutulma sırasında bunlar

yapılır ve tutulmanın geçmesi beklenir. Zaten birkaç dakika sonra tutulma geçeceği için bu yöntem doğru olarak kodlanır, pekişir ve halk bilgisi, hayat bilgisi içindeki yerini korur. "Büyü ilkeleri esnek düşünce aktarımını teşvik eder" (Li, 2020).

İlkel zihniyet olayları tümüyle fiziki olgulara bağlamadığı için mistiktir ve onlar için fizik ile fiziküstü bir aradadır. Nesneler hem fizik hem de büyülü bir nitelik içinde mistik olarak kabul edilir. Prelojik görüşü büyük eleştiriler alan Levy-Bruhl, prelojik sözcüğüyle anlatmak istediği düşüncelerini daha da netleştirme yoluna gider. İlkellerde çelişmezlik ilkesinin olmayışını, sahip oldukları özdeşlik ilkesine bağlar ifadelerini netleştirir (Çüçen 1999: 88). Bu zihniyetin özdeşlik ilkesi gereği bir gruba veya varlığa katılma eğilimi totemizm, köken mitleri ve soy efsanelerinin oluşma nedenlerine ışık tutmaktadır.

Levy-Bruhl, ilkel olarak adlandırılan zihniyetin sadece eski topluluklarda olmadığını, günümüzde de bu zihniyete sahip insan veya toplumların olduğunu, modern ve ilkel zihniyetin birbirinin devamı veya gelişmiş biçimi olmadığını, bunların birbirinden öz olarak da farklı olduğunu ifade eder (Çüçen 1999: 88-89). Bu noktada Ong'un ifade ettiği (Ong, 2014: 46) birincil sözlü kültürün psikodinamiği ile yazının bilinci değiştirmesiyle oluşan yazılı kültür farkına benzer bir durum görülmektedir. Tam bu noktada Claude Levi-Strauss, bir röportajında (Çeviri Konuşmalar, 2020: 4:32-5:10) konuyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmişti:

> "Bazılarınca öyle görülse de benim amacım hiçbir şekilde yabanıl düşünceyi bilimsel düşünceye karşı konumlandırmak değildi. Kaldı ki, bu düşünce biçimi, yabanıllara özgü bir düşünce biçimi de değildi; çünkü bizim toplumumuzda da mevcut. Çünkü şuna derinden inanıyorum ki, beşerî bilimlerin amacı, insanî olan bir şeyi alıp insanî olan diğer bir şeyle karşı karşıya getirmek değildir."

"Necati Öner, Fransız Sosyoloji Okulu'na göre mantığın menşei problemini üç grupta topar (Çüçen 1999: 89):

1. Emile Durkheim'in başını çektiği görüşe göre modern düşünce, ilkel düşüncenin tekamülü ile oluşmuştur, onun gelişmiş bir devamıdır.

2. Levy-Bruhl'ün başını çektiği görüşe göre bu iki düşünce kendi çevresinde normal olan ve kendine özgü inkişaf etmiş iki ayrı görüştür.

3. Emile Meyerson'un başını çektiği görüşe göre insan düşüncesi tamamen bir bütündür ve aralarında nitelik değil, derece farkı vardır.

Büyü meselesi birinci maddeye göre düşünüldüğünde, büyünün ilkel bir zihin yapısına ait olduğunu gösterir. Bu görüşte evrimci kültür kuramı etkilidir. Bu görüş, çalışmanın ana tezine aykırı olduğu için eleştirilmiştir. İkinci maddeye göre düşünüldüğünde, kendi koşulları ve çevresi içinde işlevsel olan iki ayrı düşünce yapısının varlığı öne sürülür. Bu görüşe çalışmanın tezi doğrultusunda kısmen katılmak mümkün olsa da bu görüş, problemin kendisini ortaya koymakta eksik kalacaktır. Üçüncü maddedeki bütüncüllük vurgusu çalışmanın tezine en yakın olan görüştür. Günümüze göre değerlendirilecek olursa disiplinler arasılığın ve daha büyük ölçekte, son yıllarda kapitalizm eleştirisinin de etkisiyle doğa bilimleri ile sosyal ve beşerî bilimler arasındaki yakınlaşmanın bir uzantısı olarak idealizm ile materyalizm, akıl ile sezgi ve Jung'un ifade ettiği anima ile animus dengelerine gidilen bir sürece işaret edilebilmektedir. Bu bağlamda büyü düşüncesi, insan zihninde var olan bir düşünme kalıbı olarak modern bilimin yöntemlerine kendi koşulları ve çevresi içinde aynen benzerlik gösteren bir yansıma bilimdir (veya sözdebilim). Yani modern bilimin deney ve gözleme dayalı, ampirik, kategorize eden, yığılarak ilerleyen, yanlışlanabilen yöntemlerine kendi özünde sahiptir ancak yukarıda sözü edilen mantığın kategorileri ve aklın ilkeleri bakımından farklıdır, kendine özgüdür.

Daha da netleştirmek adına benzetmeye başvurarak şöyle bir örnek kurgulanabilir. Bir masanın üzerinde yarıya kadar rakı dolu olan iki adet bardak düşünelim. Bardaklara bakan herkes, ilk başta içindeki sıvıyı su olarak varsayacaktır. Fakat bardaklardan birine su eklendiğinde, içindeki sıvının rengi beyaza dönüşeceği için bu sıvının rakı olduğu anlaşılacaktır. Ancak hâlâ diğer bardağın içindeki sıvının su mu, rakı mı olduğu netleşmeyecektir. Bu örnekte, renksiz sek rakıyı insan zihniyeti, rakıya eklenen suyu tetikleyici unsur, beyaz renge dönmüş rakıyı büyüsel düşünme şablonu olarak kabul edelim. Bu durumda, herhangi bir tetikleyici unsur olmadığı zaman ilkel zihniyet ile modern zihniyet arasındaki fark ortaya çıkmayacak, dışarıdan bu iki zihniyeti temsil eden insana bakıldığında ilk etapta aralarındaki fark netleşmeyecektir. Ne zaman ki bu iki farklı zihniyetin farkını ortaya çıkaracak olan bir tetikleyici unsur devreye girerse işte o zaman düşünüş farkları kendini göstermeye başlayacaktır. Çünkü insan düşüncesinin temeli olan mantık, her toplumda işleyiş

olarak aynıdır ancak bunun işletilmesi, yani zihniyet ise kültür, çevre, tarih, dil gibi unsurların etkisiyle farklılaşma göstermektedir. Bu farklılaşmayı ortaya çıkaran tetikleyici unsurların etkisiyle her zihniyet, kendi işleyişine göre işlemeye başlayacaktır. Aslında iki zihniyet temelde bir dikotomi içindedir ve ilkel olanda modern, modern olanda ilkel zihniyete ait parçalar bulunmaktadır. Doğru bir tetikleyici devreye girdiğinde modern addedilen zihniyetin nasıl ilkel olarak addedilen zihniyetle aynı işlediği görülecektir.

Öner'e tüm insanların zihninde üç çeşit akıl yürütme yöntemi (tümdengelim, tümevarım ve analoji) olduğu için her zaman ve her yerde geçerli sadece bir tane mantık formu vardır ancak mantığın içeriğini oluşturan zihniyetler farklı farklıdır (Çüçen 1999: 93). Öner, iki çeşit zihniyet olduğunu belirlemiş, ardından bunlara üçüncü zihniyeti eklemiştir. Ona göre bu üç zihniyet de a priori olarak doğuştan getirilen, sonradan kazanılmamış temel zihniyetlerdir.

1. İlkel zihniyet: Majik, mistik ve büyüsel.

2. Medeni zihniyet: Pozitif ve olgusal.

3. Eleştirel zihniyet

Birinci maddedeki "ilkel" olarak adlandırılan, eğitimsiz düşünce veya çocuksu saf düşünce olarak nitelendirilen düşüncenin özelliklerini maddelendirmek gerekirse (Örnek: 1966: 12-14):

a) Genellikle kritikten yoksundur. Çağrışımlara yatkındır, rastlantı kavramı yoktur, çelişkiye neden olan özdeşlik düşüncesi hakimdir. "Örneğin bir kimsenin burnu sık sık kaşınır da arkasından da yeni bir şey olursa, o kimse bu yeniliği burnunun sık sık kaşınmasına bağlar. Gelecekte de birinci durumun ardından mutlak İkincisi gelecek diye kabul eder. İlkel düşüncede çağrışım sadece benzerlik ilkesine dayanmayıp aynı zamanda zıtlık ilkesine de dayanmaktadır. "Contraria contraiis curantur" ilkesine göre bir şey zıddının çağrışımına yol açar. Bu sebepten insan mutluluğunu övmemeli, aksine kötülemelidir; yoksa mutluluk mutsuzluğu çeker" (Örnek 1966: 13). Halk inanmalarında yer alan "Çok güldük, başımıza bir iş gelmese" düşüncesinin altında yatan etmen bu ilkeye dayanmaktadır.

b) Analizden yoksundur. Olaylar bir bütün olarak ele alınırken "benzer nedenler benzer sonuçları doğurur" fikrine dayanan bir nedensellik ilkesine uyarlar (Örnek 1966: 13).

c) Bir meselenin ayrıntıları üstünde gereği kadar durmaz.

d) Somutlama ve kişileştirme eğilimindedir. Doğadaki her bir olaya ve unsura kişiselleştirme yoluyla somutlaştırma yaparlar (Örnek 1966: 12).

e) Neden ve sonuç bağlantısı çoğu kez çağrışma dayanır. Zihinsel kategoriler gelişim göstermemiştir. Bir olayın sonucu, aynı zamanda nedeni de olabilmekte, yani bir sonuç hem neden hem de sonuç olabilmektedir. Bağlantılar karışık ve dalgalıdır (Örnek 1966: 13).

f) Özneldir. Dışarıdaki renk, tat, koku, ses, alışılmadık biçimler önemli rol oynar, dışarıdan ve farklı oluşlarına göre sınıflandırılırlar (Örnek 1966: 13).

g) Maddeyi ve özü ayıramaz. Madde ve kuuvet birbirinden farklı olmayan bir bütündür. Yenen bir yiyeceğin içinde bir kuvvetin var olduğu, yemek yendiğinde o kuvvetin de kazanılacağına inanılır (Örnek 1966: 14). Antropofajinin nedenleri arasında bu düşüncenin bulunduğu da bilinmektedir.

Yukarıdaki maddeler ana hatlarıyla tüm birincil sözlü kültür içindeki toplumlarda aynı olsa da ırk, kültür, coğrafya, çevre gibi özelliklere dayanan farklılıklar, nüanslar, yorumlar, düzeyler bulunmaktadır (Örnek 1966: 14).

Sempatik ilişki, birincil sözlü kültür ortamı zihninin düşünme ilkelerinden olduğuna göre, onun felsefi bir kökeni de olabilir. Konuyla ilgili olarak, felsefe ve mantık çalışmalarında aklın ilkeleri ve akıl yürütme yöntemleri üzerinden bir bağlantı denemesi kurulabilir. Aklın ilkeleri arasında özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin imkânsızlığı bulunurken akıl yürütme yöntemleri arasında tümdengelim, tümevarım, analoji (Çüçen 1999: 93) yer almaktadır. Sempatik ilişki açısından bakıldığında analoji yöntemi doğrudan bir benzerliğe vurgu yapmakta ve büyüdeki benzerlik ilkesine uymaktadır. Özdeşlik ilkesi, totem düşüncesine kaynaklık etmekte (Örnek 1966: 9), totem düşüncesi de sempatik ilişkiden beslenmekte, bunun yanı sıra özdeşlik ilkesi, rastlantıya yer vermeyen (Örnek 1966: 10) sözlü kültür ortamı düşüncesine “farklı” bir şekilde kaynaklık etmektedir. Ayrıca, “ilkel”, “prelojik” gibi tartışmalı kavramların

dokusundaki vurguya uygun olarak eğer sözlü kültür ortamı zihniyeti kaim edilebilirse, akıl yürütme yöntemlerinden olan tümevarım ve tümdengelimin, temas büyüsünün parça bütüne aittir ilkesine "farklı" bir şekilde kaynaklı ettiği düşünülebilir. Son olarak belirtmek gerekir ki, büyüsel düşünce yalnızca "ilkel", "prelojik", sözlü kültür ortamı vb. adlandırmalara yerleştirilen zihniyete ait bir düşünce biçimi değil, modern düşünce zihniyetine sahip insan ve toplumlarda da zamana ve mekâna göre ortaya çıkabilen bir düşünce biçimidir; "birbirinin devamı olmadığı gibi özce de farklıdırlar" (Çüçen 1999: 89).

1.2. Psikoloji Temelinde Büyü

Benzerlik ilkesinin sosyokültürel yaşamın büyü dahil olmak üzere pek çok alanında yaygın ve etkin bir form olarak görülmesinin nedenlerinden biri, onun aynı zamanda psikolojik kökeni olabilir. Konuyla ilgili olarak, psikolojik yaklaşımlardan biri olan Gestalt psikolojisindeki ilkelerden benzerlik ilkesi örnek gösterilebilir. Bu ilkeye göre eğer parçalar birbirine benziyorsa, bu parçalar algısal olarak birbirleriyle gruplanır. Bu benzerlik şekil, renk, gölgelendirme vb. özelliklerle oluşabilir. İnsan zihni, birbiriyle benzeyen parçaları otomatik olarak birbiriyle gruplandırarak algılamakta, bunun nedeni bu ilkeye bağlanmaktadır. Evrimsel psikoloji alanından bakıldığında, bellekteki olumlu veya olumsuz kodlanmış insan yüzü, koku, tat vb. herhangi bir unsurun, yeni karşılaşılan şey ile benzemesi durumunda, eğer olumlu kodlanmışsa yeni unsuru da olumlu karşıladığımızı, eğer olumsuz kodlanmışsa bu yeni unsuru olası bir tehdit, tehlike olarak algılayıp olumsuzladığımızı göstermektedir. Büyü ilkeleri ayrıca, esnek düşünce aktarımını teşvik etmektedir (Li, 2020). Tüm bunlardan hareketle, benzerlik ilkesinin aynı zamanda psikolojik bir kökeni olduğu düşünülebilir.

Sempati ilişkisinin psikolojik temelleri çok köklüdür ve sosyokültürel yaşamın birçok alanında kendini göstermektedir. İnsan, zihnine olumlu olarak kodladığı bir ideoloji, fikir, anlam, aidiyet, idol vb. unsuru dışarıdaki bir kişide gördüğünde, olumlu kodladığı unsur üzerinden kurulan ortaklığa da olumlu bakmaya eğilimlidir. Aynı durum tersi için de geçerlidir. Olumlu kodlanan unsurla kurulan ortaklık, özne ile nesne arasındaki parça bütün ilişkisine gönderme yapmaktadır. Tanımadığımız bir insanla aynı zevklere, anlam inşalarına, aidiyetlere sahip olduğumuzu fark ettiğimizde

o kişiye olumlu bir tavır takınarak yakınlaşırız. Söylem ve eylemlerimizde, zihnimizde olumlu olarak kodlanan şahsiyetleri örnek alabiliriz. Halk şairlerinin, gelenek içindeki büyük ustaları ve ekol sahiplerini mahlas, şiir şekli ve içeriği bakımından taklit ettiği bilinmektedir. Böylece, benzerlik ilkesine dayanan taklit büyüsü doğrultusunda, büyük şahsiyetin yeteneğinden, ününden ve kudretinden fayda görmenin umulduğu düşünülebilir.

Türkiye'de yaygın olan, babanın adını ilk erkek çocuğa, annenin adını ilk kız çocuğa verme âdeti yine sempatik ilişkiye dayalıdır. Aynı bunun gibi, sevilen sayılan bir şahsiyetin adını çocuğa vermek de aynı şekilde bu ilişkiyle bağlantılıdır. Erkek çocuğun babayı, kız çocuğun anayı taklidi, onlar gibi giyinmesi, konuşması, davranması model almayla bağlantılı olduğu gibi sempatik ilişkiyle de bağlantılıdır. Döl ve tohum, kendi içinde ardıllarının özünü taşımakta, birinden canlının varlığı, saçı, kanı, diğerinden bitkinin varlığı, meyvesi, dalı çıkmaktadır. Bu durum zihindeki parça bütüne aittir şeklindeki psiko-sosyokültürel düşünme ilkesine doğal gözlem yoluyla pekiştireç olan sürece işaret etmektedir. Doğan çocuğun göbek bağını ileride olması istenen meslek grubuna ait bir mekânın toprağına gömmek, parça bütüne aittir ilkesine dayanan temas büyüsü uygulamasıdır. Kırsal ortamlarda birbirleriyle kavgalı olan ailelerden biri, diğerine gözdağı olarak o evin köpeğini silahla vurduğu vakalar bilinmektedir. Bu olaylarda köpeğin ait olduğu evin bir parçası olarak kabul edilmesi sonucunda parçaya (köpeğe) verilen zararın bütüne (ev halkına) ulaşmasını ummak, bütüne doğrudan zarar vermek yerine onun bir parçasına zarar vererek galip gelmek gibi motivasyonlardan kaynaklandığı düşünülebilir.

Sempati ilişkisinin olumsuz etkileri de aynı şekilde yaygındır. Söylediğimiz bir sözü bozuk, parodik, karikatürize bir üslup, vurgu ve tonlamayla tekrar eden biri bizi rahatsız eder; zaten genelde bu davranışın amacı karşı tarafı rahatsız etmektir. İnsan neden bu davranıştan rahatsız olur, aşağılanmış veya tehdit altında hisseder? Bize ait olan söz, yani temas ilkesi gereğince bizim bir parçamız olan töz, bir başkası tarafından deforme ve tahrip edilmiştir. Adımızı herkesin içinde ünleyen bir tanıdık veya yabancı da bizi huzursuz ve tedirgin eder. Çünkü bize ait olan, bizim bir parçamız olan adımızı söz aracılığıyla açık ederek zihnimizde güvenlik açığı hissi oluşturur. Bize özgü olan şey, kontrolümüz dışında aşikâr olmuştur, ifşa olmuştur. Gölge kişilik olgusunda da

sempatik ilişkinin olumsuz örneğini görürüz. Bireyin kendinde sevmediği, beğenmediği, istemediği birtakım özelliklerini dışarıdaki birinde gördüğünde o kişiden nefret etmek için bilinçdışından gelen bir nedene sahip olur. Kara büyü türündeki uygulamalar, büyü ilkelerinin olumsuz amaçla işletilmesidir. İşte tüm bunlarla birlikte düşünüldüğünde, eski dönemlerde animist bir bilinçle yaşayan herhangi bir birincil sözlü kültür insanının dünyasındaki sampatik düşüncenin etkisi, muhtemelen bugün bizim duyduğumuzdan daha da yoğun ve giriftti.

Kişiyi huzursuz ve tedirgin eden bir rahatsızlık yaşandığında, zihin bundan kurtulmak için her yola başvurma potansiyeli kazanır. Sağlıkla ilgili bir sorun yaşandığında ve gidilen hastanelerden sonuç alınamadığında alternatif yollara başvurmak bilinen bir insanî durumdur. Örneğin "*ocaklıya inançla gitmek, ocaklının yaptığı uygulamalara inanarak verdiği perhizi ya da söylediklerini uygulamak önemlidir. Büyünün taklit ve temas ilkeleri uygulanır*" (Demren 2008: 195). Büyüsel tedavi uygulamaları, inanıldığı takdirde bireyi duygusal yönden iyi hissettirdiğinden, tedavi amacına ulaşıyor olmalıdır. (Demren 2008: 208) "Sadece ocakları tercih edenler yanında hem tıbbi tedavi alıp hem de ocakları tercih edenlerin de olması" (2008: 208), makul dozdaki rasyonel ve irrasyonel dikotominin uyum içinde çalıştığını göstermektedir.

1.3. Kültür Temelinde Büyü

Çeşitli kültür bilimciler büyü olgusunu temellendirirken birtakım unsurları dayanak göstermişlerdir. Bunlardan biri olan Örnek, büyüyü iki ana başlık altında temellendirmiştir. Dünya görüşleri başlığı altında dinamizm, animizim, animalizm ve tabu yer alır. Psikolojik sebepler ve temel düşünceler adlı ikinci başlık altında çaresizlik, arzu, evvelce bir rastlantı sonucu bir araya gelmiş olan bazı olaylar ve benzerlikleri, çağrışımlar, analojik sonuçlara varma, doğayı ve doğa kanunlarını bilmemek, batıl inanmaların teorik durumlardan pratik durumlara geçişi yer alır (Örnek 1966: 21-25).

Sözlü kültür içindeki zihniyete göre doğadaki bazı nesneler, hayvanlar, bitkiler ve insanlar, özgün ve bizatihi bir güç barındırır. İlkeller bu kanıya gözlem yöntemiyle o şeydeki herhangi bir ayırt edici unsur veya öne çıkan özelliğin tespiti ve bu tespitin kendilerinde uyandırdığı duygu ve düşünceler sonucunda varırlar. Bu unsurlara örnek

olarak fizikî güç, renk, ses, bireysel yetenek, korku, saygı vs. gösterilebilir. Bir şeyin böyle bir güce, enerjiye bizatihi olarak sahip olduğu görüşüne dinamizm denmektedir (Örnek 1962: 257; 1966: 21-22; 1973: 30-31).

Dinamizmdeki güç daha çok büyücü ve sanatkârlarda kendini göstermektedir. Dinamizmdeki bu güce Polinezya ve Malinezyalılar "mana", Siouxlar "wakanda", Irakualar "orenda", Alkongin yerlileri "manitu", Mabitu Pigmeleri "megbe", Kongolular "elima", Hindular "brahma", Eskimolar "silla", Çinliler "te", Endonezyalılar "todi" adını vermişlerdir (Örnek 1966: 22).

Dinamizmi kültür çerçevesinde biraz daha açmak gerekirse bu görüşün Türk kültürü özelinde kut inancına ve genel olarak aristokrasiye zemin oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür. Burada şunu ayırt etmek gerekir. Kut ve aristokrasi, kaynağındaki gücü dinamizmdeki gibi bizatihi kendinden değil, aşkın ve kutsal bir varlık olan Tanrı'dan alır. Bununla birlikte, kut ve aristokrasinin kişiye kutsal bir güç vermesiyle ilgili düşünce, temas büyüsündeki düşünce ile aynıdır.

Dinamizm görüşünün geçmişten bugüne yansımasına kültür çerçevesinden örnek olarak muska, nazarlık, uğurluk, idol, put, ongun gösterilebilir. Demek ki, dinamizm görüşüne göre insan yapımı maddi nesneler de dinamistik bir güce erişebilmektedir. Latince amuletum sözcüğünden gelen amulet adı, zararlı etkileri kaçırmaya ve iyilikleri çağırmaya yarayan nesnelerdir (Örnek 1966: 48).

Dinamistik unsurlar, sözlü halk anlatılarında motif olarak da yer almaktadır. Örneğin, çocuğu olmayanların yediği takdirde çocuğu olmasını sağlayan elma veya nar motifleri, kendi özlerinde bizatihi olarak güç barındıran sihirli nesneler olarak dinamistik görüşün bir yansıması olarak düşünülebilir.

Sözlü anlatıların özel ve usta icracıları, anlatıcıları da sanatkâr özellikleriyle dinamizmin insan örneklerinden sayılmaktadır. Dinamizm görüşündeki mantığın insan örneğine, günümüz modern zamanından bir karşılık bulmak gerekirse, bunu en iyi karşılayacak kavramlardan birinin "karizma" olduğunu ileri sürmek mümkündür. Karizma, bir kimsenin kendi imajı ve kişiliği temelinde çevresinde oluşturduğu açıklanamayan, hayranlık uyandıran bir etkileyicilik olmasından dolayı dinamizmdeki yapıyı göstermektedir. Aynı mantığa bir başka örnek olarak L. N. Gumilev'in Passionar etnos teorisi gösterilebilir. Rus etnos okulundan Gumilev'in etnosların

oluşumunu konu edinen etnogenez araştırmaları kapsamındaki teorisine göre passionar insanlar, etnosların kurucu ve kurtarıcı ataları olan son derece enerjik, kararlı, iradeli, hedefe odaklı ve ahlâkî idealistlerdir. Passionerler, katı bir ahlakî idealist olup odaklandıkları hedefe, ideale ulaşma yolunda hem kendi hayatını hem de çevresinin ve ailesinin hayatını fedaya hazır insanlar olup Homo Sapiens türü kapsamında normdan sapma ve anti-içgüdü gösteren patolojik bir özellik gösterdikleri için doğal seleksiyon tarafından elenirler (Farzaliev ve Sazak, 2016: 120). Epik destanların başkahramanı, ait olduğu topluluğun kolektif bir temsili (Boratav, 1969: 38-39) ve itici gücüdür. "Destanın esas işlevi millî kültür değerlerini, kendini anlamayı, epik metin dâhilinde, bedii düşünce tarzında takdim etmekle halkın 'pasionar gücünü' uyandırmaya yönelmiştir" (Bayat 2013: 53).

Dinamizm düşüncesine evren ve doğanın nasıl sorularını yanıtlayan fizik bilimi açısından bakıldığında ilişki kurulacak temel kavram, fizik biliminin en temel konularından biri olan enerjidir. Doğrudan doğruya gözlemlenemeyen, elle tutulup gözle görülemeyen enerji, başta potansiyel ve kinetik enerji olmak üzere çeşitli biçimlere ayrılır. Yemek veya pil gibi maddelerdeki depolanmış kimyasal enerji, atomların içinde sakladığı nükleer enerji, atomların hareketiyle oluşan ısı enerjisi, maddelerden yansıyan ışık enerjisi gibi pek çok enerji biçiminin fizik biliminde kabul edilen varlığı ile ilkel insanın mantık yürütmesi ve aklın ilkeleriyle kendi tarzında eriştiği dinamizm görüşü, birbiriyle paralellik göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu enerjiyi kontrol etmeye ve etkilemeye yönelik inanma ve pratikler, büyüyü oluşturur. Mana, insan, hayvan, bitki ve nesnelerde var olan, iyilik veya kötülük getiren bir kuvvettir (Örnek 1966: 22). Bu kuvvete sahip olmak, ondan faydalanmak veya korunmak için büyü uygulamalarına başvurmak gerekmektedir. Dinamizm, büyünün kaynakları arasında yer almaktadır (1966: 22). Örnek, bu kudret için Adolf Bach'ın yaptığı benzetmeyi aktarır: "*Bu kuvvet gizli olup akümülatörün içinde elektriğin yığılması gibidir. Hareket ettirilirse kendini majik bir etki ile gösterir*" (21).

Doğada dinamizm ve mana gücüyle benzer olacak örneklerden bir diğeri de Ay'ın kütleçekimi teorisiyle açıklanan gelgit kuvvetidir. Paganizmin animist dünya görüşünün ve dinamizmdeki düşüncenin bir yansıması olarak ortaya çıktığı düşünülebilecek Gaia hipotezi, verilecek bir başka örnektir. Eski bir NASA çalışanı olan fizikçi James Lovelock tarafından öne sürülen ve adını Yunan mitolojisindeki

yeryüzü tanrıçası Gaia'dan alan hipotezine göre dünyanın kendi kendine düzenli bir işleyiş içinde eşsiz bir organik sistem olduğunu savunulmaktadır. Gaia hipotezinin pek çok mensubu arasında kendisini pagan olarak da tanımlayan ve insan-merkezci (homosentrik) anlayıştan çevre-merkezci (ekosentrik) alayışa geçmeyi savunan Yeşiller hareketi üyeleri bulunmaktadır (Atay 2017: 33).

Fizik ve matematik ile evrenin kanunları oluşur. Kimya ile madde ve varlık oluşur. Biyoloji ile organizma ve canlılık oluşur. Nöroloji, beyin makinesini oluşturur. Psikoloji, bu makineye işletim sistemi yükler. Kültür, bu sistemi optimize eder ve yapılandırır. Sosyoloji, bu sisteme sahip olanlar arasında ağ kurar ve inceler. Sempatik büyü, biyolojinin verdiği beyne psikoloji tarafından yüklenen işletim sisteminin içinde gelen, pakete dahil bir yazılımdır. Büyüsel düşünce şablonu, insan zihninde a priori olarak vardır. Bu şablonun nasıl yorumlandığı, algılandığı ve uygulandığı ise a posteriori halde oluşmaktadır. Büyüsel düşünce formunun adındaki büyü kafa karışıklığına sebep olabilir düşüncesiyle bir açıklama yapmakta fayda var. Literatürde "büyüsel düşünce" (magical thinkink) kavramı olarak geçen düşünce yapısı, sadece ve sadece kültürel alandaki büyüyle ilgili değildir. Yani pagan bir dinde, Witchcraft bir anlayışta uygulanan büyünün kendisinden ibaret değildir. Büyüsel düşünce ile kastedilen şey, az önce belirtilen büyücülüğü doğuran, onu oluşturan zihinsel yapıdır. Bu yapıdan yalnızca büyücülük çıkmamaktadır. Büyüsel düşünce yapısından psiko-sosyokültürel alan içinde her ne varsa, bunları kendi formunda çıkarmaya elverişli bir zemindir. Bilimsel düşünce içinde, irrasyonel düşünce içinde, duygusal durumlarda, aldığımız kararlarda, yaptığımız işlerde büyüsel düşünce formundan doğan yapılar bulunmaktadır. Büyüsel düşünce ile asıl kastedilmek istenen budur. Karıştırılmaması adına bunun adına büyüsel düşünce yerine sempatik düşünce, sempatik ilke gibi adlar önerilebilir. Ancak *Büyü Türleri ve Büyünün Dayandığı İlkeler* başlığı altında kurulan sisteme ve literatürdeki kullanıma bakıldığında, büyüsel düşünce kavramı daha kapsayıcı ve doğru olacaktır. Çünkü büyüsel düşünce şemsiyesi içinde yalnızca sempatik ilkeler, yani benzerlik ve temas ilkeleri değil, aynı zamanda zıtlık ilkeleri yani allopati de girmektedir. Halk anlatılarının epik yasalarında da bulunan zıtlık kavramı, büyüsel düşünce kavramı içindedir ve bu çalışmada büyüsel düşüncenin kullanıldığı her yere o da dahildir.

1.4. Teoloji Temelinde Büyü

Büyü meselesi incelenirken konu alışıldık bir şekilde din olgusuna da gelmekte ve ikisi arasında karşılaştırma yapılmaktadır. 19. ve 20. yüzyıldaki önde gelen araştırmacılar tarafından da büyü, din, bilim karşılaştırması ve bunları birbirlerine karşı konumlandırmalar yapılmıştır. Dinin büyüden çıktığını öne sürenler arasında Konrad Theodor Preuss, James George Frazer, Willy Hellpach, Eduard Spranger, S. H. Raschow yer almakta, büyünün dinden çıktığını öne sürenler arasında Alfred Loisy, Emile Durkheim, P. Schmidt, R. Mareth, James Horace King, Andrew Lang gibi isimler bulunmaktadır (Örnek 1966: 25). Çalışmanın tezi doğrultusunda bu türden görüşlerin tümü reddedilmektedir.

Bir dinin kendi öğretisinin veya önderlerinin büyüye karşı çıkması, özelde o dinin, genelde ise din olgusunun, büyüden kavramsal ve teorik olarak bambaşka bir konumda olduğunu göstermek için doğru bir yol değildir. Din de büyü gibi, kültür ağacının aynı dalında yer alan iki olgudur. "İkisi de doğaüstüne inanç temelinde karşımıza çıkan kültürel kategorilerdir" (Atay 2017: 42). "Büyü ve din birbirinden ayrılmaz şekilde bir bütünün parçalarıdır" (Kaplan, 2011: 156). Büyü ve dinin mitolojik geleneğe dayanan, doğaüstü alanda iş gören, tabu yasaklarıyla çevrili olgulardır. Din, büyüyü reddederken büyü, amacı doğrultusunda dinî unsurlara, kutsallara, metinlere, ulu şahsiyetlere başvurabilir (Örnek, 1995: 137-138). Din ve büyü, doğaüstü güçlere inanç noktasında birleşirken bu güçlerin yönetilebileceği noktasında ayrılır. "Daha çarpıcı deyişle, dinde doğaüstüne yakaran, büyüde ise buyuran bir üslup mevcut ve hâkimdir" (Atay 2017: 42). İnanç sistemleri insan yaşamında etkin bir konumda olduğu için pek çok kültürel unsur inanç sistemlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Din bir sosyal kurum olup kültürün bir alanıdır ve ondan soyutlanamaz (Kaplan 2011: 155). Marcel Mauss, Henri Hubert ve Levy-Bruhl gibi isimler, büyü ve dini ortak bir kökten çıkan iki kol olarak saymaktadırlar (Örnek 1966: 25). Her ikisi de rasyonel olanın ötesine ilişkilenen ve bilimsel doğrulamaya açık olmayan sistemlerdir. Dinsel ve büyüsel pratiklerin işlerliğini deneysel olarak tespit etmek mümkün değildir. Her ikisi de hayatın kaygı, korku, karmaşa, belirsizlik ve güvensizliklerini giderme yolunda başvurulan uygulamalardır (Atay 2017: 42-43).

Büyücülük uygulamaları tek başına ilahî duygu ve düşüncelere çok fazla odaklanmaz. Tanrı ile yakınlaşma, Tanrı gerçekliğine inanma, arınma, hatalardan

bağışlanma, kutsanma gibi dinî duyguları karşılamak için büyücülük uygulamaları kullanılmamaktadır. Büyücülüğün işlevsel karşılığı dünyevi alanla daha ilgilidir (Örnek 1966: 33). Büyü, din gibi uhrevi vaatler ve kazanımlar yerine gündelik yaşam içindeki daha dünyevi ve önemli, daha "gerçekçi" ve pragmatist meseleleri ele alır. Bu nedenle her zaman rağbet ve merak edilen bir alandır. "Din, insan varoluşunun büyük ölçekli sorunlarıyla haşır neşir olur: Yaşamın anlamı nedir? İnsan, nereden gelip nereye gitmektedir? Ölümden sonrasında neler olacaktır? Evren, dünya ve canlılar nasıl ve neden var oldular? (...) Büyü ise gündelik yaşamın özel, anlık ve pratik küçük ölçekli sorunlarıyla ilgili olarak işlerlik kazandırılan bir etkinliktir. Bir hastalığı iyileştirmek, yağmur yağdırmak, bir etkinliğin yolunda ve başarılı gitmesini sağlamak veya uzun süreli bir seyahatin kazasız belasız gerçekleşmesini güvenceye almak gibi..." (Atay 2017: 43)

Din, büyünün bu yanını hoş görmez. İbrahimî dinlerin ana akım versiyonları büyüye karşıt bir konumdadır ve mensuplarını büyüden uzak tutmak, büyünün kötülüğü hatırlatmak için çeşitli pekiştireçler kullanmaktadır. Örneğin *Ek-4*'te yer alan cuma namazı hutbesi metninde görülen bu durum, gündelik hayatın pek çok alanında karşılaşılan alışıldık bir hadisedir. Konuyla ilişkili olarak Mauss, dinlerin her zaman ilahilere, adaklara, kurbanlara yönelen, yasaklarla korunan bir tür ideal yarattığını, büyü ise bu idealle ilgilenmeyip genellikle kara büyüye doğru yöneldiğini, insanlığın büyüden kendisi için yarattığı imgenin ilk hatalarını veren ve daima kara büyü ayinleri etrafında toplanma eğilimi gösterdiğine işaret eder (Mauss 2005: 34). Yani büyü, her zaman kara büyü türüne meyillidir ve bu durum, dinin yarattığı ideal yaşam sistemine uymamaktadır.

Büyü ve dinin her ikisi de doğaüstü alana girer, doğaüstü güçlere inanır, mitolojik geleneğe dayanır, geleneksel tarzda çalışır, tabular barındırır, amaca ulaşılamadığında problemin uygulayan kişilerden kaynaklığı bir eksiklik olduğuna inanılır, duygusal ihtiyaçları karşılar. Büyüde doğaüstü güçleri kontrol etmek, dinde boyun eğmek, hoşnut etmek ve lütuf dilemek vardır. İnsanlar büyü yapan kişiden korkup çekinirken dinî ritüelleri yapan kişiye sevgi ve hürmet gösterir. Dinin nihai amacı tanrı veya tanrıları memnun edip iyi bir insan olmakken büyüdeki nihai amaç, isteği elde etmektir. Din herkese açıkken büyüde böyle bir durum yoktur. Din yakarır, büyü zorlar. Din genellikle büyüyü ve büyüsel işlemleri reddederken büyü, amacına

varmak için gerektiğinde dine, dinin kutsal kitabına, ruhani varlıklarına ve şahsiyetlerine başvurur. Dinde yasaklara uyulur ve bozmaktan kaçınılırken büyüde amaca ulaşmak adına yasaklara uyulmaz. Din kesinlikle kendine riayet eden bir cemaat isterken büyüde böyle bir koşul yoktur (Örnek 1966: 26-27).

Büyü ve bilim arasında birtakım benzerlikler vardır. İkisinde de nedensellik ve etki tepki vardır. Her ikisi de bazı doğa yasalarını kabul eder ve uygulamalarını bu yasalara uygun olarak geliştirirler. İnsanî ihtiyaçlar karşılanmak istenir. Belirli yöntem ve tekniklere, kurallara sahiptir. Büyü ve bilim farkları arasında bilim doğaya inanırken büyü doğaüstüne inanır. Bilimde eleştirel düşünce varken büyüde yoktur. Bilimde yöntem yanlışlığı ihtimali her zaman göz önündedir ve fark edildiğinde yöntem düzeltilerek yenilenir. Büyüde sonuç alınamadığında sebebi başka yerlerde aranır. Bilim değişerek ve gelişerek ilerlerken büyü geleneksel biçimde çalışır.

1.5. Büyünün Tarihçesi

Büyünün tarihçesi ele alırken yalnızca büyüyü değil, içinde büyünün var olduğu çeşitli dinî inanç sistemleri ve öğretilerini de ele alarak meseleye bakmak daha sağlıklı olacaktır. Çünkü çalışmanın dayandığı hipotez, büyü meselesinin arka planında psikokültürel temelli bir düşünce şablonu olduğu ve bu şablonun sosyokültürel hayatın her alanında varlığını gösteren bir yapı olduğu görüşüne dayandığı için, büyünün tarihçesini ele alırken içinde büyünün var olduğu sistemler üzerinden gitmek, tezdeki fikir ile örtüşmüş olacaktır.

Büyünün tarihi, kültürün tarihiyle başlar. Bu iddianın ispatı, büyü ile ilgili literatür incelendiğinde açıkça görülmektedir. Bu yargı, yeri aksi bir iddiayla doldurulamayacak olan bir genel kabuldür ve araştırmacılar tarafından da bu çerçevede ele alınmıştır. Tylor, Frazer, Malinowski, Marcel Mauss, Levi-Strauss gibi araştırmacılar büyü meselesini ele alırken bunun tarihî kökenlerine atıfta bulunur. Çalışmanın tezi, büyüsel düşüncenin psiko-sosyokültürel bir yapı olduğunu ve bu yapının ilgili alanların tümünde içkin bir düşünce formu olduğunu ileri sürdüğü için, kültürün pek çok alanının büyüsel düşünce formunda doğduğunu ve dolayısıyla büyünün tarihinin kültürün tarihiyle birlikte başladığını kabul etmektedir.

Büyünün tarihçesi için büyünün dahil olduğu ezoterizm ve paganlık olgularını bir şemsiye olarak kullanmak, kolaylık sağlayacaktır. Paganlığı temelde iki ana kola ayırmak mümkündür.

Bunlardan birincisi, klasik paganlık (veya klasik paganizm) koludur. Başlangıcı bilinmeyen zamanlardan itibaren kültür tarihiyle birlikte başlayan, doğa tapınımı içeren, millî ve etnik karakterde olan dinlerin ve dinî sistemlerin tümüne klasik paganlık denilebilir.

İkincisi, neopaganlık (veya neopaganizm) koludur. Klasik paganlığın ana hatları ve temelleri üzerine eklenen, eklektik veya senkretik yapıya sahip olan, mensupları tarafından öznel ve özgün yorumlar konusunda esneklik gösteren dinî sistemlerin tümüne neopaganizm denilebilir.

Bazı inanma veya uygulamaların klasik anlayıştan mı, yoksa modern bir uyarlamadan mı kaynaklandığı, konuyla ilgili başlıca tartışmalardandır. Neopaganlık içindeki bazı akım ve ekoller, inanma ve uygulamalarından bir bölüğünü köken olarak klasik paganlığın orijinal devamı olarak nitelendirmekte, ancak bu iddiaları akademisyenler tarafından eleştirilmektedir. Bundan başka, gizli ilimler genel adıyla ele alınabilecek ezoterik ve okült inanma ve uygulamalardaki yoruma açık sembolik yapının yanlış olarak veya birtakım maksatlara araç olarak yorumlanabilmesi de bir başka tartışma konusudur.

Pagan çalışmaları (pagan studies), genellikle modern dinî hareketlerin, modern paganizmin çalışmasına adanmış disiplinler arası bir akademik alanıdır. Antropoloji, halkbilimi, sosyoloji, tarih, teoloji gibi disiplinler tarafından farklı bilimsel yaklaşımlarla incelenmektedir. Oldukça geniş kapsamlı bir konu olduğu için burada ele alınmayacak, yalnızca temel ve özet olarak bir sınır çizilecektir.

Pagan çalışmaları içinde antropolojik ve folkloristik yaklaşımlar arasında Tanya Marie Luhrmann tarafından 1989'da yayımlanan *Persuasions of the Witch's Craft,* Loretta Orion tarafından 1995'te yayımlanan *Never Again the Burning Times,* Lynne Hume tarafından 1997'de yayımlanan *Witchcraft and Paganism in Australia,* Susan Greenwood tarafından 2000'de yayımlanan *Magic, Witchcraft and the*

Otherworld: An Anthropology, Sabina Magliocco tarafından 2004'te yayımlanan *Witching Culture: Folklore and Neo-Paganism in America* eserleri öne çıkmaktadır.

Sosyolojik yaklaşımlar arasında Margot Adler tarafından 1979'da yayımlanan *Drawing Down the Moon: Witches, Druids, Goddess-Worshippers, and Other Pagans in America Today*, Allen Scarboro, Nancy Campbell ve Shirley Stave tarafından 1994'te yayımlanan *Living Witchcraft: A Contemporary American Coven*, Helen A. Berger tarafından 1999'da yayımlanan *A Community of Witches: Contemporary Neo-Paganism and Witchcraft in the United States* eserleri yer almaktadır.

Teolojik yaklaşımlar arasında Mattias Gardell tarafından 2003'te yayımlanan *Gods of the Blood*, Michael York tarafından 2003'te yayımlanan *Pagan Theology: Paganism as a World Religion* yer almaktadır.

Tarihî yaklaşımlar arasında Ronald Hutton tarafından 1991'de yayımlanan *The Pagan Religions of the Ancient British Isles: Their Nature and Legacy* ve 1995'te yayımlanan *The Triumph of the Moon: A History of Modern Pagan Witchcraft* eserleri, Chas S. Clifton tarafından 2005'te yayımlanan *Her Hidden Children: The Rise of Wicca and Paganism in America* eserleri yer almaktadır.

Akademik yayınlar arasında Batı Ezoterizm Çalışması için Avrupa Derneği (European Society for the Study of Western Esotericism, ESSWE[4]) ile Brill Publishers tarafından yayınlanan *Aries*[5], Equinox Publishing tarafından yayınlanan *The Pomegranate*[6], Pensilvanya Üniversiresi yayınlarından çıkan *Magic, Ritual, and Witchcraft*[7], Kaliforniya Üniversitesi yayınlarından çıkan *Nova Religio*[8] yer almaktadır.

Çalışmada, büyünün tarihçesine temel bir çerçeve çizmek için onun ana hatlarını oluşturan ve genel çoğunluk olarak bilinmekte olan akımlar, öğretiler, kişiler üzerinden ilerlemenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

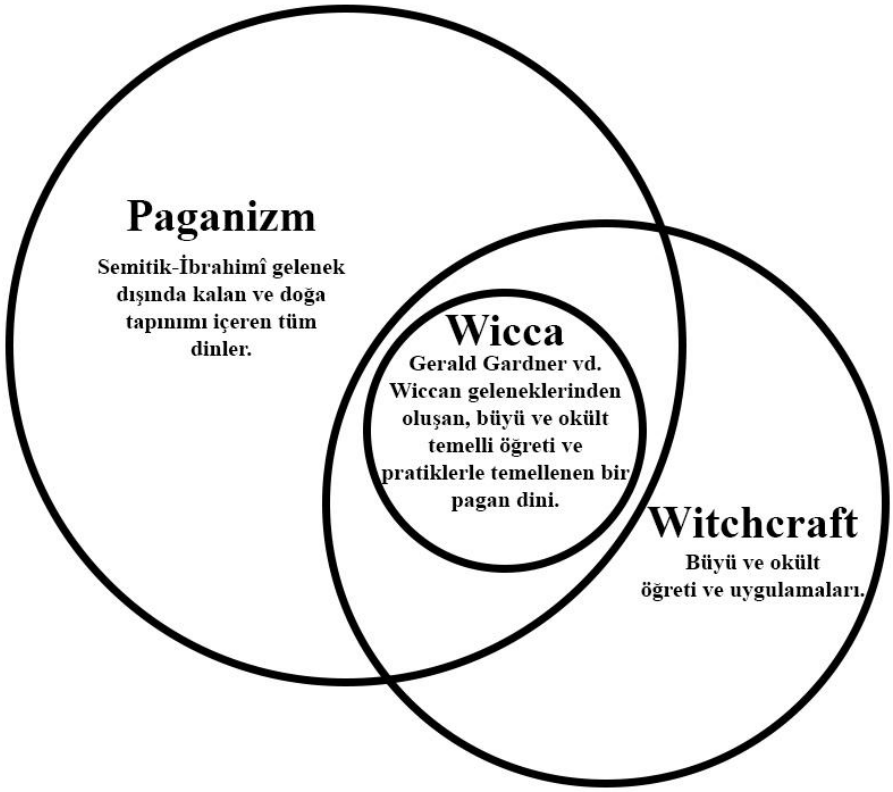
[4] https://www.esswe.org/
[5] https://brill.com/view/journals/arie/arie-overview.xml
[6] https://journal.equinoxpub.com/POM
[7] https://magic.pennpress.org
[8] https://online.ucpress.edu/nr

Modern paganlık akımları arasında eklektik paganizm (Jennings 2002: 113-117), seküler paganizm (Horak 2016: 125-149), yeniden yapılandırmacı politeizm (Adler, 1997: 282), teknopaganizm (Davis 1998) yer almaktadır.

Büyü, paganlık ve okültizm alanlarındaki önemli öğreti ve akımlar arasında akla ilk gelenlerden biri Witchcraft'tır. Cadı anlamındaki "witch" ile sanat ve zanaat anlamlarındaki "craft" sözcüklerinin birleşiminden oluşan Witchcraft kavramı cadılık, cadıcılık, büyücülük anlamlarında kullanılan genel ve kapsayıcı bir kavramdır. Witchcraft, Batı ezoterizmi içinde ve genel olarak klasik paganlığın içinde doğan bir sistemdir. Bu sistemin içinden farklı kollar çıkmış, bunlar neopaganizm içinde filizlenip günümüze kadar gelmiştir. Bu kollardan en güçlü ve ünlü olanlarından biri, tamamen bir din olarak kabul edilen Wicca dinidir.

Teologlar ve kültür bilimciler tarafından hem yeni dinî hareket (new religious movement) hem de Batı ezoterizminin okültist akımının eklektik bir parçası olarak konumlandırılmaktadır. Büyü ve büyücülük, Wicca dininin doğduran ve açık bir parçasıdır. Wicca inancı, paganlık ile büyücülüğün birleşimidir (Atay 2017: 45). Wicca, 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de geliştirilmiştir. Amatör antropolog ve arkeolog olan ve "Father of Witchcraft" (Witchcraft'ın Babası) unvanıyla anılan Gerald Gardner (1884-1964) tarafından 1954'te halka tanıtılmış ve popülerleşmiştir (Wikipedia t.y.).

Temel inançları, ilkeleri ve uygulamaları ilk olarak 1940'larda ve 1950'lerde Gerald Gardner ve Doreen Valiente (1922-1999) tarafından özetlenmiştir. Wicca öğretisi, inançları, uygulamaları kendi içinde birçok varyasyona sahiptir. Genellikle, Wicca dininde ortodoks akım olarak İngiliz Geleneksel Wicca (British Traditional Wicca, BTW) ifadesi kullanılmaktadır. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Birleşik Krallık dışındaki ülkelerde Wicca varyasyonlar daha çok olduğu için bu ifade daha ziyade Birleşik Krallık dışındaki ülkelerde yaygındır. Wicca'nın birçok farklı alt kolu, mezhep veya öğreti olarak adlandırılabilecek varyasyonu mevcuttur (Wikipedia t.y.).

Şekil 1. Wicca dininin konumu.

Batı ezoterizmi ve klasik paganlığı içinde en bilindik ve güçlü olan Witchcraft sistemi ve Wicca dini örneklerinin ardından Doğu ezoterizmi ve Semitik geleneğin büyücülük ve okült örneklerine bakılacaktır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, ezoterizm anlayışının geçmişten bugüne kadar hem tek başına hem de başka dinlerle senkretik ve eklektik yapılar oluşturarak varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Ezoterik paganlık içinde hem antik hem de modern zamanlarda çeşitli akımlar, öğretiler, hatta yukarıdaki örnekte verildiği üzere Wicca gibi dinler ortaya çıkmıştır. Ezoerik Musevilikte Kabala, ezoerik Hıristiyanlıkta Gül-Haç gibi örgütler, ezoterik İslam'da tasavvuf kapsamına giren sayısız dinî ekol, akım, tarikat bunlara örnektir. Büyüsel düşünce ve büyücülük uygulamaları bunların hepsinde varlık gösteren değişmez yapılardan biridir.

Batı ezoterizmi ve klasik paganizmi içindeki Witchcraft'ın doğudaki (ve aslında kuzeydeki) karşılığı olarak düşünülebilecek Şamanizm, geçmişten günümüze

tek başına veya farklı inanç yapıları içinde eklektik ve senkretik olarak varlık gösteren yapılardan bir diğeridir. Şamanizm'in anavatanı kutup ve kutupaltı (subarctic) bölgeler olup iki temel işlevinden birincisi, ölmüş topluluk üyelerinin ruhlarını ölüler âlemine esenlikle nakletmek, ikincisi, yaşarken birtakım problemler yaşayan topluluk üyelerini iyileştirmek için bu problemlerin nedeni olduğuna inanılan ruhani varlıkları korkutup, kandırıp veya ikna ederek savuşturmaktır (Atay 2017: 47). Şamanların bu iki temel işlevden başka pek çok farklı işlevi bulunmaktadır. Şamanizm hem adıyla hem de ağırlıklı olarak Asya merkezli görülmesiyle birlikte Amerika ve Afrika yerli kabilelerinde de görülen bir inanç sistemidir (Atay 2017: 47).

Paganizm ve ezoterizm, Witchcraft ve Şamanizm sistemlerinin ana yapılarından birini büyüsel düşünce ve uygulamaların oluşturduğu ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Ezoterizm veya paganizm kabaca doğu ve batı diye ayrılsa da farklı coğrafyalarda birbirlerinden inanç ve uygulama etkileşiminde bulundukları bilinmektedir ve aralarındaki sınırlar belirsizdir. Tevrat'ın batınî yorumu Kabala öğretisinin temel eserlerinden biri olan ve içeriğinde harf gizemciliği ile birlikte demonlar, melekler, ruhlar, cehennemler bulunan Zohar kitabı, 14. yüzyılda Avrupa'da popülerleşmeye başlamıştır (Uluğ 2017: 55). Bu örnekte olduğu gibi Doğu'dan Batı'ya veya tersi istikamette kültürel etkileşimler doğaldır. Dolayısıyla büyünün tarihi, paganizm ile ezoterizmin tarihiyle, bunları tarihi de kültürün tarihiyle birdir.

Türk sosyokültürel yaşamında İslam'ın ve ona entegre olan yapılar içinde büyüsel uygulamalar oldukça zengindir. Türkiye içindeki ve dışındaki İslam nüfusu barındıran memleketleri hemen hepsinde genellikle Arapça, taş basması, el yazması olan vefk vb. büyü formülleri içerikli kitaplar vardır. Bu türden kitapların yayımlanması vaktiyle yasaktı ve gizlice basılıp dağıtılarak elden ele dolaşırdı (Örnek 1966: 46).

Kuran'daki metinlerin Tanrı'nın ve onun kudretinin sözleri olduğuna duylan inançtan dolayı Müslüman toplumlarda büyücülükle ilgilenenler için uygun bir majik

kaynak olarak görülmüştür[9]. Öte yandan, Kuran'ın Arapça olması da Arapçaya kutsal ve majik bir özellik kazandırmıştır (Örnek 1966: 46). Arapça müştak yöntemiyle kelime üretmedeki yapı ile vefkin yapısı arasında bir benzerlik vardır. Birtakım çevrelerce Arapçanın kutsallaştırılma nedenleri arasında, meselenin dinî boyutunun yanında bu yapının da etkili olduğu düşünülebilir. Analojik bir düşünce ile Kuran'daki sûreler ve âyetler ya sözlü ya da yazılı olarak doğrudan doğruya kullanıldığı gibi, çoğu kez de ebced hesabından yararlanılarak işe geometrik ve matematik bir sır verilmeye çalışılmıştır. Bir sûrenin ya da bir âyetin kutsal gücünü rakamla anlatmaya çalışmanın nedenleri, sistemin herkes tarafından anlaşılmasını önlemek olduğu gibi, ak büyü ile uğraşan kimselerin bu kutsal sözleri olduğu gibi yazıp da Tanrı sözüne saygısızlıkta bulunmamak endişesinden ileri gelmektedir (Örnek 1966: 47).

19. ve 20. yüzyılda büyü, ilkel zihniyetin ve genellikle marjinal kişi veya grupların boş uğraşı olarak yorumlanma eğilimi içinde olmuştur. Günümüz neopagan inançlarında büyü, alternatif bir yöntem, psikolojik destek, saf ilkelliğin bilgisi veya direkt olarak gerçek bir öğreti olarak görülmektedir. Büyü ve büyücülere karşı geçmişte yapılan olumsuz yorumların yerini, günümüzde hoşgörü ve olumlu yorumlar almaktadır.

Sonuç olarak, büyünün tarihî izlerini sürerken sınırları netleştirmek, araştırmayı kolay ve sistematik hale getirmek, daha bütüncül ve sağlıklı sonuçlara varmak için büyüyü, dahil olduğu inanç ve öğreti sistemleriyle birlikte ele almak gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun için paganizm ile ezoterizm çatılarından başlayarak alt kollara ve dallara doğru ilerlemek, büyünün zaman, mekân ve dahil olduğu grup içindeki seyrini ortaya çıkaracaktır. Eski filozofların, simyacıların ve teologların salt teorik spekülasyonları da büyünün tarihine aittir (Mauss 2005: 57).

1.6. Büyünün Etimolojisi ve Tanımı

Etimolojinin tanımını "*Etimoloji, köken bilgisi, kelime tarihçiliği ya da (...) sözcük hikayesi, bir sözcüğün nerden gelip nereye gittiğinin hikâyesidir*" şeklinde tanımlayan Şirin (Şirin, 2019), sözcüklerin geçmişine ve zaman içindeki anlam

[9] Yazılan muskaların gayelerine göre, çoğu kez aşağıdaki sûre ve âyetler kullanılır: Fatiha, Tevbe 14, Yunus 58, Nahl 70, İsra 83, Suara 79-81, Hamim 45, İhlas, Felak, Nas, Yasin (Örnek 1966: 47).

değişimlerine dikkat çekmiştir. Etimoloji, dilbilimden başka kültürel disiplinlerin araştırma konularına giren bir kavramdır. Halk etimolojisi kavramı altında çeşitli insan, hayvan, yer adlarının incelemesini yapan halkbilimi, etimoloji üzerinden dil ile düşünceyi ele alan felsefe, bir topluluğun bir nesneye verdiği ad üzerinden o toplumun etno-psikolojisi üzerine tartışan psikoloji ve kültür bilimleri gibi çeşitli disiplinlerin araştırma alanına girmektedir. Şüphesiz, ad bir şeyi var eden, şeylerin ontolojisini ilan eden bir belirteçtir. Kültüre sahip sosyal bir topluluğun bir nesneye verdiği ad hiçbir zaman anlamsız bir ad olmamış, bir mantığa ve kurala dayanmıştır. İnsanın düşünme biçimi ve aklın ilkeleri gereği her zaman, bir şeye verilmiş ad ile o şey arasında aktif bir ilişki kurulmuştur. Bu nedenle bir düşünme şablonu ve ilkesi olan büyü, ad ile çok yakın bir ilişki içinde olmuştur.

Hem halkbiliminde hem de dilbiliminde yer alan "halk etimolojisi" kavramı, bir şeyin ontolojisini bildiren ad nesnesi ile birincil sözlü kültür öznesi arasındaki ilişkiye vurgu yapar. Buna göre kişi adları, etnonim, toponomi gibi her türlü adlandırma arasında benzerlik ilkesine dayanan adlar açıkça büyüsel düşüncedeki mantığa dayanmaktadır. Etimoloji ile benzerlik ilkesi arasındaki ilişki konusunda, şamana Türkçede kam sözcüğünden başka, örneğin "oyun" denmesi ve büyü anlamına gelen "bögü, bügü, bö" adlarının verilmesi, oyun ile büyü ilişkisinin doğrudan şamanın bünyesinde toplandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Tabu kaçınmaları uygulamaları arasında, kaçınılan şeyin adı yerine örtmece sözcük kullanmak yer almaktadır. Dinamizm ve mana inancından kaynaklı olarak, kendisinde gizil bir güç, kudret barındıran varlıkların adları doğrudan söylenmez, onun yerini alacak başka bir ad kullanılır. Tabu inancından kaynaklı olarak yine aynı yöntem uygulanır. Örtmece, "*çeşitli sebeplere bağlı olarak yasak bir karakter taşıyan yani tabulaşmış olan herhangi bir ifadenin başka bir ifade ile yer değiştirmesidir*" (Killi, 2006: 51). Sedat Veyis Örnek'in büyü tasnifindeki pasif büyü ile Frazer'ın olumsuz büyüsü aynı büyüdür. Frazer'in olumsuz büyüsü, tabu kaçınmalarına dayanmaktadır. Tabu kaçınmaları, pasif büyü çeşididir ve bu büyü türünde uygulanan yöntemlerden biri, örtmece kullanımıdır. Ad, verildiği şeyin bir parçası olduğuna göre, sempatik ilişkideki parça ile bütün ilkesi doğrultusunda, ada yapılacak olan büyü, adın verildiği şey üzerinde de etkili olacaktır. Sözlü kültür zihniyetine göre bir kişinin adını bilmek,

o kişiye adı aracılığıyla büyü yapma imkânı tanır ve bu yüzden bir Kızılderili'nin kendi milletinden olmayan birine gerçek adını demesi, büyük bir itimat göstergesi olarak kabul edilir (Örnek 1966: 52). Şahıs adları gibi bazı tanrıların ve ruhların adları da aynı düşünce kalıbı içinde kullanılmıştır. Bazılarının bilinen adından hariç olarak gizli ve asıl adlara sahip olduğu düşünülmüş, bu adı bilenler avantajlı sayılmıştır. Bu düşünce kalıbına günümüzden örnek olarak fiziksel ve dijital alanda kişisel verilerin korunmasıyla ilgili bilgi ve uygulamalar gösterilebilir. Ad soyad, T.C. kimlik, doğum tarihi, şifreler gibi önemli kişisel verilerin paylaşılmasında dikkat ve farkındalık içeren, özel hayatın korunmasını sağlayan güvenlik ve gizlilik uygulamalarını, bu alanla ilgili bilgisi olmadan içgüdüsel olarak uygulayan bir zihin, işte bu düşünce kalıbına göre hareket etmektedir. Kendine ait ve özgü olan veriyi yabancılarla veya umumla paylaşmaktan kaçınarak kendini güven hissi içinde tutma ihtiyacını karşılamaktadır. Ad ve dolayısıyla etimoloji ile ilişkili olan örtmece kullanımından anlaşılmaktadır ki, ad aynı zamanda büyüsel bir kudret içermektedir. Ad hem sosyal kişiliği hem de majik bir kudreti ifade ettiği için doğan çocuklara ad konurken gelişigüzel davranılmaz, majik yönü olan bir nesnenin adı verilir. Bu ad, çocuğun karakterini, kaderini ve toplumsal konumunu etkileyecek bir öz taşır (Örnek 1966: 52).

Etimolojinin kendi yapısı ile büyüsel düşünce şablonundaki sempatik ilişki arasında, yani benzerlik ve parça bütün ilkeleri arasındaki yapı, aynı yapıdır. Bir sözcüğünün kökeninin, o sözcüğün ilk hali, özü, geçmişi hakkında bilgi vermesi, parça bütün ilkesine denk düşmektedir. Bir sözcüğün bugünkü anlamıyla ve kullanımıyla kökeni arasında bir değişme, türeme vb. durumlar varsa benzerlik ilkesine denk düşmektedir. Sözcük, kökenine dayanır. Köken bir anlama dayanır. Köken ile türemiş ve dönüşmüş anlamlar arasında hâlâ sürmekte olan ilişki, sempatik ilişkideki yapı ile aynıdır.

Büyü sözcüğünün TDK sözlüğünde asıl ve mecaz olarak karşılığı şu şekilde verilmiştir (TDK, t.y.):

1. isim. Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, efsun, sihir, füsun, bağı.

2. isim, mecaz. Karşı durulamaz güçlü etki.

Büyü sözcüğünün birinci ve asıl anlamı, *Büyünün Tanımı* başlığında tartışılan anlamı vermektedir. Sözlükte bu anlamla ilgili olarak *büyü yapmak* ve *büyü bozmak* şeklinde iki adet birleşik fiil verilmektedir. Büyü yapmak terkibi, "büyü yolu ile etki altına almaya veya aldırmaya çalışmak" (TDK, t.y.) şeklinde, büyü bozmak terkibi, "yapılmış bir büyüyü etkisiz duruma getirmek" (TDK, t.y.) şeklinde tanımlanmıştır.

Büyü sözcüğünün ikinci ve mecaz anlamı karizma, passionar güç, dinamizm ve mana kavramlarıyla açıklanan anlama işaret etmektedir. Dinamizm konusuna giren ve çeşitli dillerde kut, mana, wakanda, orenda, manitu (...) gibi adlar taşıyan kavram hakkında *Kültür Temelinde Büyü* başlığı hakkında tartışıldığı için tekrar edilmeyecektir. Sözlükte büyünün ikinci anlamıyla ilgili olarak *büyüsüne kapılmak* (veya tutulmak) ve *büyü bozulmak* şeklinde iki adet birleşik fiil yer almaktadır. İlk terkip, "bir şeyin, bir kimsenin çekiciliğinden kurtulamamak" (TDK, t.y.) şeklinde tanımlanmıştır. Hem asıl hem mecaz anlamlara sahip büyü bozulmak terkibi şöyle tanımlanmıştır (TDK, t.y.):

1. yapılmış bir büyü etkisiz duruma getirilmek.

2. mecaz. önceden hissedilen duygular hissedilmez olmak.

3. mecaz. var olan etki ortadan kalkmak.

Bu verilerden, büyü sözcüğünün ve ilişkili birleşik fiillerin asıl ve mecaz anlamları arasında yakın ve iç içe geçmiş bir ilişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Kültürel eksende büyü kavramı ele alındığında, sözlükteki asıl anlam ile büyünün kendisi ve eylemi, mecaz anlam ile etkisi ifade edilmektedir. Büyünün dildeki ve kültür içindeki anlamları arasındaki ilişki, büyünün kendi yapısından ileri gelmektedir. Düşünce mi dili etkiler, dil mi düşünceyi etkiler, yoksa ikisi de birbirini etkiler mi, tartışmasına girilmeyecek ancak karşılıklı etkileşimden yana tavır alınacaktır. Buna göre, büyü uygulaması aracılığıyla bir durum, olay veya kişi üzerinde etki bırakmak, benzerlik ilişkisi kurularak deyimleşmiş, kalıp yapı oluşturmuştur. Kültür eksenindeki büyüyü yani büyücülük meselesini doğru bulmayan ve büyüye inanmayan rasyonel bakışa sahip bir kimse, nasıl ki dile girmiş olan büyü ile ilgili terkipleri, kalıp yapıları

kullanıyorsa, bu örnek üzerinden çalışmanın tezine bir kapı aralanabilir. Büyü meselesinin arka planında psikokültürel temelli bir düşünce şablonu olduğu ve bu şablonun sosyokültürel hayatın her alanında varlığını gösteren bir yapı olduğu görüşüne dayanan tez, dil üzerinde de etkisini göstermektedir. Bir şeyin büyüsüne kapıldığını veya bir şeyin büyüsünün bozulduğunu söyleyen kişi, rasyonel veya irrasyonel, hangi tarafta olursa olsun, bu düşünce şablonunun denklemini sözel iletişim amacıyla kullanmaktadır. Dolayısıyla günlük hayat içinde konuşma dilinde bu deyimlerin kullanılması, büyü ve büyücülüğün kültür içindeki anlamından bağımsız olarak yalnızca yapısının ve denkleminin konuşma diline aktarıldığını gösterir. Yani büyüye inanmak veya inanmamak söz konusu olmaksızın, büyücülükle ilgili öznel hiçbir görüşü taşımaksızın, yalnızca büyü kavramı içindeki "bir şey yapmak ve bir şey üzerinde etki bırakmak" denklemi, konuşma diline aktarılmaktadır. Bu durum, tezde öne sürülen iddiayı desteklemektedir. Büyü, bir düşünce şablonudur.

Literatürde büyü ile ilgili yapılmış tanımları kronolojik olarak vermek yerine çalışmanın ana problematiği doğrultusunda bir tanım girişiminde bulunarak başlamak, bölümünün bütünlüğünü sağlamak açısından daha faydalı olacaktır.

İngiliz okültist, şair ve yazar Aleister Crowley (12 Ekim 1875 - 1 Aralık 1947), büyüyü "*İradeye uygun olarak değişiklik meydana getirme bilimi ve sanatı*"[10] olarak tanımlamıştır. Bir başka okültist Samuel Liddell MacGregor Mathers (Ocak 1854-Kasım 1918) ise "*Doğanın gizli güçlerinin kontrolünün bilimi*"[11] tanımını yapmıştır.

Marcel Mauss, Grim kardeşlerin büyü tanımını kabul ettiği ifade eder: "*Büyü, aile hayatının sıradan ihtiyaçlarına cevap vermek için yaratılmış bir tür dindir*" (2005: 34). Yine Mauss, büyü için şunları kaydeder: "Büyü, ajanlar, hareketler ve temsiller içerir: Profesyonel olmasa bile büyü hareketlerini yapan kişiye büyücü diyoruz; büyü hareketlerine karşılık düşen düşünce ve inançlara büyüsel temsil diyoruz; hareketlere gelince (ki büyünün diğer unsurlarını bunlara göre tanımlıyoruz), bunlara da büyü ayinleri diyoruz" (2005: 66).

[10] "The science and art of causing change to occur in conformity with will" (Crowley 2004: xii).
[11] "The science of the control of the secret forces of nature" (Siemon 1975: 16).

Sedat Veyis Örnek, "Bilinen yollarla elde edilemeyen şeyleri elde etmek, birisine zarar vermek ya da tehlikeleri uzaklaştırmak ve onlardan korunmak için bir takım gizli kuvvetleri kullanarak doğayı ve doğa kanunlarını zorla etkileme işlemleri" (1966: 34) olarak tanımlamaktadır. Pertev N. Boratav, büyüyü *100 Soruda Türk Folkloru* adlı eserinde şöyle tanımlar: "İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat öğelerini, yasalarını etkilemek ve olayların olağan düzenlerini değiştirmek için girişilen işlemlerin topuna birden büyü diyoruz. Bu anlamı ile kelimenin kavramı genişlemiş oluyor; deyim Fransızcadaki magie kelimesinin bilim dilindeki kullanılışını karşılıyor. Halk dilinde büyü daha dar bir alanda kalan işlemler için kullanılır" (Boratav, 1984: 106).

Antropolog William Halse R. Rivers'ın *Tıp, Büyü ve Din* (1924) adlı eserindeki büyü tanımı, insanın kendi gücü üzerinde ya da doğasında var olduğuna inanılan güçlerin üzerinde etkili olmalarına bağlı olan uygulamalara başvurduğu bir sosyal süreçler kümesine ya da bu uygulamalarda kullanılan belirli nesne ve işlemlerin özelliklerine işaret eder" (Kaplan 2011: 153-154). Atay, büyüyü hayatın olağan akışına müdahale özelliğini öne çıkararak tanımlamıştır: "Büyü, doğaüstüne insani müdahale girişimidir." (2017: 42). Hikmet Tanyu'nun tanımı şöyledir: "Tabiat üstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanılan bazı tabii nesneler kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler" (1992: 501).

1.7. Büyü Türleri ve Büyünün Dayandığı İlkeler

Çalışmanın tezini temellendirme denemesinin kilit noktası, büyünün dayandığı ilkelerdir. Büyüsel düşünce temelli inanma ve uygulamaların kökeninde yatan ilkeler, kültürün diğer alanlarındaki inanma ve uygulamaların kökenine nasıl yer almaktadır, bu ilişkinin açıklığa kavuşturulmasında büyü türlerine dayanan bir katalog modeli nasıl yardımcı olur, bu başlığın ana konusu olacaktır. Bu başlığın amacı, sempatik büyü ilkelerinin, bir köprü olarak kültürün büyü dışındaki diğer alanlarıyla arasındaki bağlantının belirtilmesi olup aynı zamanda çalışmanın ana tezinin odak noktasıdır.

Tablo 1. Büyü İlkeleri

<table>
<tr><th colspan="2">İlkenin İşlevi</th><th>İlkenin Adları</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Sempatik Büyü (Sympathetic Magic)</td><td>• Benzer benzeri üretir (that like produces like)
• Benzerinin benzer ürettiği ilkesine dayanan büyü (magic based on the principle that like produces like)</td><td>• Taklit Büyüsü (Imitative Magic)
• Benzerlik Yasası (Law of Similarity)
• Benzerlik İlkesi (Principle of Similarity)
• Benzerlik Büyüsü (Similarity Magic)
• Homeopatik Büyü (Homeopathic Magic)
• Analoji Büyüsü (Analogy Magic)</td></tr>
<tr><td>• Bir kez temas halinde, her zaman temas halinde (once in contact, always in contact)
• Parça bütünü etkiler (part affects the whole)</td><td>• Temas Büyüsü (Contact Magic)
• Temas Yasası (Law of Contact)
• Temas İlkesi (Principle of Contact)
• Bulaşıcı Büyü / Bulaşma Büyüsü / Kontajiyöz Büyü (Contagious Magic)</td></tr>
<tr><td colspan="2">• Zıtlar zıtlara iyi gelir (contraria contraiis curantur) ilkesine dayanır.</td><td>Allopati Büyüsü</td></tr>
<tr><td colspan="2">• Kişideki olumsuzluk, kişiden alınarak canlı veya cansız bir nesneye aktarılır.</td><td>Göçürme Büyüsü</td></tr>
</table>

Frazer, büyünün iki temel ilkesindeki mantık hatalarını kısaca ifade ettikten sonra, büyü ilkelerinin yalnız yazısız, ilkel, yabanıl topluluklarda değil, her türlü topluluk içindeki cahil insanlarda da var olabileceğine şu şekilde vurgu yapar: "*Her iki düşünce dizisi de aslında son derece basit ve ilkeldir. Başka türlü olamazdı da; çünkü yalnızca yabanılın değil her yerde bulunacak cahil ve kıt akıllı insanların zekâsına göre de, soyutta değil ama somutta birbirine çok benzerler.*" (Frazer, 2014b: 34). Buna karşılık Robin Horton şu benzerliği kurar: Bir kişinin bilim adamı tarafından öne çıkarılan modeli kabul etmesinin gerekçesi ile Afrikalı bir köylünün, köyün ileri gelen yaşlısı tarafından öne çıkarılan modeli kabul etme gerekçesi farklı zeminde

değildir (1967: 186). Frazer'ın Taylor'un da etkisiyle büyüsel düşüncenin kendi içinde mantıklı bir doğasının olduğunu söylemesi, ardılı antropologlara önemli bir miras olmuştur (Morris 2004: 171).

Teşbihte hata olmazsa şunu ifade edebiliriz: Teori, bilimin kültürüdür. Arkaik insanla derin iletişim kurabilmek için onun kodlarına, kalıplarına, yapılarına uygun ilerlemek gerektiği gibi yüksek tahsil görmüş bir insanla derin iletişim kurabilmek için de ünlü bilim insanlarının adlarını, akımları, kuramları, yaklaşımları, terminolojiyi kullanmak gerekir.

Örnek, taklit büyüsü hakkında bilgi verirken kullandığı "*Bu büyü tarzı her çağda uygulanmıştır*" (1966: 36) ifadesi, çalışmanın ana fikriyle örtüşmektedir. Buna göre benzerlik ilkesi, insan psikolojisinin ve kültürünün evrensel bir yapısıdır denilebilir. Frazer, benzer şeyler benzerlerini üretir ilkesinin tüm çağlardaki en bilindik uygulaması olarak, sureti yapılan bir kişinin suretine verilen zararın o kişiyi de etkileyeceğine duyulan inancı örnek gösterir (Frazer, 2014b: 35). Benzerlik ilkesine dayanan büyü ile ilgili örnekler gösterirken elbette her benzerlikte büyüsel düşüncenin olduğu söylenemez. Benzerliğin büyü olması için bir şeyle arasında sempatik ilişki olması şartı aranır. Sosyokültürel yaşam içinde eğlence amaçlı yapılan taklit ve temsiller de bulunmaktadır. Ancak, kültür içinde karşılaşılan eğlence amaçlı kimi uygulamaların, eski zamanlardan ait din, ritüel, büyü kalıntılarının zaman içinde değişip dönüşmesiyle halk eğlencelerine, çocuk oyunlarına dönüşebildiği bilgisini göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır. Boratav, konuyla ilgili olarak şunları aktarır:

> "Bugün oyun görüntüsü ile karşımıza çıkan gösterilerden (hele çocuk oyunlarından) birçoğu eski törenlere, oyun tekerlemelerinin birçoğu büyülük sözlere çıkar. Dinlerin, inanışların değişmesiyle ciddiliklerini yitirerek bir eğlence gerecine dönüşmüşlerdir bunlar. Bazı oyunların büyüklerce hoş karşılanmaması, uğurlu sayılmaması, bazılarının ise tersine, olumlu sayılmaları, onların eski kökenlerine işarettir. Bundan başka, birçoğu, yapılarında ve içeriklerindeki karmaşıklık yönünden halk sanat yaratmalarının en ilginç örneklerini verirler." (Boratav 1984: 247-248).

Temas ilkesinde parça ile bütün arasındaki bağlantı, fizik terimi olarak TDK Sözlük'te "*atomlar arasındaki boşluğu ve bütün evreni doldurduğu varsayılan, ağırlığı olmayan, ısı ve ışığı ileten töz*" (TDK Sözlük, t.y.) ifadesiyle tanımlanan esîr

kavramıyla benzetilebilir. Sevilen bir ünlü, siyasetçi, sanatçı vb. kimsenin toplum içinde bulunduğu sırada kendisine mutlaka değme, dokunma ihtiyacı güden insanların içinde bulunduğu duygu ve düşünce, hem dinamizmdeki mana ile aynı düşünceden hem de sempatik büyüdeki temas (bulaşma) ilkesinden ileri gelmektedir. Sevilen kişiye temas edilerek edinilecek güce ulaşmak, heyecan yaratmaktadır şeklinde yorumlanabilir.

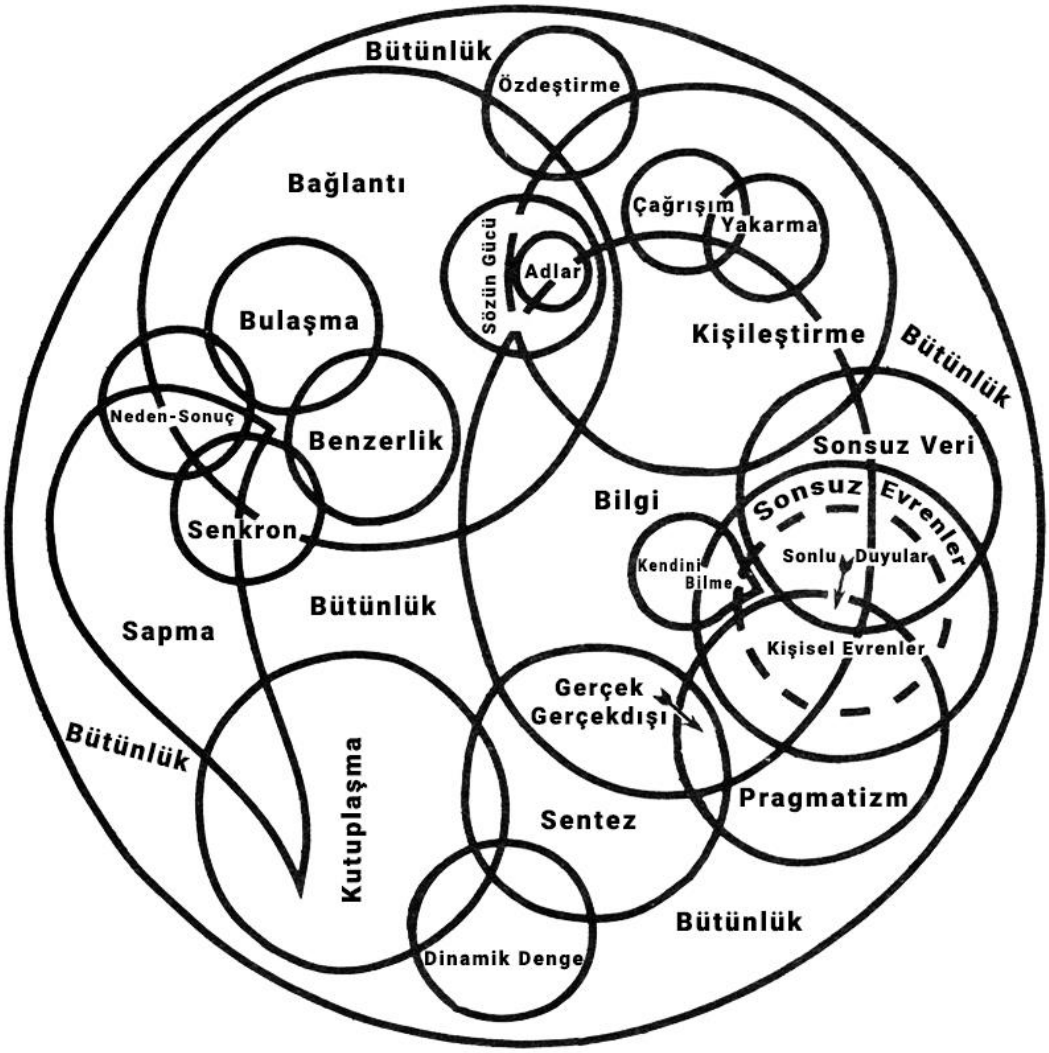
Antik Romalı düşünür Lucius Annaeus Seneca (MÖ 4-MS 65), *Naturales Quaestiones* adlı eserinde kaydettiği "*Bu dünyanın tüm uyumu, zıtlıkların ürünüdür*" (Dürüşken, 2005)[12] ifadesiyle madde ile anti madde konusuna, yin yang öğretisine, dikotomi kavramına kapı aralamaktadır.

Göçürme büyüsü, diğer büyü ilkelerinden sempatik büyü aracılığıyla sıkça kullanıldığı gibi uygulama alanı olarak çoğunlukla halk hekimliği alanında karşılaşılan bir büyü ilkesidir. Halk hekimliği alanında sempatik ve allopati büyüleri de kullanılmakla birlikte, kastedilmek istenen durum, göçürme büyüsüne tek başına olan örneklerinden ziyade genellikle halk hekimliği içinde karşılaşılıyor oluşudur.

Çobanoğlu, göçürmenin yaygın uygulanma biçimleri arasında temas büyüsü yöntemleri kullanılarak yapılan şaşırtma hakkında bilgi verir. Buna göre, hastalanan kişiye bir kukla bebek bağlanır ve hastanın teri, kuklaya temas edince kukla ile hasta arasında temas ile temsil başlar. Emleme töreni sonrası hastalık kuklaya geçerek vücuttan alınır ve kukla bebek dağlara taşlara atılarak hasta iyileştirilir (2018: 5).

Büyünün sistematiği çözümlerken tablo, şema, diyagram gibi görselleştirme yoluna başvuran araştırmacılar olmuştur. Isaac Bonewits, *Real Magic* eserinde (1989: xii) büyü yasalarını diyagram olarak göstermiştir. Bu diyagramın orijinali *Ekler* bölümünde, yazar tarafından Türkçeleştirilmiş hali aşağıdadır.

[12] "Tota haec mundi concordia ex discordibus constat"

Şekil 2. Isaac Bonewits'in Büyü Yasaları (Türkçeleştirilmiş)[13]

Çalışmada James George Frazer'ın *Altın Dal* (2004a, 2004b) eserinde ortaya koyduğu *benzer benzeri doğurur* ve *parça bütüne aittir* ilkelerine dayanan tezi ile birlikte, Sedat Veyis Örnek'in Alman kuram ve kuramcılardan yararlanarak (Nahya 2015) aktardığı ve Marcel Mauss'un da kullandığı allopati (karşıtlık) ilkesi kabul edilmiş, bunlara ek olarak göçürme ilkesi eklenerek, büyüsel inanma ve uygulamaların kökeninde yatan toplam dört temel ilke kabul edilmiştir. Bu kabule dayanarak, ilgili literatürde büyü ile ilgili yapılan tasnifler arasında, Örnek'in, Frazer'ın tasnifini genişleterek yaptığı tasnif tercih edilmiş, büyü temelli inanma ve uygulamaların çerçevesini netleştirme ihtiyacından dolayı bu tasnif genişletilmiş ve tasnifte yer alan her bir ögeye bir kod atanmıştır. Böylece ortaya, büyü temelli bir unsuru ilgili kodlar

[13] Orijinali için bkz.: *Ek:4. Isaac Bonewits'in Büyü Yasaları*.

üzerinden betimleyen bir model denemesi çıkarılmıştır. Bu model sayesinde literatürdeki büyü ile ilgili zengin malzemenin kullanımına yönelik bir düzen amaçlanırken aynı zamanda kültürün büyü dışındaki diğer alanlarındaki bazı tür, inanma ve uygulamaların kökeniyle olan ortak yapının öne çıkarılması amaçlanmıştır. İlkelere ve tasnife yardımcı olarak, ilgili literatürde büyü ile ilgili yapılmış tanımlarda yer alan ve büyünün geniş anlamına işaret eden "hayatın olağan akışını, doğa yasalarını olumlu veya olumsuz bir amaç için etkilemek" ifadeleri, tamamlayıcı ve destekleyici unsur olarak kullanılmıştır.

Dar anlamıyla büyü, belli bazı nesneleri bir araya getirip birtakım tılsımlı sözler söyleyerek doğaüstü güçler aracılığıyla veya bu güçler olmadan bir dileği gerçekleştirmenin yoludur. Büyünün dar anlamı genellikle kötü niyetli büyüleri kapsarken geniş anlamı ise her türlü büyü temelli inanma ve uygulamayı kapsamaktadır.

Örnek, yaptığı büyü tasnifindeki ak, kara, aktif ve pasif büyü çeşitlerinin her birini kapsayan vurgular barındıran bir tanım yaparken (1966: 34; 1995: 135) aynı zamanda büyünün dar ve geniş anlamı konusunu büyü ile ilgili terimler üzerinden şu şekilde açıklamaktadır: Araştırmacılar, maji ile zauber arasında fenomenolojik bir derece farkına işaret ederek majinin olumlu amaçlarla, kamusal katılımlı törenlerle, yüksek ruhanî varlıklara başvurularak icra edildiğini, zauber (sorcery) örneğinde ise olumsuz amaçarla, bireysel katılımla icra edildiğini kaydetmektedir (1966: 33-34; 1995: 134). Örnek, bu açıklamasında maji terimiyle toplumsal katılımı olan ve faydalı amaç taşıyan büyüye işaret edildiğini aktarırken zauberei/sorcery terimiyle bireysel olarak icra edilen ve zararlı amaç taşıyan büyülerin kastedildiğine dikkat çekmektedir. Büyünün dar ve geniş anlamı konusunda Boratav, büyü ile ilgili işlevsel bir tanım verdikten sonra, tanımın işaret ettiği geniş anlama şu şekilde dikkat çekmektedir: "*Bu anlamı ile kelimenin kavramı genişlemiş oluyor. Deyim, Fransızcadaki magie kelimesinin bilim dilindeki kullanılışını karşılıyor. Halk dilinde büyü daha dar bir alanda kalan işlemler için kullanılır*" (1984: 106). Büyünün yaygın dar anlamından daha geniş bir kapsama sahip olmasının nedenlerinden biri, yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere amaç ile ilgilidir. Bunlardan ikincisi ise ilkeler ile ilgilidir. Büyü temelli inanma ve uygulamaların kökeninde yatan ilkelerin tespiti konusunda Frazer'ın

tezi hâlâ güncelliğini ve geçerliliğini korumaktadır. Frazer, *Altın Dal* eserinde kendi zamanının büyü ile ilgili mevcut literatüründeki zengin örnekleri inceleyerek tespit ettiği ilkeleri açıklarken büyüyün olasılıkla iki temel ilkeye ayrıldığını söyler (Frazer 2014b: 33) ve büyüsel uygulamalar içindeki ortak bir yapıya dikkat çeker.

İskoç asıllı İngiltereli antropolog ve halkbilimci James George Frazer'ın (1854-1941) bilimsel fikir ve anlayışının temelleri, evrimci kültür kuramından, psikolojik yaklaşımlardan ve başlıca dört büyük isimden oluşmaktadır. Bu dörtlüden ilki, evrimsel biyolojinin kurucusu Charles Darwin (1809-1882) ve onun 1859 tarihli başyapıtı *Türlerin Kökeni* adlı eseri, ikincisi, antropolojinin kurucusu sayılan ve evrimci kültür kuramının temsilcilerinden biri olan Edward Burnett Tylor (1832-1917), üçüncüsü, Alman halkbilimci Wilhelm Mannhardt (1831-1880), dördüncüsü, İskoç dinbilimci William Robertson Smith'tir (1846-1894). Frazer, çalışmalarıyla Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, T. S. Eliot, D. H. Lawrence, Joseph Campbell gibi önemli isimleri etkilemiştir. Frazer'ın etkilediği isimlerden Freud ve Jung, aynı zamanda Frazer'ın etkilendiği isimden de etkilenmiştir (Doğan 2004a: XII; Temple 2004b: 7-8).

Frazer, kariyerinin başyapıtı olan ve yaşadığı dönemin temel taşlarından biri olan *Altın Dal* adlı seri eseriyle hem kültürel çalışmalarda hem de dinin kökeni tartışmalarında önemli bir etki bırakmıştır. Serisini ilk başta iki cilt olarak 1890'da tamamlamış, ardından 1915'te tam serinin boyutu olan 12 cilde çıkarmış, 1925'te ise tüm seriyi 750 sayfalık tek bir ciltte toplamıştır. Türkiye'de Frazer'ın *Altın Dal*'ının 1890'daki iki ciltlik ilk basımı, yine iki cilt olarak Payel Yayıncılık tarafından (Doğan 2004a: XII), 1925'teki tüm serinin 750 sayfalık tek ciltlik özeti ise yine tek cilt olarak Yapı Kredi Yay. tarafından (Doğan 2014b: 9) yayımlanmıştır. Frazer bu eseri sayesinde daha hayattayken ilmî çevrelerde büyük yankı uyandırmış, birçok üniversiteden onursal doktora kazanmış, İngiliz Akademisi (British Academy) ve Royal Society üyeliğine seçilmiş, 1914'te şövalyeliğe yükseltilerek Sir unvanını almıştır. Frazer, tüm bu başarılarına rağmen "*Darwin, Marks ve Freud gibi on dokuzuncu yüzyıl kültür devrimcileri kadar ağızlarda dolaşmamıştır*" (Doğan 2004a:

XI). Frazer ve Altın Dal eseri, *saha antropoloğu* ile *masabaşı antropoloğu*[14] şeklinde ikiye ayrılan ve birinci kümenin, ikinciye dudak büktüğü tartışmalara farklı bir açıdan bakma potansiyeli getirmektedir.

Frazer, eserinde, agonal yapılı eski bir geleneğin izini sürüp açıklamak amacıyla çıktığı yolda, çalışmaları onu büyünün özünde yatan izleri ortaya çıkaracak açıklamalara ulaştırmıştır. İtalya'nın Roma ilinin Lazio bölgesindeki Nemi yerleşiminde bulunan Alban Tepelerinin çevrelediği ve eskilerin "Diana'nın Aynası" (Frazer 2004b: 1) dediği Nemi Gölünün kuzey kıyısında, Orman Diana'sının kutsal korusu ve tapınağı (The Temple of Diana Nemorensis) bulunmaktaydı. Diana, Roma paganlığındaki Ay, avcılık ve iffet tanrıçası olup Antik Yunan paganlığındaki karşılığı Artemis olan tanrıçadır. Bu bölgedeki tapınakta Frazer'ı araştırmaya iten durum, rahiplik sistemiydi. Nemi'deki bu tapınakta, üzerinden dal koparılamayan fakat sadece sahibinden kaçmış bir kölenin fiziki gücü yettiği takdirde dal koparabileceği bir ağaç bulunmaktadır. Köle bu dalı kopardığında, tapınağın mevcut rahibiyle ölümüne dövüş hakkı kazanırdı. Bu dövüşü kazanırsa ormanlar kralı (Rex Nemorensis) unvanıyla Diana rahibi olarak hüküm sürerdi; ta ki, bir başkası onu yenip öldürene kadar. Bu agonal yapılı sistemde Frazer'ın dikkatini çeken asıl nokta, adayın dövüşten önce bulmak zorunda olduğu altın dal idi. Frazer, bu anlatıyla Balder miti arasında benzerlik olduğunu tespit eder ve literatürdeki mevcut zengin ve yığıntı malzemenin örneklerini incelemesinin ardından ortak örüntüler ve yapılar üzerinden iki temel ilke tespit eder.

Eserinin ön sözünde, denemesinin "*zor bir sorunu çözmek ve çeşitli dağınık olguları bir tür düzene ve sisteme sokmak için bir ilk girişim olarak*" (Frazer 2004a: XV) işe yarayabileceğini ifade eden Frazer, gerçekten de literatürdeki hem zengin hem de bir ölçüde yığıntı haline gelmiş olan malzemelerin ortak yapılarını tespit ederek bunları iki temel ilke üzerinden düzene sokmayı başarmıştır. Bunlar *benzer benzeri doğurur* ilkesi ve bu ilkeye dayanan taklit büyüsü ile birlikte *parça bütüne aittir* ilkesi ve bu ilkeye dayanan temas büyüsüdür. Frazer bu iki ana ilkeyi ve bunlara dayanan büyü türlerini sempatik büyü başlığı altında toplamış, ilke yönünden karmaşık veya iç

[14] Bu tabir, Bozkurt Güvenç tarafından "armchair anthropologist" tabirinden Türkçeleştirilmiştir (Atay 2016: 9).

içe olan durumlarda büyü işlemini belirtmek için doğrudan bu adı kullanmıştır (2004a, 2004b).

Frazer'ın büyü tasnifi aslında iki tanedir. Literatürde sempatik büyü daha yaygın olarak kullanılırken diğer tasnif, sempatik büyü kadar yaygınlık kazanmamıştır. Sempatik büyü sözcüğüyle hem büyü yasaları/ilkeleri hem de bu ilkelere dayanan büyü türleri kastedilmektedir.

> "Büyü, yanıltıcı bir davranış kılavuzu olduğu kadar sahte bir doğal yasa sistemidir; eksik bir sanat olduğu kadar sahte bir bilimdir. Bir doğal yasa sistemi olarak, yani, bütün dünyada olayların ardışıklığını belirleyen kuralların bir ifadesi olarak bakıldığında kuramsal büyü diye, insanların kendi sonlarını anlamak için yerine getirdiği bir yargılar grubu olarak bakıldığındaysa kılgısal [pratik/uygulamalı A.A.] büyü diye adlandırılabilir" (Frazer, 2014b: 33).

Frazer'ın tam anlamıyla yaptığı büyü tasnifi, teorik/olgusal büyü ile pratik/kılgısal büyü olarak iki ana kola ayrılır. İkinci kol olan pratik/kılgısal büyü, kendi içinde "olumlu büyü/büyücülük" ile "olumsuz büyü/tabu" olarak ikiye ayrılır. Frazer'ın olumsuz büyü ile kastettiği şey tabudur. "*Tabu açıkça benzerlik yasasından türemiştir*" (Frazer 2004b: 41) diyen Frazer, olumsuz büyü adı altında kaçınma ve sakınma temelli inanma ve uygulamaları bu başlıkta toplamıştır. Sedat Veyis Örnek'in aşağıda yer alan büyü tasnifindeki pasif büyü, Frazer'ın olumsuz büyüsüne karşılık gelmekte ve ondan daha geniş bir çerçeve çizmektedir. Frazer'ın olumlu büyü başlığı ise iyi veya kötü bir amaca yönelik olan her türlü icra, eylem, işlemdir. Yani olumlu büyüde bir etkinlik, iş, oluş, hareket varken olumsuz büyüde ise kaçınma, korunma, sakınma, uzaklaşma vardır. Frazer, tasnifinde yer alan her bir başlıkta sempatik büyü ilkelerinin bulunduğu belirtir. Frazer'ın tasnifinde, bu çalışmanın amaçlarından biri olan "kültürün büyü dışındaki diğer alanlarındaki bazı tür, inanma ve uygulamaların kökeniyle olan ortak yapının öne çıkarılması" amacı, adı konmadan gerçekleşmiş durumdadır. Yani genellikle ayrı ayrı meseleler olarak ele alınan tabu ve büyü arasındaki ortaklık, Frazer'ın tasnifinde net bir ifadeyle belirtilmiştir. Frazer çalışmasında birbirinden çok uzak coğrafyalardaki toplumların kültürlerinde, onların kültürün çeşitli alanları içinde yer alan inanma ve uygulamalar arasındaki ortak yapıları tespit ederek bunların iki temel düşünme ilkesinden kaynaklandığını tespit etmiş (2004a: 10; 2004b: 39-41) ve yine bu amaca yönelik bir katkı sunmuştur.

Claude Levi-Strauss, evrendeki ve her bir bilim dalındaki devasa miktarda malzeme ve fenomenin tamamına birden hâkim olmanın olanaksız olduğunu, ancak yapısalcılık yöntemi sayesinde temel basitleştirme ve organizasyon sağlanarak yapılar üzerinden hareket etmenin gerektiğini, verdiği bir röportajda şu şekilde ifade etmiştir:

> "Öncelikle, insan bilimleri derken, bilimsel düşünceden alabileceğimiz en temel ve öz derslerin neler olabileceğini anlamaya çalışın. Neden fizik, kimya, biyoloji bilim mertebesine ulaştılar? Biz de bunu umuyoruz ama henüz çok uzağındayız. Cevap şu: Çünkü bunlar, kendi alanlarında bazı temel basitleştirme kurallarını geçerli kılabilen disiplinler. Bu disiplinler şunu anlamayı başardı: Gözlemlenebilen devasa miktardaki fenomenin tamamına birden vakıf olmak ya da onların hepsini aynı önem derecesi çerçevesinde ele almak mümkün değildir. Laboratuvarlar deneylerinde her zaman, temel unsurlar olarak addettiğimiz birkaç unsuru ayırıp incelemek gerekir. Yapısalcılık, insan bilimlerinde -dilbilimde olduğu kadar antropolojide de- çok kabaca söyleyeceğim, ele aldığımız değişken sayısını azaltabilme eğilimini temsil eder." (Çeviri Konuşmalar, 2020: 5:48-7:01).

Frazer, *Altın Dal* eserini oluştururken yazılı kaynaklar üzerinden yaptığı araştırmalarda, dünyanın çeşitli yerlerinden ele alıp örnek olarak kullandığı çok sayıda büyüsel inanma ve uygulamaların her birini tek tek ve farklı şekilde yorumlamamış, bu örneklerde tespit ettiği ortak yapının sempati ve tabu ilkelerine dayandığını göstermiş, değişken sayısını azaltarak temel basitleştirme sağlamıştır. Bugün hâlâ halkbilimi ve antropolojide Frazer'ın ilkeleri temel alınmaktadır.

Mauss, Frazer'ın büyü yapısını ele alırken onu sempatik ilkeler olarak ele almasını yetersiz bir bulgu olarak görür ve sempati barındırmayan büyü ayinlerinin de olduğunu, sempatinin sadece büyüye özgü bir şey olmadığını, çünkü dinde de sempati nitelikli hareketlerin olduğunu ifade eder (2005: 32). Bu ifadelerde sempati ilişkisi olmayan büyü uygulamalarının da olduğu görüşüyle çalışmanın hipotezi hemfikir durumdadır. Ancak sempatinin sadece büyüye özgü olmadığı ifadesinin üzerinde, çalışmanın ana fikri çerçevesinde kısaca durmakta fayda görülmektedir. Bu ifade, çalışmanın hipotezindeki görüşü desteklemekte, yani sempatik ilişkinin, yani taklit ve temas ilkelerinin sadece büyü temelli inanma ve uygulamalarda değil, kültür dairesi içindeki diğer inanma ve uygulamalarda da görüldüğü düşüncesi, çalışmanın hipoteziyle örtüşmektedir. Ancak "*sempati sadece büyüye özgü bir şey değildir*"

ifadesine küçük ekleme yapmak gerekirse, şunlar öne sürülebilir: Sempati ilişkisi araştırmacılar tarafından her zaman büyü araştırmalarında konu edinilmiş, büyü ile özdeşleştirilmiş bir konu olmuştur. Bu nedenle çalışmada sempati ilkeleri (taklit ve temas) ve bunun yanında karşıtlık ile göçürme ilkeleri de dahil olmak üzere bu dört büyü ilkesinin tümüne birden "büyüsel düşünce şablonu" ve daha kapsayıcı olarak "psikososyokültürel düşünme şablonu" ifadeleri tercih edilmiştir. Böylece, eğer bu şablon, büyüyü ve büyü dışında kültürün diğer alanlarındaki inanma ve uygulamaları da içine alan daha geniş bir kültürel olguya işaret edecekse, tercih edilen ifadeler bu anlamı karşılayabilecektir.

Sedat Veyis Örnek, Frazer'ın sempatik büyüsünü ve bunun kapsamındaki taklit ve temas büyülerini alarak bu tasnife büyünün temelinde yatan bazı psikolojik durumlara, işlemlerin bünye ve gayelerine göre şu şekilde eklemeler yapmıştır:

1. Sempatik büyü

    a) Taklit büyüsü (homeopatik maji)

    b) Temas büyüsü (kontajiyöz maji)

2. Ak büyü (pozitif maji)

3. Kara büyü (negatif maji)

4. Aktif büyü

5. Pasif büyü (Örnek 1966: 34; 1995: 141-148).

Ardından bu tasnife ek olarak "ad, sayı ve renk büyüleri" başlığı ile "yazılı büyü" başlıklarını ekler. Örnek, ayrıca taklit büyüsünün dayandığı benzerlik ilkesinin tam tersi olan zıtlık ilkesinden oluşan *allopati* adlı bir büyü hakkında kısaca bilgi aktarır. Aynı zamanda halk hekimliğindeki ilkelerden de biri olan allopati, örneğin, yanık tedavisinde, yanığın kaynağı olan ısının, yani ateşin zıddı olan buzun kullanılmasında karşılaşılan düşünce ilkesidir (Örnek 1966: 40).

Marcel Mauss büyüyü, kişisiz soyut tasvirler, somut kişisiz tasvirler ve kişili tasvirler şeklinde üçe ayırır. Büyünün yasaları Mauss tarafından yakınlık, benzerlik ve karşıtlık olarak ifade edilir (Tek, 2021: 21).

Büyünün eğitimli, tahsilli, soylu veya üst sınıf tarafından yapılan, pahalı malzemeler kullanılan, uzun ve ayrıntılı uygulaması olan, adına yüksek büyü denilen bir çeşidi ile halk tarafından daha yalın uygulamalarla, daha kolay bulunabilecek malzemelerle yapılan ve adına düşük büyü veya halk büyüsü denilen çeşidi vardır. Antropolog Susan Greenwood, yüksek büyünün kapalı mekânlarda, halk büyüsünün açık alanlarda yapıldığına dikkat çekmektedir (2020: 89). Yüksek büyü için İngilizcede magic terimi kullanılmaktayken halk büyüleri için Witchcraft terimi kullanılmaktadır (Greenwood 220: 7).

Örnek, İsviçreli etnolog Otto Stoll'un 1909 tarihli eserinden[15] aktararak uygulanış usullerine göre alternatif bir tasnif verir (1966: 40):

A. Uzaklaştırıcı uygulamalar (defansif uygulamalar)

a) Hastalıklarda, ölümden vd. felâketlerden korunma

b) Hastalıklardan kurtulma, iyileşme

c) Malın mülkün, evin barkın korunması

B. Hücum uygulamaları (ofansif uygulamalar)

a) İnsan hayatına, sağlığına ve mutluluğuna zarar verme

b) Mala mülke, eve barka zarar verme

C. Arzu ile ilgili uygulamalar

a) Uygun doğa olaylarını insanların lehine kullanmak

b) Olaylardan ve benzer şeylerden bir şeyin olup olmayacağına dair sonuçlara varmak, yorumda bulunmak

[15] Zur Kentniss des Zauberglaubens, der Volksmagie und Volksmedizin in der Schweiz, Zürich, ss. 13.

c) Doğaüstü kudretleri elde etmek isteği

d) Maddî servete kavuşmak (define, altın, para vb.)

Halk hekimliğindeki tedavi yöntemlerinin bir bölümünde taklit büyüsündeki benzer benzeri doğurur ilkesinin varyantı denilebilecek olan *similia similibus curantur* yani "benzer benzerini iyileştirir" ilkesi yatmaktadır. "*Eşya ile evrenin kuvvetleri arasında gizli bir sempati bağı olduğu düşüncesi, insanı bir benzerlik görüşüne yaklaştırmış*" (Örnek 1966: 106) ve ceviz içinin beyne benzemesinden hareketle cevizin beyne, zekaya iyi geldiği inancı örneğinde görüldüğü gibi, mevcut hastalık ile herhangi bir bitki veya nesne arasında benzerlik ilişkisi kurularak tedavide kullanılmıştır. Bu ilkeye dayanan öğreti, imza teorisi/öğretisi (théorie des signatures / doctrine of signatures) adıyla da bilinmektedir (Bayat 2016: 32).

Aktif büyü ile pasif büyü birbirine karıştırılabilmektedir. Aktif büyü var olan bir problemi çözer, pasif büyü ise var olmamış ancak var olma potansiyeli taşıyan her türlü problemi önceden önler. Aktif büyü, bireysel veya toplumsal olarak her türlü olumlu amaç taşıyan büyülerdir. Pasif büyü ise yalnızca bir koruma kalkanıdır. Potansiyel problemleri henüz gerçekleşmeden, gerçekleşmemesi için önlemek, tedbir almak da olumlu bir uğraştır ancak aktif büyüdeki olumlu amaç daha belirgin ve nettir. Malın mülkün artması, hayvanların sağlıklı ve gürbüz olması, beslenme ürünlerinin artması, hasadın iyi geçmesi, baht açıklığı, sınavda başarı, mülakatta başarı gibi amaçlarla yapılan büyü ak büyüdür. Pasif büyü ise kötü varlık ve enerjilerden, nazardan, kara büyüden, kazadan beladan korunmak gibi amaçlarla yapılır. Pasif büyü, bedene görünmez bir kurşun geçirmez yelek, zırh, tolga giymek gibidir. Aynı bu benzetmedeki gibi, fiziksel olarak da buna benzer eşyalar kullanılmıştır. Savaşlarda, zırhın altında, üzerinde büyüsel ve dinî unsurların, çizimlerin, şekillerin, yazıların, sembollerin işlendiği tılsımlı gömleklerin giyilmesi, pasif büyüye bir başka örnektir. Frazer'ın da belirttiği gibi, tabu temelli inanma ve uygulamaların hepsi pasif büyü sınıfına girmektedir.

Joseph Campbell'ın *Bin Yüzlü Kahraman/Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* eserindeki monomit kuramıyla bir benzerlik kurarak "büyünün monomiti sempatik ilkelerdir" denilebilir. Aynı şekilde, Johan Huizinga'nın *Homo Ludens* kuramından bir

başka benzerlik kurulabilir. Johan Huizinga, *Homo Ludens* kuramında "kültürün oyun formunda doğduğunu" öne sürmüştür (Huizinga, 2013). Kültürün tümüyle oyun olmadığını ancak oyun formunda doğduğunu ifade eden Huizinga gibi bu çalışmada şu görüş öne sürülebilir: "kültürün alan ve şubeleri içinde büyüsel yapının oranı oldukça yüksektir; birçok tür, büyüsel formda doğmuştur". Konuyla ilgili olarak, şamana Türkler arasında verilen adlar arasında kam, bahşı, baksı gibi adların yanında "oyun" adının da bulunması, ayrıca, büyü anlamına gelen "bögü, bügü, bö" adlarının şaman anlamında da kullanılması, kültür, oyun ve büyü ilişkisini şamanın bünyesinde toplamış olması yönünden dikkat çekicidir.

Son olarak, yukarıdaki savlara ve varsayımlara dayanarak oluşturulan kataloglama modeli verilecektir. Model beş ana başlığa dayanmakla birlikte, ihtiyaç halinde yenileri sorunsuz bir şekilde devamına eklenebilir. Bu beş ana başlık sırasıyla ilke, amaç, zaman, mekân ve katılımcı olarak belirlenmiştir. Her bir başlık altında bulunan maddelere birer kod atanmıştır.

İlkeye Göre,

[T] "Benzer benzeri doğurur" ilkesine dayanan taklit büyüsü

[t] "Parça bütüne aittir" ilkesine dayanan temas büyüsü

[z] Zıtlık ilkesine dayanan allopati büyüsü

[g] Aktarma, bir yerden diğerine göçürme ilkesine dayanan işlemler göçürme/devretme büyüsü.

Amaca Göre,

[ak] Ak Büyü (Pozitif Maji. İyicil. Genellikle toplumsal.)

[ka] Kara Büyü (Negatif Maji. Kötücül. Genellikle bireysel.)

[af] Aktif Büyü (Doğa tahakkümü vb. işlemler.)

[paf] Pasif Büyü (Kaçınmalar, yasaklar, tabular, nazarlıklar, koruyucular... Frazer'ın "olumsuz büyüsü")

Zamana Göre,

[Z1] Özel Zamanlı Büyüler (Doğum, evlilik, ölüm, askerlik, hac gibi geçiş dönemleri, gece veya gündüz gibi her türlü belirli bir vakit.)

[Z2] Periyodik Zamanlı Büyüler [Takvime bağlı mevsim geçişleri, gündönümü (21-22 Haziran ve 21-22 Aralık), ekinoks (21-22 Mart ve 22-23 Eylül), hayvanların çiftleşme zamanı, hasat, bağbozumu vb.]

[Z3] Serbest Zamanlı Büyüler (Herhangi bir zaman yapılabilen büyüler)

Mekâna Göre,

[M1] Özel Mekânlı Büyüler (tapınak, türbe, ziyaret, orman, dağ, mezarlık vb.)

[M2] Serbest Mekânlı Büyüler (herhangi bir yerde yapılabilen büyüler)

Katılımcılara Göre,

[K1] Tek Katılımlı Büyüler (Zauberei / Sorcery)

[K2] Toplu Katılımlı Büyüler (Magie/Maji). Yağmur duası vb.

Yukarıdaki kodların kullanımı köşeli parantez içinde ve aralarda iki nokta imiyle birlikte kullanılmaktadır. Kodlarla **[t:ka:Z3:M1:K1]** şeklinde gösterilebilen bu büyü uygulamasının çözümüne bakıldığında *temas ilkeli, kara niyetli, serbest zamanlı, özel mekânlı, tek katılımlı büyü* olarak okunmaktadır.

Modelin betimleyici yanı ön planda olmasına karşın, modelin dayandığı tasnif ve büyüsel düşüncenin bir form olarak kültürün diğer alanlarıyla arasındaki ilişkinin belirtilmesi, onun açıklayıcı yanını da göstermektedir. Esnek bir kullanıma sahip olan kataloğa ekleme yapılmak istendiğinde, ilgili bölümün devamına ardışık olarak numaralandırılarak ekleme yapmak mümkündür. Eklenecek yeni bir bölüm varsa modele sondan eklemeli olarak dahil edilebilir. Hem çalışmanın tezi hem de bu teze destek olan katalog modeli, dünya genelinde ve özel olarak Türk kültürü içinde tümenlerce örneği rahatça düzenli hâle getirerek ayırabilecek ve kültürün çeşitli alanlarındaki inanma ve uygulamalar arasındaki ortak yapıyı ortaya serecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRK SOSYOKÜLTÜREL YAŞAMINDA BÜYÜ

İkinci bölümdeki teorik ve kavramsal çerçeveye Türk kültürü vd. kültürlerden örnekler verilerek ilerlenecektir.

2.1. Türk Paganlığı (Gök Tanrı İnancı, Şamanizm) ve Büyü

Bu başlıkta konu, paganlık ve dolayısıyla halk inançları çerçevesinde işlenecektir. Halk inançları, halkbiliminin "halk bilgisi" ve "toplumsal uygulamalar" kolları başta olmak üzere halkbiliminin tüm şubeleriyle ilişkili olan oldukça temel ve kapsamlı konulardan biridir.

Paganlık konusuna birinci bölümde değinilmişti. Paganlık veya paganizm kavramı, kültürün önemli bir parçası olan ve içinde din, büyü, inanç, mitoloji, tabu, tören, ritüel gibi ilişkili bütün konuları barındıran, insan topluluklarının inanç sistemlerini kapsayan çatı addır. Genellikle geçmiş zamandaki bir toplum kastedilirken onun İbrahimi ve Budizm, Şintoizm, Taoizm, Konfüçyüsçülük gibi kurucusu belli olan dinlerin dışındaki dinleri, yani kurucusu belli olmayan doğal, anonim dinlerini tanımlamak, tarif etmek için pagan sözcüğü kullanılır. Türk paganlığı, Cermen paganlığı, İskandinav paganlığı gibi… Pagan dinler, bir halk topluluğunun kültürel dinidir. Anonimdir, millidir, varyantlaşma ve eklektik özelliği gösterebilir. Bir topluluğun kültürünün özel adı yoktur ve o kültür, o halk topluluğunun adıyla anılır. Türk kültürü, Japon kültürü gibi… Aynı bunun gibi, pagan dinlerin de genellikle özel adı olmasa da tarif edilmek, tanımlanmak için yine o topluluğun adıyla veya en büyük, en öne çıkan, en önemli tanrısının adıyla ifade edilirler. Türklerin dini, Gök Tanrı dini, Tengri, Odin, Viking dini gibi… Başlığın içeriğiyle de ilişki şekilde, pagan dinler hakkında son olarak şunları belirtmek gerekir. Bir milletin oluşum aşamasındayken inandığı, uzun yıllar yaşadığı, kuşaktan kuşağa sosyokültürel hayat içinde aktardığı pagan dinlerin doğası, tohum ve ana yapı niteliğinde olduğu için günümüzün büyük dinlerinden birine kuşaktan kuşağa uzun yıllar mensup olunduğunda bile pagan unsurlar silinmez, kaybolmaz, farklı ad ve uygulama şeklinde yeni dine entegre olarak dönüşüm geçirir. Günümüzdeki büyük dinlere mensup milletlerin her birinde, şu anki dinlerinden önceki pagan dinlerinden kalan yapılar,

izler, inanma ve uygulamalar, ritüeller, tabular, törenler mevcuttur ve bunlar, yeni dinin kendi öğretisine göre uyarlanarak dönüştürülmüştür. İşte bu başlıkta Türk kültürü içinde yer alan bu izler, yalnızca büyüsel düşünce ve büyücülük uygulamaları açısından örnekler üzerinden ele alınmıştır. Şamanizm'in kendisi ile büyü ilişkisi bu başlığın konusu değildir. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki, eski Türk dini yani Türk paganlığının adıyla ilgili olan Tengri, Tengricilik, Gök Tanrı, Gök Tanrı dini/inancı, eski Türk dinî sistemi, Şamanizm, Şamanlık gibi adlandırmalar bir tartışma konusudur. Yukarıda belirtilen durumlar gereği bu tarz adlandırmaların nasıl yapıldığı bellidir. Yine de şunu belirtmekte fayda var ki, Şamanizm adının ikili bir yönü vardır. Birincisi, paganlık ile aynı anlamda kullanılan yönü, ikincisi, belli bir din altında olarak veya tamamen özgün olarak büyü, büyücülük, hekimlik, ozanlık, oyunculuk, ritüel dansçılık, müzisyenlik gibi özelliklerin hepsini birden usta bir uygulayıcı bünyesinde toplayıp barındıran yönüdür. Dolayısıyla Şamanizm sözcüğünün kullanım bağlamına ve içeriğine bu ikili yönden dolayı dikkat etmek gerekmektedir.

Metin And, seyirlik oyunların iki amacı olduğunu, bunlardan birincisinin yarışma, ikincisinin bir şeyi yansılama yani benzetme olduğunu söylemekte, sonra bu iki amacı şöyle birleştirmektedir: oyun bir yarışmayı yansıtır ya da bir şeyi başka bir şeye en iyi şekilde benzetmek için yarıştır (2016: 30). And, devamına ritüellerin, evrene ait bir olguyu dromenon yani seyirlik biçimde benzetme, taklit etme amacını anlatır. Takvime bağlı mevsim geçişlerinde, gündönümü ve ekinokslarda, takımyıldızı hareketlerinde, tarım ve hayvancılıkla ilgili özel zamanlarda insanların doğum, yaşam, ölüm gibi anlarının benzetimleri yapılmaktaydı (30).

Literatürde büyü temelli inanma ve uygulama barındıran devasa bir kültürel veri bulunmaktadır. Söz konusu inanma ve uygulamaların ana mantığında yatan büyü ilkelerine kimi zaman değinilmiş kimi zaman değinilmeden ilişkili olduğu diğer konu ekseninde ele alınmıştır. Aşağıdaki örneklerden görünecektir ki, büyüsel düşüncenin izleri, kültürün pek çok konusu içinde açık bir şekilde ana yapıyı oluşturmaktadır. Bir yöreye ait kapsamlı ve temel başvuru niteliğindeki eserlere örnek olarak Vehbi Cem Aşkun'un iki ciltlik *Sivas Folkloru* (1940, 1943) eseri veya bir konuyu etraflıca ele alan başvuru niteliğindeki eserlere örnek olarak Demren'in *Düğün Dernek: Sivas'ta*

Evlenme Gelenekleri (2021) gibi kaynaklar incelendiğinde, derlenen malzemelerin önemli bir oranda doğrudan doğruya büyü ilkelerine dayandığı görünmektedir.

"Bir mahalleden ölü çıktığında o mahallede su dolu kaplar boşaltılmalıdır. Azrail parmağını batırırmış; kanlı bıçağını yıkarmış" (Boratav 1984: 195) şeklindeki halk inancında açıkça temas ilkesine dayanan pasif büyü, yani kaçınma korunma işlevi görülmektedir. Ölüm meleği olan Azrail'in suya değmesi sonucu suların boşaltılmak istenmesi, ölüm ile özdeşleşen Azrail'in suya teması yoluyla özünde bulunan ölümle ilişkili kuvvetin suya aktarılacağı inanmaktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle içeriğine bulaşma ilkesinden dolayı ölümden parçalar geçen ve ölümle özdeşleşen sular, pasif büyü uygulaması olarak güvenlik ve tedbir amacıyla boşaltılmaktadır. Buna göre uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[t:pa:Z1:M1:K2]**.

Ölü evinden çıkan kişi, ağırlığın taşa geçmesi için taşa oturur (Boratav 1984: 195) inancında bulaşma ve göçürme ilkesi etkindir. Ölü ile fiziksel olarak yakın mesafede bulunan kişiye, ölüden ağırlık bulaşmakta, bulaşıktan kurtulmak için taşa oturarak ağırlığın taşa hem temas yoluyla hem göçürme ilkesiyle geçmesi hedeflenmiştir. Buna göre uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[g:ak:Z1:M1:K2]**.

Kaya'nın, Sivas'taki türbe ve ziyaret yerleriyle ilgili halk hekimliği uygulamalarına verdiği çok sayıda örneğin hemen tümünü ak büyü kategorisine almak mümkünse örnekleri kısaltmak adına yalnızca temas/bulaşma ilkesine dahil olan uygulamalar aşağıda verilmiştir (2017: 275-281).

> Türbenin yakınındaki soğuk suda yıkanıp abdest alır, camide yatarlar (Çeltek Baba). Elips şeklinde bir taş vücudun ağrıyan bölgesine sürülerek şifa aranır (Coği Baba). Kısmeti açılmayan kızlar perşembe günü ziyaret ederek "Kabrine geldim." deyip toprağı yalayıp dilek dilerler (Tezveren Baba). Çiçek (şap, boççа) hastalığına tutulan koyunların tedavisi için tepedeki toprak ve su karıştırılıp tuz taşlarının üstüne dökerek yalamaları sağlanır. (Bakır Baba). Çiçek hastalığına yakalanan koyuna, şifa bulması için mezardan alınan toprak tuza katılarak yedirilir (Çoban Baba). Baş ağrısı, öksürüğü olanlar, boğmaca ve böbrek hastaları kuyunun suyundan sabah akşam içerler (Bakır Baba). Çiçek (şap, boççа) hastalığına tutulan koyunların tedavisi için tepedeki toprak ve su karıştırılıp tuz taşlarının üstüne dökerek yalamaları sağlanır (Bakır Baba). Geç yürüyen, peltek konuşan çocuklar getirilip üç veya yedi gün tok karnına türbenin toprağı yalatılır (Kevgür Baba). Cilt hastası çeşmeden su içer ve doldurulan su ile abdest alır (Çoban Baba). Felç olanlar, cilt hastası olanlar, uyuzlar, gicimikler ve farklı dilekleri olanlar ziyarete gelir. İki rekât

namaz kılar, sandukayı yalar, bir miktar toprak yer; dua eder (Colü Dede). Sızı, felç ve yel gibi rahatsızlıklardan kurtulmak için ziyaret edilir; oradan alınan bir miktar toprak evde yemeklere katılır (Felfan Baba). Cilt hastalıklarının ve hayvanların memelerindeki yaralar için yatırdan alınan toprak suda eritilip hasta olan bölgeye sürülür. (Küpeli Baba). Sıtma hastaları mezarın ayakucundan alınan toprakla vücudunu ovalar (Tezveren Baba).

Yukarıdaki inanma ve uygulama örneklerinde görülen bir şey yiyerek iyileşmeyi ummak, temas ilkesine dayanan aktif büyüdür. Olumlu güç barındırdığına inanılan nesne, ağız yoluyla vücuttan içeri alınarak, özünde taşıdığı iyileştirici güce sahip olmak umulur. Parça, bütüne entegre olur ve birleşir.

Demren'in aktardığı bilgilere göre "Sivas'ta lohusayı ve bebeği Al basmaması için alınan önlemler çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır: Doğumdan önce önlem olarak Al ocağından alınan çaput, doğum yapacak kadının yastığına dikilir. Sancısı ağır olduğunda ocaktan alınan kül yalatılır. Tuz ve ekmek ise, doğacak olan bebeğin kundağına koyulur. Lohusa gece gündüz yalnız bırakılmaz; başucunda çörekotu yakılır. Özellikle lohusanın başucunda Kuran-ı Kerim bulundurulur; lohusaya ve bebeğine kırmızı bağlanır; lohusanın yorganına iğne batırılır, Al korksun diye lohusanın yastığının altına bıçak, makas, gibi aletler koyulur" (2008: 7). Al ocağının gücünden faydalanmak için, büyüsel düşünce içindeki bulaşma ilkesi doğrultusunda, ocağın bir parçası olan çaputtan faydalanılmaktadır. Parça ile bütün arasındaki temas ilişkisinden kaynaklanan düşünce gereği kutsaldan alınan parça, kutsalla ilişkili olduğu için aynı gücü taşımaktadır. Bu çaput, kadının başının değdiği yastığa dikilerek temas sürekliliğini sağlamak hedeflenmiştir. Sancıyı azaltmak için yine aynı mantık doğrultusunda ocaktan alınmış kül kullanılmaktadır. "Geçmişte görülen iyiliklerin karşılığı, borçluluk ve bağlılık anlatılmak istendiği zaman «tuz ve ekmek hakkından» söz edilir; geleneklere bağlı kimseler sofrada, bir lokma ekmek üstüne serpilmiş tuzu tatmadan yemeğe başlamazlar; bu, ekmeğe ve tuza bir türlü saygı gösterisidir" (Boratav 1984: 65). Çörekotu, nazarlık olarak kullanılan (Boratav 1984: 121) çok sayıdaki nesneden biri olup, nazarlık olgusu tümüyle pasif büyü dairesine girmektedir. Alkarısı ile ilgili inanmalarda sıkça karşılaşılan kırmızı renk kullanımı, kaçınılan varlığın adıyla ilişkili bir renk olup taklit ilkesinin yansıması olarak kullanılmaktadır. Sözcüklerin adının benzediği nesneler, büyüde araç olarak kullanılabilmektedir. Örneğin "«tut»/«dut», «kara»/«karar» benzerliklerinde olduğu gibi renklerin anlamları

da simge değerleri bakımından, önemli etken sayılıyor: kırmızı, «kızmak», sarı, «sararmak»“ gibi... (Boratav 1984: 111). Buna göre uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[t/T:pa:Z3:M2:K2]**.

Demren’in derlediği bilgiler şöyledir:

> “Lohusanın ve bebeğin kırkı çıkana kadar gece-gündüz yalnız bırakılmamasına özen gösterilir, fakat lohusa ve bebeği yalnız bırakılmak zorunda kalınıyorsa mutlaka Al basmasına karşı koruyucu olduğu düşünülen önlemler alınır: Lohusanın başına al bir örtü örtülür; lohusanın başına Kuran-ı Kerim koyulur ve lohusa dua okur, korkuya karşı hocaya muska yaptırılır; lohusanın yatağının altına veya kapı arkasına süpürge koyulur; lohusanın başında çörek otu yakılır; yatağının yanına veya altına bıçak, makas, iğne, ekmek ve soğan, sarımsak koyulur; lohusanın yanında bir erkek kalır veya odaya erkek kıyafeti asılır; lohusa yattığında kocasının ceketi üstüne atılır lohusa yalnız bırakılmaz ve çok uyutulmaz; bebeğin eşyaları dışarı asılmaz, bezi dışarı çıkarılmaz; abdestsiz kişi lohusanın yanına sokulmaz; bebeğin beşiğinin etrafı al bir iple sarılır, odaya mavi boncuk asılır; bir erkek çocuk lohusayı bekler; lohusanın ve bebeğin bulunduğu yere ekmek ufağı ve su koyulur; lohusanın başucuna yumurta koyulur; lohusa kapı eşiğinden besmelesiz geçmez; akşam ezanından sonra dışarıya çıkmaz; ekmeğe veya soğana iğne batırılıp lohusanın başucuna koyulur; lohusaya siyah bir tespih verilir; lohusa kadının boynuna siyah boncuktan oluşan bir kolye takılır; kırmızı renkli lohusa şekerinden şerbet yapılır; kapının kasasına kürek, kazma, gibi aletler koyulur; odaya köz koyulur; bebeğin beşiğinin ya da lohusa yatağının altına türbeden alınan toprak koyulur; lohusaya gelincik, meyan şerbeti gibi kırmızı renkli içecekler içirilir; çocuğun yattığı odadaki örtünün altına kurumuş insan dışkısı koyulur; Alkarısı gelirse lohusa Alkarısına batırsın diye yorganına iğne takılır; iğneyi takarken lohusaya ‘*Bu iğneyi sana, seni de Allah’a teslim ettim*’ denir; her evin ve herkesin kendi Al karısı olduğu düşünülür; bu nedenle çocuk alınırken ve yedirilirken bismillah denir” (2008: 7-8).

Yukarıdaki derleme malzemelerinde al basması, Alkarısı etrafında oluşan kültürel inanma ve uygulamalar yer almaktadır. Bu konu başlıca ayrı bir araştırma konusu olsa da inanma ve uygulamaların arka planında yatan nedenler, görüldüğü üzere büyüsel düşünce temelli büyü ve büyücülük pratiklerinin yansımalarıdır.

Dalak hastalığı tedavisi için Sivas’ta dalak ovan ocaklardan birisine gidilmektedir. Gümüş, Vehbi Cem Aşkun’dan dalak ovan ocağın uygulamalarını şöyle aktarmaktadır: “Üç gün balla ovulur. Bu ovmadan şişkinlik dağılır ve hasta da kurtulur. Yalnız ovulmanın son günü hasta ayakta durdurulur, iki ayağının bulunduğu yere bir

daire çizilir. Bunun merkezini iki ayağın bulunduğu nokta teşkil eder. Bu suretle dalak kesilmiş olur. Bunun avlu veya bahçe gibi açık bir yerde yapılması şarttır" (2019: 34). Bir hastalığın tedavisinde ocaklara başvurmak, başlı başına din ve büyü kaynaklı uygulamalar kümesine girmektedir. Ocaktaki yetkin kişi, özünde barındırdığı iyileştirici gücü elleriyle ovma yoluyla hasta kişiye aktarır. Ovma sırasındaki temas sayesinde bulaşma büyüsü işletilmiş olur. Ovmanın üç gün yapılması, büyüsel işlemlerde de kullanılan çeşitli fomülistik sayılara başvurarak, uygulamanın daha sistematik hâle getirilmesine, böylece etkisinin artırılmasına yaramaktadır. Üçüncü gün, hastanın ayağına daire çizilmesi, ezoterik ve okült işlemlerde kullanılan kutsal geometri yöntemlerine başvurulduğunu göstermektedir. Dairenin sembolünün çeşitli anlamları arasında, bu örnekte karşılaşılan anlamı, kişiyi koruma çemberi içine alarak muhafaza etmektir. Uygulamanın açık alanda yapılması, uygulamanın mekân atamasının yapıldığını göstermektedir. Bunlara göre, bu uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[t:ak:M2:K1]**.

"Bütün vücudu dolaşan ve muhtelif yerlerde ağrılara neden olan yel hastalığının tedavisi için Sivas'ta hastayı okuyup üfleme yöntemi kullanılmaktadır. Yele tutulan hastaya yel kitabı okunur. Ayrıca, Sivas'ta büyü yapılan kişiye *Sihr-i Batıl* denilen bir kitaptan okunur ve böylece büyü bozulur." (Gümüş 2019: 34). İki örnekte karşılaşılan okuma yöntemi, halk hekimliğinde din ve büyü kaynaklı tedavi yöntemlerine girmektedir. Okuma sırasında büyü ve büyücülükte olduğu gibi sözlü kültür zihniyetinde son derece etkin bir güç olan sözden, sözün gücünden faydalanılır. Okumayı yapan kişinin sırada biri olmayıp yetkin biri olması, bu yetkinlikten kaynaklanan gücü söz ve soluk yoluyla hasta kişiye bulaştırarak olumlu etki oluşturması sağlamaktadır. Buna göre, uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[t:ak:Z3:M2:K1]**.

Nazar inancı başlı başlına büyüsel düşünce içindeki temas ilkesinden kaynaklanmaktadır. Sivas'ta nazardan dolayı olumsuz etki yaşadığına inanılan kişi, nazar tedavisinde yetkin olduğunu bilinen ve genellikle yaşlı olan kişiye okutulmak için götürülür. Okuma sırasında bıçak kullanılır. Bıçak, hastanın baş ve omzunda dolaştırılır. Okuma işlemi tamamlandığında "göz edenin gözü çıksın" denir ve eldeki bıçak, mangalın külüne saplanır. Ardından hasta, okuyan kişiye ya para ya da yenecek bir şeyler hediye eder. Aksi takdirde nazar, okuyan kişiye geçip onun üstünde kalır

(Gümüş 2019: 37). Biraz girift bir uygulama olarak görülebilecek bu işlemler dizisinde yine ilk adım, otoritenin temasından faydalanmaktır. Bıçağın kullanımı demir kültünden kaynaklı olarak hem hekimlik açısından hem de büyülük açıdan iyileştirici güce sahiptir. Dede Korkut boylarından *Basat Depegöz'i Öldürdüğü Boy*'da geçen (Ergin 2014: 206-215) olaylarda Basat, demir ile koruma sağlamıştır. Demirin ayrıca Alkarısı, Koncolos gibi zararlı, kötücül, demonik varlıklardan korunmak ve kurtulmak, halk meteorolojisi alanında dolu yağışını büyülük müdahalede ile kesmek, demirden yapılan araçları saygı göstergesi olarak elden ele vermemek, demirbaş ve Demirkazık gibi sözcüklerin etimolojisinden kaynaklanan anlama göre demirin kalıcılığı, sağlamlığı ve sabitliği, inisiyasyon gibi geçişlerde sembolik olarak kullanmak, "*gök girsin kızıl çıksın*" andında görülen cezalandırma işlevi gibi artırılabilecek örneklerden bilinmektedir ki, demir büyülük bir güce ve işleve sahiptir. Yukarıdaki uygulamada geçen ihtar sözü, demirin bu işlevlerinden kaynaklanmaktadır. Hediyeleşmenin temas ilkesinden kaynaklanan bir yönü olsa da bu uygulamada bedel ödeme işlevinde kullanılmaktadır. Buna göre uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[t:ak:Z3:M2:K2]**.

İnsanlar, imece yoluyla kolektif şekilde yapılan işlerde olumlu kodladıkları şeylerin temasını ararlar. Örneğin Sivas, Erzurum, Kars, Iğdır, Ağrı, Van çevrelerinde, uğurlu ve bereketli olduğu düşünülen kişileri imece ile yapılan işe katarak ellerinin işe değmesini sağlamak istenir (Kalafat 2010: 205). Buna göre uygulamanın katalog kodu şöyledir: **[t:ak:Z2:M2:K2]**.

Sivas'ta çocuk sahibi olmak isteyen kısır kadının başvurduğu büyülük yollar arasında, çok çocuklu bir kadının kocasının ceketini giyip yatmak veya çok çocuklu kadının evindeki kıl çuvalı ile yuvarlanmak vardır (Örnek 1966: 56). İlk uygulamada, birden fazla kez çocuk sahibi olmayı başarmış bir erkeğin ceketi ile temas yoluyla doğurucu etkiyi kendi bedenine aktarabileceğine duyulan bulaşma büyüsü uygulanmakta **[t:ak:Z3:M2:K1]**, ikinci uygulamada yine aynı mantık doğrultusunda, bu kez çokluk ve bolluk çağrışımı yapan kıl çuvaldan temas ile faydalanma görülmektedir. Kıl çuvalın içindeki sayısız kıl, çokluğu ve bereketi çağırmakta, bu konuda sözlü anlatılardaki nar motifiyle aynı mantık yapısını oluşturmaktadır.

Çocuğun cinsiyeti ve fiziksel özellikleri üzerine tahmin yürütürken sempatik büyü ilkelerine başvurulur. Gebe tandırda ekmek yaparken hamur sertleşirse erkek, yarılırsa kız çocuk doğuracağına, pişmiş yumurtayı ortadan ikiye ayırırken yumurta çukursa kız çocuk, dolgun durursa erkek çocuk, kepçeden su içerse kız çocuk doğuracağına inanılır (Örnek 1966: 58-59). Gebeyken Ay'a bakan kadının çocuğu da ay gibi, kara üzüm yiyenin çocuğu kara gözlü, elma veya nar yiyenin çocuğu al yanaklı, balık yiyenin çocuğu açık ağızlı olur (1966: 59-60). Bir kültürel evrensel olarak, erkek ve kadın cinsel organlarının tabiattaki birçok unsura benzetilmesiyle simgeleştirilerek, sempatik büyü inancı ve uygulaması oluşturulmuştur. Bunlardan biri olan kepçe, kadın cinsel organıyla bu benzerlik ilişkisindedir ve yine teorik-sembolik dişillikle benzeşme kurulan su ile pekiştirilmiştir.

Doğumu kolaylaştırmak için kilitli, örgülü, düğümlü her türlü nesneyi açmak, birçok kültürde karşılaşılan ve benzer benzeri doğurur ilkesine dayanan taklit büyüsü uygulamasıdır. Aynı uygulama, Sivas'ta da görülmektedir (Örnek 1966: 61).

Gebeyken çocuğunu düşüren kadınlar, tekrar gebe kaldığında düşük yapmayı önlemek için canlı bir kertenkele yakalar, bir kutuya koyar, kutuyu hamaylı içinde boynunda taşır (Örnek 1966: 65). Kendisini takip eden ölümü kendisine temas halindeki canlı kertenkeleye aktararak ondan kurtulmayı amaçlayan bu uygulamada karşılaşılan durum, göçürme ilkesine dayanan bir kara büyüdür ve katalog kodları şöyledir: **[g:ka:Z3:M2:K1]**.

Doğduktan sonra hal ve hareketlerinden, sağlıksız görünümünden dolayı öleceği düşünülen çocukları hayatta tutmak için evlerinde Mehmet adında kimseler olan yedi evden yağ toplanıp, kete pişirilip, çocuğun boynuna asılır veya bu evlerden gümüş toplanıp küpe yapılarak çocuğun kulağına takılır; çocuk yedi demirciden alınan körük suyuyla yıkanır; çocuğa kırk gün boyunca yeni bir ad konur (Örnek 1966: 66-67). Mehmet adının tercih edilmesini açmak gerekirse bu inanç, büyüsel düşünce şablonunda, sözün gücü kapsamında, ad büyüsü içinde örnek verilebilecek bir inanma örneğidir. Mehmet adının seçilmesindeki neden, kuvvetle muhtemel, Muhammed ile Mehmet adlarının Arapça yazımının aynı olmasından kaynaklanan sempatik ilişkinin tarihî süreç içinde İslam inancındaki Türkler arasında en çok tercih edilen erkek adlarından biri olmasıdır. Mehmet (veya Mehemmed) adı, Muhammed adına saygıdan

dolayı oluşturulmuş, tam olmasa da anagram benzeri denilebilecek bir addır. Ölmekten kurtarılmak istenen çocuk için uygulanan ad büyüsü örnekleri arasında çocuğa babasının adının konması, çok yaşamış uzun ömürlü kimselerin adının konması veya Dursun, Duran, Durmuş, Yaşar, Taştan gibi adlar konulması yer almaktadır (1966: 67). Bu adlandırmaların temelinde yatan büyüsel düşünce ilkesi, benzer benzeri doğurur ilkesinden kaynaklanan taklit büyüsüdür.

Kutsal mekân, mekânın kutsallaştırılması veya mekânın eşik olarak kullanılması örneklerinden biri olarak gelin, evlenerek yeni bir hayat kurarken yeni evine geldiğinde, birtakım pratiklere başvurulur. Sivas'ta gelin eve girdiği anda kendisine hemen yumurta yedirilir; başı ocağa değdirilir; eşik önünde ve ocak başında dua ettirilir; evin eşiği öpülür ve kapıdan içeri bir avuç şeker atar (Örnek 1966: 79). Ocak, ateş kültünden kaynaklanan inanma ve uygulama unsurlarından biridir. Büyüsel düşünce formu, kültürün diğer alanlarında yapı olarak var olan form olduğundan dolayı kültler içinde büyü unsurlarıyla karşılaşılmaktadır. Ocağa baş değdirmek temas ilkesine, ocak başında dua etmek ateş kültü tapınımı yoluyla ak büyüye örnektir. Eşik geniş bir anlama işaret eden, bir yer ile diğer yer arasındaki psikolojik ve sembolik sınırı ifade eden bir unsurdur. Hayatın geçiş dönemlerinden biri olan evlilik aşamasını yeni bir evde ailesiyle birlikte ölene kadar yaşanılacak bir hayatın ilk adımı bu nedenle önemlidir. Eşik, bu geçişleri ve başlangıçları ifade eden kültürel bir sembol olan büyüsel güce sahiptir. Eve girmeden önce içeri şeker atmak, görüldüğü üzere taklit büyüsü uygulaması olup şekerin tatlılığının yeni eve ağız tadı, tatlı söz, tatlı, keyifli, mutlu yaşam olarak yansıması amaçlanmaktadır.

Ölü, evden çıkarılırken ardından su dökülür; ölü yıkarken kullanılan malzemeler eve alınmaz; ölünün yıkanma suyunun ısıtıldığı kazan ters çevrilir; ölünün yatağına bir taş konur (Örnek 1966: 91). Ölen kişinin tabu olması, tabu kaçınmalarının tümünü kapsayan pasif büyü ile ilgili inanma ve uygulamalar oluşturmaktadır. Ölünün çıkarıldığı evdeki suları dökmek, ölüm meleğinden kalan izleri bulaşma büyüsü düşüncesiyle temizleyerek ölümü evden uzaklaştırma amacı taşımaktadır. Ölünün yıkandığı malzemeler, tabulaşan ölü ile temas etmesi nedeniyle uzaklaştırılır. Ölünün yatağına taş koymak, ölüden kalan teması göçürme ilkesi doğrultusunda taşa aktararak pasifize etme amacı taşımaktadır. Ölünün yıkandığı suyun ısıtıldığı kazanı ters

çevirmek, tabulaşan ölüyle ilgili yapılan eylemi psikolojik olarak tersine çevirerek gerilimi azaltmaya yönelik bir harekettir.

Halkbiliminin toplumsal uygulamalar kolunda ele alınan geçiş dönemleri, halk inançları ve büyü bakımından çok zengin doku barındırır. Evlenme çağına gelen genç kız ve erkeklerin kısmet açmak için başvurduğu bin bir çeşit inanma ve uygulama, ilgili literatür incelendiğinde karşımıza çıkmaktadır. Adak adama, türbe, ziyaret ve mezarlık gezme, muska takma, kilit açma, kurşun dökme, fal baktırma, aynaya bakmamak, güneş açarken el işi yapmamak, Hıdırellez günü ateşten atlama, gelinin ayakkabısının altına evlenmek isteyen bekâr arkadaşlarının adlarını yazması, gelinin attığı çiçeği tutmaya çalışma, fırın küreğinin üzerinden atlamamak, çeyizin bohçalarını düğümlememek, evlenmeden önce nişan parmağına yüzük takmamak, sevmedikleri kişilerin ikram ettiği şeyleri yememek, kapı eşiğine oturmamak, dilek ağacına çaput bağlamak gibi pek çok uygulama (Demren 2021, 52-55) bulunmaktadır. Demren'in aktardığı bilgiye göre Sivas'ta köyün birinde bir kıza halası tarafından oğluna varmadığı gerekçesiyle bir tür kara büyü olan bağlama büyüsü yaptırılmış. Bir kilit okutulup kitlenmiş ve dibi görünmeyen bir göle atılmış. Günün birinde kız evlenmiş ancak bağlama büyüsü etkisinde olduğu için gelin güvey olamamışlar. Yedi yıl sonra bir hocaya başvurmuşlar ve hoca, bu kilidi cinlerine buldurup kilidi açtırarak gelin güvey olmalarını sağlamış (2021: 55). Meseleye işlevsel kuram açısından bakıldığında, kültürün psikolojik rahatlatma işlevinin devreye girdiği anlaşılmaktadır. Kadın ile erkek psikolojik nedenlerle bazı sıkıntılar yaşadıktan sonra psikolojik yanı bilinen din ve büyü meselesiyle ilgili otorite bir figüre yani hocaya başvurur. Bu uzman kişi, formülistik sayılardan olan yedi sayısıyla denk düşecek şekilde doğru zamanda doğru yerde olarak kendi gizil güçlerinin yardımı sayesinde meçhul olan büyülü nesneyi bulur ve büyüyü bozar. Böylece kilit çözülür ve kadının problemi de düzelir. Bu tür inanma ve uygulamaların bir kısmı, bu örnekteki gibi kurgu anlatılara dayanabilmektedir. Burada amaç, modern yöntemlerden farklı yaşayan geleneksel ve kırsal insanlara her zaman bir umudun olduğunu telkin ederek psikolojik destek ve motivasyon sağlama, iç huzuru diri tutma olarak karşımıza çıkar.

Bağlama büyüsünde istenen amaçla ilgili olarak doğrudan gerdek odasıyla ilgili büyüsel işlemler de bulunmaktadır. Bunlar genellikle savunma amacı taşıyan pasif büyü işlemleridir. Demren'in aktardığı örnekler arasında şunlar vardır: "*Gerdek*

odasına hiç kimse sokulmaz; gerdek odasının kapısına kurdele, nazar boncuğu, iğde dalı koyulur; odaya okunmuş su koyulur, tülün içine bağlanmış yumurta koyulur; Kuran-ı Kerim okunur; imam nikâhında duayla birlikte mendile düğüm atılır, damat gerdek sırasında açar. Gerdek sırasında damat ve gelinin kendi yaptıkları uygulamalar yanında, dışarıda onları bekleyen yakınlarının yaptığı uygulamalar da vardır" (2021: 211).

Büyüsel uygulamaların toplumun mevcut dinî inancına uygun olarak yoğrulmuş entegre versiyonları sıkça karşılaşılan ve bilinen durumlardan biridir. Evlenme gelenekleri içinde de aynı durumla karşılaşılabilmektedir. Evlenmek isteyen gençler, kısmet açmak, kısmet kapanmasını önlemek, evlenilecek kişinin uğurlu veya uğursuz olduğunu tespit etmek, bağlama büyüsünü önlemek, gerdek gecesinin sorunsuz geçmesini sağlamak gibi durumları etkileyebilmek için büyü temelli inanma ve uygulamalara başvurmakta, bu konulara oldukça önem vermektedir (Demren 2021: 353-358).

2.2. Türk Halk Edebiyatı Türlerinde Büyü

Birinci bölümde kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılan büyüsel düşünce şablonunu bütüncül Türk budunbilimi kapsamında düşünülebilecek bazı örnekler vardır. Türk halk edebiyatının çeşitli türleri[16], büyüsel düşünce ekseninde ele alınacaktır.

Anonim türler içindeki söylemelik, anlatmalık, konuşmalık, seyirlik türler içinde sempatik büyünün kısmen veya doğrudan bir form olarak bulunduğu kimi türler bulunmaktadır. Söylemelik türlerin manzum-mensur türlerinden olan bilmece ve tekerlemelerden bir bölüğü bu forma uygun gözükmektedir. Bilmecelerin kökeniyle ilgili görüşlerden biri, Rus folklorcu Victor Anikin'e göre sihir yasakları (tabular) olarak öne sürülmüştür (Bekki 2013). Burada akla örtmece kavramı gelmektedir. Örtmece, "*çeşitli sebeplere bağlı olarak yasak bir karakter taşıyan yani tabulaşmış olan herhangi bir ifadenin başka bir ifade ile yer değiştirmesidir*" (Killi, 2006: 51). Tabu, çeşitli araştırmacılarca olumlu ve olumsuz, geçici ve sürekli gibi çeşitli türlere ayrılarak incelenmiştir. Bilmecelerde tabu sayılan bir nesnenin, hayvanın, kişinin

[16] Türk halk edebiyatı türleri tablosu için bkz.: *Ek:1*.

adının doğrudan anılmasından pasif büyü (Frazer'ın olumsuz büyü dediği) işlemi olarak kaçınılmış, onun yerine örtmece bir kavramla bu şey kastedilmiştir. Tabunun adının anılmasının, onunla temas kurulacağına olan inanç nedeniyle böyle bir çözüm geliştirilmiştir, denilebilir. Tabu inancı ortadan kalktığında bu işlem, zaman içinde eğlence işlevine dönüşmüştür. Tekerlemeler, büyü işlemlerinde kullanılan kimi tılsımlı sözlerle her yönden benzerlik göstermekte, mistik ve mitik kodlar barındırmaktadır. Günümüz insanına sadece oyun, eğlence, söz cambazlığı düşüncesi uyandıran masal tekerlemeleri zamanının bir tabu kaçınması olabilir.[17] (Boratav 1984: 26). Boratav, büyü tarifini yaptığı reçetede yer alan "etkileyici maddenin taşıdığı büyülük öğe" maddesine, tekerlememsi sözleri dahil etmiştir (Boratav 1984: 109). Sözlü unsurlar barındıran bazı büyülerde kullanılan Türkçe tekerlememsi sözler, Arapça tılsımlı kelimelerinin yerini alır veya onları güçlendirma amacıyla kullanılır (Boratav, 1984: 110). Çalışmada bu örneklerle kastedilmek istenen şey, bir türün büyü işlemleri içinde kullanılabildiği değil, o türün bizatihi kendisinin de büyülük bir form taşıdığının belirtilmesidir.

Anlatmalık türler içindeki mitlerde doğrudan geniş ölçekte, efsanelerde tabu ağırlıklı olarak, masal ve halk hikâyelerinde motifler üzerinden, menkıbelerde tabu, dinamizm, atalar kültü örüntüleriyle karışık olarak büyü temelli düşünce formlarını doğrudan veya dolaylı olarak yakalamak mümkündür.

Konuşmalık türler içinde alkışlar (dualar, iyi niyet ve dilekler), içeriğine göre ak veya aktif büyünün, kargışlar (beddualar) da kara büyünün sözlü icrasıdır. Elbette bu iki türü tümden adı geçen büyüler içinde hiçbir ayıklama yapmadan genellemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Seyirlik türler içinde köy seyirlik oyunları başlığı altındaki törensel oyunlar, aynı zamanda hakkında birçok görüş ve tartışma bulunan, birçok folklor malzemesi barındıran oldukça zengin konulardan biridir. Bu oyunlarda eski zamanlardan kalma kutsalların zaman içinde eğlenceye dönüşmüş inanmalarının temsil ve taklit yoluyla icrası, doğrudan sempatik büyü işlemi denilebilecek icralardır. Kutsalın yaptığı

[17] Masal tekerlemeleri ile mistik düşünce anlatımlarının karşılaştırılması için bkz.: P. N. Boratav, Zaman Zaman İçinde, İstanbul 1958, s. 44-45.

şeyleri, tekrarlama yöntemiyle yeniden üretirken, büyünün sağladığı kestirme yollarla kutsaldan faydalanmak hedeflenmiştir[18].

Menkıbeler, atalar kültünün anlatısıdır; atasözleri ise ataların konuşmasıdır. Dinî-tasavvufi edebiyattaki düvaz imam, methiye, mevlit türleri atalar kültünün şiirleri; devriye türü ise kozmogoninin şiiridir. Kargışlar, kara büyü çeşididir. Alkışlar, içeriğine göre ak büyü veya pasif büyü çeşididir. Vezn-i âher türü ile karşıt yansımalı yapı arasında şekil ve yapı yönünden benzerlik vardır. Ağıt türünü nekromansi veya manizm ile ilişkilendirmek mümkündür. Ağıtların bir ölçüde, aslında ölen için değil, kalanlar için yakıldığı da düşünülebilir.

Büyüsel düşünce veya daha doğru bir ifadeyle büyüsel düşünce şablonu, sembolizm akımı şiirlerinde de görülmektedir. Büyüdeki örtmece sözler ile sembolist şiirde bir sözcüğün yerine onu çağrıştıran başka bir sözcüğü kullanmak aynı mantık şablonuna dayandığı düşünülebilir. Birinde tabu kaygısı, diğerinde sanat kaygısı içkindir. Şiirin, özellikle ölçülü ve uyaklı şiirin bizzat kendisi de büyüsel düşünce şablonuna benzediği ileri sürülebilir. Dize sonlarındaki ses tekrarlarıyla sağlanan âhenk ve bellek kalıcılığı, analojik ve sempatik büyüdeki benzerlik ilkesine uyar. Şiirin ölçüsünde, mesela hece ölçüsünde şiir boyunca aynı hece sayısının kullanılması, büyüdeki formülistik sayı kullanımındaki mantıkla bağdaştırılabilir. Aruz ölçüsünde hecelerin belli ve sabit bir reçeteye uygun olarak sıralanması, yazılı büyülerdeki vefk ve sihirli kare ile aynı mantığa benzemektedir.

Tüm bunlarla birlikte, elbette istisnasız her benzerlikte büyüsel düşünce vardır denilemez. Bir benzerlik, eğlence veya estetik gibi farklı amaçlar da taşıyabilir. Yine de kültür içinde eğlence amaçlı kimi inanma ve uygulamaların, eskiden büyü, din, "büyü-dinsel (magico-religious)" (Kaplan 2008: 57) veya ritüel kökenli inanma ve uygulamaların zaman içinde değişip dönüşmesiyle halk veya çocuk eğlencelerine dönüşebildiği (Boratav 1984: 247-248) bilgisini göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır.

[18] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: AND, M. (1974). Oyun ve Bügü. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.; ELIADE, Mircea. (1991). Kutsal ve Dindışı. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.; ELIADE, Mircea. (1994). Ebedi Dönüş Mitosu. (Çev: Ümit Altuğ). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

2.3. Arap ve Fars Kültür Eksenindeki Divan Edebiyatında Büyü

Büyüsel düşüncenin sempatik büyü ilkeleri şeklinde sanata yansımasının, sayılamayacak kadar çok örneği bulunmaktadır. Divan edebiyatı üzerinde doğrudan bu konuyu ele alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır[19]. Çalışmada, divan edebiyatı özelinde bu örneklerden yalnızca tek bir örnek ele alınacaktır. Divan edebiyatının en büyük, zirve şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen ve aynı zamanda Alevi inancındaki yedi ulu ozan içinde tek aruz şairi olan Fuzuli, divan edebiyatını temsilen seçilen örnektir. Fuzuli'nin divanında yer alan ve *Su Kasidesi* adıyla bilinen ünlü şiirindeki,

"Dest-būsı ārzūsıyla ger ölsem dostlar

Kūze eylen toprağum sunun anunla yāra su."

beytinde, büyüsel düşüncenin bulaşma büyüsü ilkesi görülmektedir. Günümüz Türkçesine "(Onun) elini öpme arzusuyla eğer ölsem dostlar / Testi eyleyin toprağımdan, sunun onunla yâre su" şeklinde günümüz Türkçesine aktarılabilecek bu beyitte, parça ile bütün arasındaki temas üzerinden, hedeflediği yere ulaşma arzusu ifade edilmiştir. Fuzuli, peygamberine ulaşma arzusuyla öldükten sonra, mezarında kendisiyle karışan topraktan bir testi yapılarak, bu testiden onun mezarına su dökülmesini, bu sayede değme, temas etme olarak görülebilecek el öpme arzusunu gerçekleştirebileceğini sanatsal şekilde ifade ederken büyüsel düşünme formundaki temas büyüsü ilkesinden doğan bir düşünce kullanmıştır.

2.4. Akdeniz-Semitik Kültür Eksenindeki Büyü ve Büyücülük Kitapları

Geçmişten günümüzde, Doğu ezoterizmi, okültizmi, mistisizmi içinde yer alan çok zengin bilgi, rivayet ve devasa miktarda yazılı kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar arasında büyüsel işlemlerle ilgili olanlardan örnekler verilmiştir.

[19] Divan şairi Nâbî'nin şiirlerini okült unsurlar açısından ele alan bir çalışma için bkz.: YILDIZ, Ayşe (2012). "Nâbî Divanı'nı ve Hayriyye'yi Gizli İlimler (Okültizm) Işığında Okumak". *Millî Folklor*, 24(95): 63-71.

Tablo 2. Doğu Ezoterizmindeki Bazı Büyü Kitapları

Yazar Adı	Eser Adı	İçerik
Anonim	Kitâb-ı Acâîb-i Maxlûkât	
İmam Gazalî	Es-Sırru'l-Mâsun vel Cevheri'l-Meknûn	
Firdevsî Tavîl	Da'vet-nâme	
Ahmed Ed-Dairabî	Kitâb-ı Mucarrabât	
Ahmed bin Ali El-Bûnî	Şemsü'l-Maârif el-Kübra	4 cilt
Ahmed bin Ali el-Bûnî *(H. 622, Çev.: İdris Celebi)*	Ellülü vel Mercân fî Teshîr-i Mülüki'l-Cân	
Ahmed bin Ali el-Bûnî *(H. 622 Çev. İdris Çelebi)*	Menbeu Usûlu'l-Hikmet	
Ahmed bin Ali el-Bûnî *(Mütercim İdris Çelebi)*	Risale-i Samur Hindi	
As-Suyutî	Rahmat Al-Umma	
İbn Al-Hacı At-Tılımsanî	Şumus-el Enver	
Seyyid Süleyman El-Hüseyni *(Sadeleştiren: Mustafa Varlı)*	Kenzü'l-Havas	2 cilt, 1130 sayfa
Fahrüddin Er-Razi	Tefsir-i Kebir (Mefatihu'l-Gayb)	23 cilt
Abdulfettah Tuhi *(Çev. A. Arslan)*	Sihrü Bârinuh	
Mustafa İloğlu	Gizli İlimler Hazinesi (Kenzü'l-Ulumu'l-Mahfi)	8 cilt
Mustafa Ertuğrul	Dua Hazinesi Kenzü'l Dua-ı Fethiyye fî Esrârü'l-Hurûfiyye	
İbnil Hac Tilmisani'l-Mağribî Ed-Dayirzî *(Çev. İdris Çelebi)*	Behcetü'l-Lemmâatü li Dîvânü'l-Afâritu's-Seb'a	
İbnil Hac Tilmisani'l-Mağribî Ed-Dayirzî *(Çev. İdris Çelebi)*	Şumûsu'l-Envâr ve Kunûzu'l-Esrâr	
İmam Ebul Kasım Hakimü'l-Hazık Necruzî Şah Simavî *(Mütercim: Küftü Osman Şakir, Sadeleştiren: İdris Çelebi)*	Uyunü'l-Hakaik fis Simya ver Remil vel Havas	2 cilt
İmam Şiblî *(Çev. Muhammed Ferşad)*	Cinlerin Esrarı	

2.5. Türk Sinemasında Büyü

Büyü ve büyücülükle ilgili filmler bilindiği üzere korku türünde görülmektedir. Türk sinemasındaki ilk korku filmleri 1949 yılındaki *Çığlık*[20] veya 1953 yılındaki *Drakula İstanbul'da*[21] olarak kabul edilmektedir. 1954 yılındaki *Ölüm Saati*[22] filminden sonra 70'li yıllara kadar korku türünde film çekilmez. 1970 yılında *Ölüler Konuşmaz Ki*[23] filmi ile korku filmleri tekrar başlar. 1974 yılındaki *Şeytan*[24] filminden

[20] https://www.imdb.com/title/tt0312074/
[21] https://www.imdb.com/title/tt0200588/
[22] https://www.imdb.com/title/tt0331121/
[23] https://www.imdb.com/title/tt0470630/
[24] https://www.imdb.com/title/tt0072148/

sonra Türk korku sineması, 2000'lere kadar duraklama dönemine girer. 2003 yılındaki *Okul*[25] filmi ile başlayan yeni dönemde Türk korku sinemasında patlama yaşanır. Türk korku sinemasında büyü temalı filmlerden yalnızca en popüler olan film ve film serilerinden verilecek örnekler, işte tam da bu patlamadan sonraki döneme denk düşmektedir.

Orhan Oğuz'un 2004 tarihli *Büyü*[26] filmi ile furya başlar. Hasan Karacadağ'ın 2006 tarihli *Dabbe*[27], 2008 tarihli *Semum*[28], 2009 tarihli *Dabbe 2*[29], 2012 tarihli *Dabbe: Bir Cin Vakası*[30], 2013 tarihli *El-Cin*[31], 2013 tarihli *Dabbe: Cin Çarpması*[32], 2014 tarihli *Dabbe: Zehr-i Cin*[33], 2015 tarihli *Dabbe 6*[34] ve 2016 tarihli *Dabbe 7*[35] filmleri Dabbe serisi olarak bilinmektedir. Alper Mestçi'nin 2007 tarihli *Musallat*[36], 2011 tarihli *Musallat 2: Lanet*[37], 2014 tarihli *Siccin*[38], 2015 tarihli *Siccin 2*[39], 2016 tarihli *Üç Harfliler 3: Karabüyü*[40], 2016 tarihli *Siccin 3: Cürmü Aşk*[41], 2017 tarihli *Siccin 4*[42], 2018 tarihli *Üç Harfliler: Beddua*[43], 2018 tarihli *Siccin 5*[44], 2019 tarihli *Üç Harfliler: Adak*[45], 2019 tarihli *Siccin 6*[46], 2022 tarihli *Mahlûkat*[47] filmleri Siccin serisi olarak bilinmektedir. Özkan Çelik'in 2014 tarihli *Muska*[48] filmi, Özgür Bakar'ın 2014 tarihli *Ammar: Cin Tarikatı*[49] ve 2014 tarihli *Azazil: Düğüm*[50] filmleri, Arkın Aktaç'ın

[25] https://www.imdb.com/title/tt0387462/
[26] https://www.imdb.com/title/tt0424873/
[27] https://www.imdb.com/title/tt0782037/
[28] https://www.imdb.com/title/tt1153085/
[29] https://www.imdb.com/title/tt1560950/
[30] https://www.imdb.com/title/tt2322420/
[31] https://www.imdb.com/title/tt2794596/
[32] https://www.imdb.com/title/tt3069758/
[33] https://www.imdb.com/title/tt3886722/
[34] https://www.imdb.com/title/tt4967920/
[35] https://www.imdb.com/title/tt8068228/
[36] https://www.imdb.com/title/tt1077091/
[37] https://www.imdb.com/title/tt2114440/
[38] https://www.imdb.com/title/tt4240654/
[39] https://www.imdb.com/title/tt4927574/
[40] https://www.imdb.com/title/tt5753212/
[41] https://www.imdb.com/title/tt6029122/
[42] https://www.imdb.com/title/tt7251666/
[43] https://www.imdb.com/title/tt7738930/
[44] https://www.imdb.com/title/tt8777022/
[45] https://www.imdb.com/title/tt9598594/
[46] https://www.imdb.com/title/tt10425640/
[47] https://www.imdb.com/title/tt11919160/
[48] https://www.imdb.com/title/tt3662764/
[49] https://www.imdb.com/title/tt3594510/
[50] https://www.imdb.com/title/tt4558370/

2013 tarihli *Şeytan-ı Racim*[51] ve 2015 tarihli *Şeytan-ı Racim 2: İfrit*[52] filmleri diğer örnekler arasındadır.

14 Aralık 2004 tarihinde, İstanbul Küçükçiftlik Parkındaki G-Mall alışveriş merkezinde Büyü filminin galasının yapıldığı salonun dekorundaki bir ihmalkârlık nedeniyle mumdan çıkan yangın sonucu birçok tartışma başlamıştır. Bunlardan biri, yangını cinlerin çıkardığı ve filmin lanetli olduğu şeklindeki sansasyonel açıklamalardı. Türk korku sinemasında büyü içerikli filmlerin başlangıcı bu olay sonucunda ses getirmiş ve ardından kopacak cinli korku filmi furyasına ilham olmuştur[53].

Yukarıdaki örneklerde dikkat çeken bir nokta, birçok filmin devam filminin olmasıdır. Bu durum, toplumun bu tarz filmlere olan ilgisini göstermektedir. Yukarıdaki filmlerde klişe durumuna gelen ortak yapı, özetle şu şekildedir: Kötü niyetli bir kişi, kara büyü yapar veya yaptırır. Aradan yıllar geçer. Kara büyünün laneti o kişiye veya o kişinin çocuğuna, torununa, eşine geçer. Psikoloji, psikiyatri, tıp gibi bilimsel yöntemleri de içeren her türlü yol denenir ve sonuç alınamaz. Yardımcı bir figür veya bir işaret sayesinde büyü bozan, şifa veren, yetkin bir dinî figür tavsiye edilir. Başta bu öneriye karşı çıkılır veya dikkate alınmaz, sonra çeşitli sebeplerle bu figüre başvurulur. Olaylar gelişir ve bir mücadelenin sonunda dinî figürün yardımıyla lanet kaldırılır, büyü bozulur, cinler kovulur. Başlıkta geçen filmlerin kurgusu bu şekilde seyretmektedir.

Örneklerden bazılarında, filmin başında ve sonunda, izleneceklerin gerçek bir olaya dayandığı yönünde kurgu kanıtlar gösterilerek filmin psikolojik etkisi artırılmaya çalışılır. Âyet gibi dinî metin referansları, dualar, eskatolojik göndermeler sıkça kullanılır.

Filmlerde halk kültürü unsurlarından hem yeterince hem de doğru bir şekilde faydalanılamadığı göze ilk çarpan kusurlar arasında yer almaktadır. Filmler için toplumda bu tarz konulara karşı bilgisiz ve hassas olan bireylerin ruh halini ve zihin

---

[51] https://www.imdb.com/title/tt3132890/
[52] https://www.imdb.com/title/tt4927652/
[53] Bkz.: https://www.mmo.org.tr/istanbul/basin-aciklamasi/g-mall-yangini-16122004, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/faciadan-donuldu-281466, https://eksisozluk.com/14-aralik-2004-g-mall-yangini--1142162

dünyasını olumsuz etkileyerek, onları modern tıptan, psikolog ve psikiyatrlardan, bilimsel yöntemlerden uzaklaştırdığı yönünde çok fazla ve tutarlı eleştiriler getirilmektedir. Bu türdeki filmlere olan ilgiden ve *Türk Medyasında Büyü* başlığında yer alan haberlerden de görüleceği üzere, Türk toplumunda büyü ve din uygulamalarını başvurulacak ilk yol olarak gören, bir problemle karşılaştığında ilk tercih olarak bu çarelere başvuran insanların sayısı oldukça yüksektir ve bu kişiler irrasyonel telkinlere ve dolayısıyla sömürüye son derece açıktır. Filmlerde de tam olarak bu fikrin korku ve dinî unsurlar aracılığıyla pekiştirildiği görülmektedir. Filmler, toplumda önemli oranda bir kitlenin gözünde tamamen gerçek olayların uyarlaması veya gerçeklik potansiyeli taşıyan olaylar şeklinde algılanmaktadır. Bu nedenlerden dolayı filmlerin ilgili bilim dallarından uzmanları içeren bir kurul tarafından denetlenmesi ihtiyacı doğmaktadır.

2.6. Türk Medyasında Büyü

Yazılı basında büyü ile ilgili haberlerin tamamına yakını, büyüden ve büyücülerden kaynaklanan olumsuzlukların afişe edilmesini içermektedir. Bu olumsuzluklar genellikle büyücü tarafından kandırılan, dolandırılan kişilerin içine düştükleri durumlar olmakla birlikte bir tanıdığına kara büyü yapan veya bunu bir büyücüye yaptıran kötü niyetli kimselerin hallerini içermektedir. Olumsuzluklar açığa vurulurken bu tür yöntemlere başvurulmasına karşı eleştiri, halkı bilinçlendirme, kişiyi veya eylemi tiye alma, yer yer mizah katma, ilgi çekici başlıklar kullanılmakla birlikte bunların yanı sıra korkunç bir havaya bürümek, gizem katmak, saklı bir gerçeği açığa çıkarma izlenimi oluşturmak gibi yollara başvurulmaktadır. Ana akım medyanın büyü ve büyücülüğe karşı tutumu, maddi ve manevi zarar gören insanları ve onlara bu zararı yaşatan büyü inancını ve büyücüleri çeşitli yollarla ortaya serip halkı bilinçlendirmektir.

Medyaya yansıyan büyü haberleriyle ilgili en önemli noktalardan biri, haberdeki söylem dili üzerinden toplumsal dönüşümün okunmasına ilişkin izlerdir. 90'lı yıllardan sonra yaşanmaya başlanan toplumsal dönüşümün etkisiyle ilgili haberlerin söylem dilinde farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Özellikle belli bir ideolojik ve siyasi görüşe sahip olan medya kuruluşları tarafından yayımlan haberlerde, problemin kaynağı "sahte hoca" veya "sözde hoca" ifadeleriyle

belirtilmeye başlanmıştır. Büyü ve büyücülüğe olumlu amaçlar için başvuran ancak kötü niyetli büyücü tarafından olumsuzluğa uğratılan insanların haberleri bu ifadelerle verilmesinin altına yatan çeşitli nedenler bulunmaktadır. Teorik olarak bakıldığında, birinci bölümde büyüsel düşünce ve büyü ile ilgili verilen bilgilerden de görüleceği üzere, büyünün psiko-sosyokültürel bir yapı olduğu ve din gibi pek çok alana entegre olabilen bir forma sahip olmasıdır. İkincisi, bu entegrasyon nedeniyle büyü ve büyücüye başvuran insanların, yaptığı işi din kaynaklı bir çare olarak görmesidir. İşlemler sırasında dinî metinlere, dualara, geleneğe, inanç ve uygulamalara başvurulması nedeniyle insanların zihninde yapılan iş, dinî çarelere başvurmak olarak anlaşılmaktadır. Meseleye pratik olarak bakıldığında, insanların zihnindeki bu anlayıştan kaynaklanan hassasiyetler nedeniyle belli dinî-ideolojik görüşe sahip olan medya kuruluşları, sahte hoca ve sözde hoca gibi söylemler geliştirmiştir. Bu söylemin analizini şöyle yapmak mümkündür: Sahte olmayan gerçek bir hoca, insanların büyü ve büyücüye (başvuranların düşüncesine göre dinî usul ve çarelere) başvurma nedenleri arasında en başta gelen sağlık ve psikolojik sorunları çözebilen yetkin bir kişidir. Ancak bu hocaların yetkinliğine sahip olmayan kötü niyetli kişiler, insanların dinî ve vicdanî duygularını sömürüp suiistimal ederek ve onlardan maddi çıkar sağlayarak, insanların dinî hassasiyetlerine ve din temelli çarelere gölge düşürmektedir. Bu nedenle sahte hocaları gerçek hocalardan ayırmak için onları tanımlayacak bir adlandırmaya başvurulmuştur. Böylece, ilgili medya kuruluşlarının kendi kitlesinin hassasiyetlerine uygun aksiyon aldığı ileri sürülebilir.

Yukarıdaki dinî-ideolojik görüşe sahip olan, belli bir sosyokültürel sınıfa ve tipe dahil olan grubun bir versiyonu daha bulunmaktadır. Bu diğer grubun dünya görüşündeki uzmanlara ve usta icracılara medyum, guru gibi adlar verilmektedir. Öğreti olarak genel spiritüalizm, astroloji, parapsikoloji, astral seyahat, reiki, enerji gibi öğreti ve kavramları kullanmaktadırlar. Bu grubun büyüsel düşünce ve büyücülükten ayrılarak oluşan bir kolu bulunmakta, bunu kişisel gelişim, mentörlük, koçluk gibi alanlar oluşturmaktadır. İlk grup ile ikinci grup yapı olarak birbirinin aynısı olmakla birlikte dünya görüşü ve tercihler noktasında birbirinden farklılaştığı söylenebilir. İki tarafta da gizemli gerçeğe ve faydaya ulaşma umudu görülmektedir.

Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı üzere, medyaya yansıyan büyü kapsamındaki haberlerin içeriği, zaman içinde toplumsal dönüşümün ve hâkim

görüşlerin etkisiyle farklılık göstermekte, haberlerin söylemi ve niteliği, haberi yayınlayan medya kuruluşunun dünya görüşüne göre farklılıklar göstermekte, iki görüşün ilgili uygulamalarla ilgili zihniyeti aynı kalıbın ayrı yorumlarından oluşmakta, olumsuz durumlara neden olan kişiler sahte hoca, sahte medyum gibi adlarla tanımlanarak problemin kaynağının sahte uzmanlar olduğu düşünülmektedir.

Sivas'ta meydana gelen ve 13 Şubat 2021 tarihinde *Büyücüler Ölümle Tehdit Edip Para İstedi* başlığıyla medyaya yansıyan habere göre (Mynet, 2021), kendilerine başvuran aileden ilk başta 130 bin TL alan ve ardından 100 bin TL daha isteyerek bu miktarının ödenmemesi durumunda aileden bir kişinin öleceğini söyleyen iki şahsın, ailenin şikâyeti sonucu polis tarafından gözaltına alınması anlatılmaktadır. Ailenin büyücülere başvurma kanalı sosyal medya, başvurma sebebi "*üzerlerindeki huzursuzluk ve sıkıntıları aşmak*" olarak kaydedilmiştir. Bu sebep, yukarıda belirtilen ve insanların bu tür yollara başvurmasındaki en başta gelen sağlık ve psikolojik sorunlardan, ikincisine girmektedir. Ailenin şikâyeti üzerine gözaltına alınan şahısların ikametlerinde ele geçirilen çeşitli büyücülük malzemelerinin fotoğrafları da haberde yer almaktadır.

Şekil 3. 2021'de Sivas'ta Meydana Gelen Adli Büyü Vakası I
Masada çoğunluğu yazıdan oluşan çeşitli malzemeler görünmektedir.

Şekil 4. 2021'de Sivas'ta Meydana Gelen Adli Büyü Vakası II

Bu malzemeleri şöyle listeleyebiliriz: 2 adet kitap, İslamî büyü ve büyücülükte kullanılan vefk ve ebced gibi yazılı büyü çeşitlerini içeren A4 boyutunda kâğıtlar, kan bulaştırılmış kağıt, sarı renkli kâğıttan kesilerek hazırlanmış altı köşeli yıldız, kâğıtları organize etmek için poşet dosya, çift ağızlı kısa kılıç, ağaçtan yapılmış asa, 0.5 lt plastik şişe içinde hayvan kanı (muhtemelen domuz kanı), küçük şişe içinde koyu kırmızı sıvı (muhtemelen kan), karton bardak içinde küçük paketler hâlinde tuz (muhtemelen), mühür baskılı koruyucu muşamba, yüzük, tütsü, dijital baskıyla alınmış ay yıldız motifleri.

Kitaplar, Seyyid Süleyman El-Hüseyni tarafından yazılan, Mustafa Varlı tarafından sadeleştirilen, 2 cilt halinde toplam 1130 sayfadan oluşan, piyasada rahatlıkla bulunabilen[54] ünlü havas kitapları arasında yer alan kitaptır. A4 kâğıtlardaki vefk formülleri bu kitaba ait alıntılardan veya fotokopilerden oluşabileceği gibi bu formüller de tıpkı havas kitapları gibi internet üzerinden kolaylıkla erişilebilen içeriklerdendir. Kan bulaştırılmış kâğıtta anlaşılacağı üzere bulaşma büyüsü uygulanmıştır. Hayvan kanı (ve ayrıca insan kanı) büyücülük işlemlerinde sıkça kullanılan malzemelerden biri olup ilgili inançlara göre bulaşma ilkesi gereği bir insandan alınacak fizyolojik parçalardan veya şahsi eşyalardan en güçlüsü, en etkilisi o kişinin kanıdır. Tuz, halk inançlarında kendine yer edinmiş bilindik malzemelerden biri olup büyü işlemlerinde de kullanılmaktadır. Mühür baskılı koruyucu muşambalar, genellikle yazılı büyü kapsamındaki muska, cevşen gibi nesneleri dış etkenlerden korumak için sarılan malzemelerdir. Bu örnekte muşambaların üzerinde kırmızı baskılar görünmektedir. Bu baskıların vefk gibi çeşitli tılsımlı sembollerden oluştuğu ve kan ile uygulandığı kuvvetle muhtemeldir. Tütsüler Doğu Asya'da kültürlerinde gündelik yaşamda sıkça kullanılan, büyü işlemlerinde ise farklı âlemlerle irtibat kurmaya yardımcı olduğuna inanılan nesnelerdir.

[54] Hepsiburada: https://www.hepsiburada.com/kenz-ul-havas-2-cilt-takim-samua-seyyid-suleyman-el-huseyni-pm-HB000000U8DQ
Trendyol: https://www.trendyol.com/demir-yayinlari/kenz-ul-havas-2-cilt-takim-samua-gizli-ilimler-hazinesi-p-33820210
Kitapyurdu: https://www.kitapyurdu.com/kitap/kenzul-havas-2-cilt--gizli-ilimler-hazinesi-samuha/306017.html
Nadirkitap: https://www.nadirkitap.com/kenzul-havas-4-cilt-2-ciltte-takim-seyyid-suleyman-el-huseyni-kitap23657696.html
BKM Kitap: https://www.bkmkitap.com/kenz-ul-havas-2-cilt-birarada-2-hamur

Yukarıdaki bilgilere göre Sabah, Akşam, Hürriyet, Milliyet, Sözcü gazetelerinden 12'şer örnek haber aşağıda listelenmiştir.

Tablo 3. Sabah Gazetesinde Büyü Haberleri

#	Tarih	Başlık	Bağlantı
1.	07.09.2014	Cunta lideri: Bana "kara büyü" yapıldı	https://www.sabah.com.tr/dunya/cunta-lideri-bana-kara-buyu-yapildi-2826487
2.	28.10.2015	Canlı yayında büyü bozma ayini	https://www.sabah.com.tr/video/medya/canli-yayinda-buyu-bozma-ayini
3.	12.11.2018	Çalı süpürgesiyle 'büyü bozarak' vatandaşı çarpıyor	https://www.sabah.com.tr/video/yasam/cali-supurgesiyle-buyu-bozarak-vatandasi-carpiyor
4.	22.02.2019	Akıllara durgunluk veren olay! Sosyal medya üzerinden büyü yaparak vatandaşı dolandırıyor	https://www.sabah.com.tr/yasam/akillara-durgunluk-veren-olay-sosyal-medya-uzerinden-buyu-yaparak-vatandasi-dolandiriyor-4580156
5.	17.09.2019	Büyü seansında 5 kişi zehirle öldü	https://www.sabah.com.tr/dunya/buyu-seansinda-5-kisi-zehirle-oldu-4758977
6.	09.10.2019	Gazeteye ilan veren cinci hoca gözaltına alındı	https://www.sabah.com.tr/yasam/gazeteye-ilan-veren-cinci-hoca-gozaltina-alindi-4774700
7.	31.10.2019	Son dakika haberi: Kurbanlarına kara büyü yapıyorlar! Ölüm tarikatının kan donduran oyunu	https://www.sabah.com.tr/dunya/son-dakika-haberi-kurbanlarina-kara-buyu-yapiyorlar-olum-tarikatinin-kan-donduran-oyunu-4792771
8.	27.01.2021	Online büyü istismarında şaşkına çeviren sözler!	https://www.sabah.com.tr/yasam/online-buyu-istismarinda-saskina-ceviren-sozler-5349756
9.	05.02.2021	'Domuz yağı ile büyü' soruşturmasında flaş karar!	https://www.sabah.com.tr/yasam/domuz-yagi-ile-buyu-sorusturmasinda-flas-karar-5363741
10.	13.02.2021	Büyücüler ölümle tehdit edip para istedi	https://www.sabah.com.tr/sivas/2021/02/13/buyuculer-olumle-tehdit-edip-para-istedi
11.	28.05.2021	Vampir Sibel davasında tahliye kararına savcı itiraz etti	https://www.sabah.com.tr/eskisehir/2021/05/28/vampir-sibel-davasinda-tahliye-kararina-savci-itiraz-etti
12.	09.11.2021	"Cinci Hoca" Dubai'ye kaçamadı	https://www.sabah.com.tr/balikesir/2021/11/09/cinci-hoca-dubaiye-kacamadi

Sabah gazetesinde 4 ve 8 numaraları haberlerdeki internet vurgusu, *Türk İnternet Kültüründe Büyü* başlığında ayrıca ele alınmıştır.

Tablo 4. Akşam Gazetesinde Büyü Haberleri

#	Tarih	Başlık	Bağlantı
1.	26.12.2011	'Cinci Hoca'ya Fener muskası	https://www.aksam.com.tr/guncel/cinci-hocaya-fener-muskasi--87928h/haber-87928
2.	04.07.2014	Tam 4 bin yıllık kara büyü tableti	https://www.aksam.com.tr/guncel/tam-4-bin-yillik-kara-buyu-tableti/haber-321807
3.	08.07.2014	Almanya'ya büyü yapıldı	https://www.aksam.com.tr/dunya-kupasi/almanyaya-buyu-yapildi/haber-322660
4.	14.01.2015	'Ölüyü diriltemeyen' büyücü kabileyi kızdırdı	https://www.aksam.com.tr/dunya/oluyu-diriltemeyen-buyucu-kabileyi-kizdirdi/haber-372397
5.	23.01.2015	Denize atılan köpek cesedi ölüm büyüsüymüş!	https://www.aksam.com.tr/yasam/denize-atilan-kopek-cesedi-olum-buyusuymus/haber-375440
6.	15.08.2017	'Muska' cinayeti	https://www.aksam.com.tr/yasam/muska-cinayeti-c2-c2/haber-651760
7.	25.09.2017	Yağmur yağmayınca muskacıyı baltayla öldürdü	https://www.aksam.com.tr/yasam/yagmur-yagmayinca-muskaciyi-baltayla-oldurdu/haber-663505
8.	14.12.2018	İnsan eti yiyen 2 büyücüye müebbet	https://www.aksam.com.tr/dunya/insan-eti-yiyen-2-c2buyucuye-muebbet/haber-803145
9.	22.12.2020	Kan donduran görüntüler! Tavuğun kanını akıtıp ateşe attı: 'Cinler alemine adağımı verdim'	https://www.aksam.com.tr/guncel/kan-donduran-goruntuler-tavugun-kanini-akitip-atese-atti-cinler-alemine-adagimi-verdim/haber-1135499
10.	24.01.2021	Virüsten korunmak için "kutsal iksir" içmişti: Testi pozitif çıktı	https://www.aksam.com.tr/yasam/virusten-korunmak-icin-kutsal-iksir-icmisti-testi-pozitif-cikti/haber-1143832
11.	06.02.2021	Sihir ve muska için kullanılıyordu... Türkiye'de ele geçirildi! 4 metre uzunluğunda piton derisi üzerine elle işlenmiş	https://www.aksam.com.tr/yasam/sihir-ve-muska-icin-kullaniliyordu-turkiyede-ele-gecirildi-4-metre-uzunlugunda-piton-deris/haber-1147267
12.	10.02.2021	Başkentte dolandırıcılık yapan "büyücülük çetesi" çökertildi	https://www.aksam.com.tr/guncel/buyu-cetesine-operasyon-13-zanli-gozaltina-alindi/haber-1148277

4 ve 7 numaralı haberlerde toplumdaki büyü inancının derecesi ortaya çıkmakta, başarısızlığın nedeni olarak büyünün kendisi değil, "sahte büyücü" görülmektedir. Büyüsel düşünce şablonu, birbirinden çok uzak ve farklı iki toplumun bireylerinin zihninde oldukça güçlü bir yapı halinde bulunmaktadır. 8 numaralı haberde yamyamlık (antropofaji) konusu geçmektedir. Yamyamlık eyleminin çeşitli türleri bulunmakta, bunlardan birini büyü ilkelerinde sempatik büyü içindeki temas

(bulaşma) ilkesine dayanan yamyamlık oluşturmaktadır. Buna göre, yenen kişinin parçasını ağız yoluyla kendi bedeninden içeri alan kişinin, bunu yaparak yediği kişinin fiziksel ve ruhani gücüne, yeteneklerine, şansına sahip olacağını düşünmektedir.

Tablo 5. Hürriyet Gazetesinde Büyü Haberleri

#	Tarih	Başlık	Bağlantı
1.	06.08.2011	Büyücülüğü nasıl bilirdiniz?	https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/buyuculugu-nasil-bilirdiniz-18430532
2.	07.10.2011	Uluslararası muska yazılır büyü bozulur	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/uluslararasi-muska-yazilir-buyu-bozulur-18921575
3.	13.04.2013	Cinci şeyh Porsche'li çıktı	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cinci-seyh-porsche-li-cikti-23033293
4.	29.08.2015	Bütüyet, dedektör olmadı 'cinci hoca' ile aradılar	https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/butuyet-dedektor-olmadi-cinci-hoca-ile-aradilar-29937852
5.	16.11.2015	Mahkeme okunmuş suyu boşanma delili saydı	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mahkeme-okunmus-suyu-bosanma-delili-saydi-40014507
6.	19.04.2017	'e-büyücü'ye suç duyurusu	https://www.hurriyet.com.tr/galeri-e-buyucuye-suc-duyurusu-40431058
7.	04.08.2017	Caner 'Cinci' oldu	https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/caner-cinci-oldu-28031109
8.	29.11.2017	'Hıçkırıkçı Hoca' suç üstü yakalandı! Ayağının üzerinde bıçak gezdiriyormuş	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hickirikci-hoca-suc-ustu-yakalandi-ayaginin-uzerinde-bicak-gezdiriyordu-40661867
9.	23.10.2018	Medyumdan ilginç ifade: Adana polisi cinlerimden hızlı çıktı	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/medyumdan-ilginc-ifade-adana-polisi-cinlerimden-hizli-cikti-40995350
10.	09.10.2019	Pes artık: 'Oklava ile cinleri kovmuş!'	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pes-artik-oklava-ile-cinleri-kovmus-41347285
11.	08.01.2022	Sevdiğim kız bana büyü yaptırmış	https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/guzin-abla/sevdigim-kiz-bana-buyu-yaptirmis-41977007
12.	14.01.2022	Sözde hoca yazdı: Cinayet reçetesi	https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sozde-hoca-yazdi-cinayet-recetesi-41981534

5 numara haber, hukukta halk kültürü unsurlarının dikkate alınmasına örnek oluşturmaktadır. 9 numaralı haber başlığında yukarıda ifade edildiği gibi mizah unsurları katılarak habere olan ilgi artırılmıştır. 12 numaralı haberde geçen "sözde hoca" ifadesinin analizi yukarıda yapılmıştır.

Tablo 6. Milliyet Gazetesinde Büyü Haberleri

#	Tarih	Başlık	Bağlantı
1.	01.01.2012	Cin çıkarma hastanesi	https://www.milliyet.com.tr/gundem/cin-cikarma-hastanesi-1483017
2.	14.04.2016	Statta büyücü paniği! O kare...	https://www.milliyet.com.tr/skorer/statta-buyucu-panigi-o-kare-2227149
3.	20.06.2016	Rakip takımların büyücüleri birbirine girdi!	https://www.milliyet.com.tr/skorer-tv/rakip-takimlarin-buyuculeri-birbirine-girdi-video-4626038
4.	06.09.2018	Son dakika: Emekli imamın evinden çıkan notlar şok etti!	https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-emekli-imamin-evinden-cikan-notlar-sok-etti-2737523
5.	25.09.2018	'Büyücü' davasında flaş karar!	https://www.milliyet.com.tr/gundem/buyucu-davasinda-flas-karar-2748698
6.	11.09.2019	Baraj suyu çekildi, çok sayıda muska ortaya çıktı	https://www.milliyet.com.tr/milliyet-tv/baraj-suyu-cekildi-cok-sayida-muska-ortaya-cikti-video-4714406
7.	05.06.2020	Ceylan ve tavşan derili muskalara fiyat çizelgesi hazırlanmış	https://www.milliyet.com.tr/gundem/ceylan-ve-tavsan-derili-muskalara-fiyat-cizelgesi-hazirlanmis-6227864
8.	05.06.2021	Son dakika... Müge Anlı'da bir garip olay! 'Büyülü sucuk' iddiası ortalığı karıştırdı	https://www.milliyet.com.tr/galeri/muge-anlida-bir-garip-olay-buyulu-sucuk-iddiasi-ortaligi-karistirdi-6523104
9.	03.08.2021	Dehşet olay! 'Büyü yaptığı için vurdum'	https://www.milliyet.com.tr/gundem/dehset-olay-buyu-yaptigi-icin-vurdum-6565417
10.	25.09.2021	Fethiye'de 'büyücü' operasyonu! Tutuklandı	https://www.milliyet.com.tr/galeri/fethiyede-buyucu-operasyonu-tutuklandi-6605811
11.	29.11.2021	'Üç harfliler Mısır piramitlerinde adına kurban kesecek' diyerek dolandırmış	https://www.milliyet.com.tr/gundem/uc-harfliler-misir-piramitlerinde-adina-kurban-kesecek-diyerek-dolandirmis-6651361
12.	23.12.2021	Kara büyü için yaptılar! Çantayı açan polis şoke oldu	https://www.milliyet.com.tr/dunya/kara-buyu-icin-yaptilar-cantayi-acan-polis-soke-oldu-6667347

6 numara haber, Sivas'ın Suşehri ilçesindeki Kılıçkaya barajında geçmektedir.

Tablo 7. Sözcü Gazetesinde Büyü Haberleri

#	Tarih	Başlık	Bağlantı
1.	04.05.2014	Albino cinayetinde 2 büyücü gözaltında	https://www.sozcu.com.tr/2014/dunya/albino-cinayetinde-2-buyucu-gozaltinda-509316/
2.	07.05.2015	Ankara'da 'büyücü' operasyonu	https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/ankarada-825320/
3.	04.05.2017	Tüyler ürperten dolandırıcılık! İnsanlara 'adet kanı bile' içiriyorlar…	https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/tuyler-urperten-dolandiricilik-insanlara-adet-kani-bile-iciriyorlar-1829389/
4.	30.05.2017	'Cinci hoca'nın evinden 5 milyon yıllık fosil çıktı	https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/cinci-hocanin-evinden-5-milyon-yillik-fosil-cikti-1875262/
5.	30.08.2018	Seren Serengil üç kere ölümden döndü… Ödüllü büyücü avı başlattı	https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/seren-serengil-uc-kere-olumden-dondu-odullu-buyucu-avi-baslatti/
6.	25.09.2018	Genç iş adamına 'büyücü kazığı'	https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/edirneli-is-adamina-buyucu-kazigi-2644589/
7.	16.10.2018	Bulgaristan'da büyücü ve şeytanın kovulduğuna inanılan ritüel	https://www.sozcu.com.tr/hayatim/seyahat/bulgaristanda-buyucu-ve-seytanin-kovulduguna-inanilan-rituel
8.	10.02.2021	Ankara'da Suriyeli büyücü çetesi çökertildi	https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/suriyeli-buyucu-cetesi-cokertildi-6252534/
9.	23.04.2021	Büyücü operasyonunda ele geçirilenler şaşırttı	https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/buyucu-operasyonunda-ele-gecirilenler-sasirtti-6391967/
10.	16.06.2021	Dehşet saçtı 'büyücü hoca' yüzünden dedi	https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/dehset-sacti-buyucu-hoca-yuzunden-dedi-6489534/
11.	25.09.2021	'Büyücü' operasyonu: 'Cin çıkarma' bahanesiyle taciz	https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/buyucu-operasyonu-cin-cikarma-bahanesiyle-taciz-etti-6669539/
12.	15.12.2021	'Sana eşcinsel cinler musallat olmuş' diyen sözde hocanın hapsi istendi	https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/sana-escinsel-cinler-musallat-olmus-diyen-sozde-hocanin-hapsi-istendi-6829917/

2.7. Türk İnternet Kültüründe (Netlore) Büyü

Günümüzde hızla gelişen teknoloji nedeniyle hızlı ve yoğun bir dijital dönüşüm süreci yaşanmaktadır. 1960'lı yıllarda önce askerî alanda kullanılmaya başlanılan, sonrasında ise tüm dünyayı saran internet teknolojileri, bugün yaşamın vazgeçilmez unsuru olmuştur. Binlerce, milyonlarca insanın internet ortamına aktardığı veriler ve iletişim tarzları, zaman içinde çeşitli internet kültürlerinin

doğmasını sağlamıştır. İnternetteki bu kültür ortamını, kolektif bellek ile benzetmek herhalde yanlış olmayacaktır.

Çalışmanın konusunu oluşturan büyünün Türk sosyokültürel yaşamı içinde hoca, medyum, cinci, şifacı gibi adlarla bilinen icracıları da bu dijitalleşmeye ayak uydurarak işlerini dijital ortama taşımışlardır. Bunu yaparken belli başlı yollara başvurmuşlardır. Bir kısım icracılar kendi web sitelerini kurarak faaliyetlerini adeta kurumsallaşmış bir yapı, bir psikolojik danışmanlık ya da manevi bir yardım merkezi görünümü ile sitelerini ziyaretçilerine sunmuşlardır[55]. İnternet sitelerin genel içeriklerine bakıldığında kullanıcıları, verilen hizmetin ne kadar etkili olduğuna ilişkin ikna edici ve daha önceki deneyimlere dayandırılan metinlerle karşılaşılmaktadır. İnternet sayfalarında yer alan bu türden içerikler aracılığıyla hem kendi dertlerine derman arayan insanlar icracılara yönlendirilmekte hem de bolca merak uyandırılmaktadır. Bu içerikler arasında büyü bozma veya cin çıkarma seanslarına ilişkin video kayıtları da yer alabilmektedir. Bunlar sayesinde icracının işin ehli olduğu ve aynı uygulamaları defalarca uygulayarak başarı ile sonuç aldığı vurgusu yapılmaktadır. Bazı sitelerin en önemli bölümlerinden biri ise daha önce bahsi geçen şifacıya gitmiş ve büyük faydalar görmüş olduğunu söyleyen kullanıcıların yorumlarıdır. Ancak bu yorumların gerçek kişiler mi, yoksa icracının kendi ürettiği yorumlar mı olduğunu kestirebilmek pek olanaklı değildir. Bu noktada inanıp inanmamak ya da şifacıya başvurup başvurmamak tamamen kişilerin kendi inanç dünyalarına ve değerlendirmelerine kalmaktadır.

Yine icracıların faaliyetlerini taşıdıkları ve çok daha geniş bir kitleye ulaşımı sağlayan bir internet ortamı ise video paylaşım siteleri olmuştur[56]. Bu siteler milyonlarca kullanıcı tarafından paylaşılan videoları ortak bir havuzda toplamakta ve diğer kullanıcılarının aramalarına göre onlara sunmaktadır. Öncelikle bu siteler, kayıt olmak ve içerik yüklemek için herhangi bir ücret talep etmemeleri ve daha da önemlisi, ortak bir siteyi kullanan milyonlarca kullanıcıya ulaşabilme imkânı sunması nedeniyle icracılar için son derece elverişli ortam olmaktadırlar. Yine bu siteler alanın meraklıları, uygulamaya katılmak isteyenler ve derman arayanlar için de en geniş

[55] Çalışma içinde bu tür websitelere örnek verilmemesi tercih edilmiştir.
[56] YouTube adlı video paylaşım sitesinde Türkiye'den veya yurt dışından ilgili çokça örnek video bulunmaktadır.

kullanıma sahip alanlardan biridir. Çünkü aynı anda pek çok icracıyı görebilmekte, hatta öyle ki, dünyanın her tarafından icracılara ve uygulamalara ulaşabilmektedirler. Yine bu siteler sahip oldukları algoritmalar ile kullanıcılara daha önce izlediklerine benzer ve önceki aramaları doğrultusunda ilgilerini çekebilecek videoları sunmaktadır. Bu ise hem arayışta olan insanlara çok daha fazla içerik sunmakta hem de yeni amatör icracıların doğmasına uygun zemin sağlamaktadır. Bu sayede bu alanın meraklıları adeta eğitim ve fikir almaktadır denilebilir.

İcracıların yer edindikleri diğer bir internet ortamı ise ücretsiz olarak kişisel hesaplarını açarak ortak bir sitede binlerce, milyonlarca kişiye ulaşabildikleri sosyal medya siteleridir. Sosyal medya uygulamaları günümüzde geldiği noktayla ilgili sayısız yayın, araştırma ve tartışma vardır. Bu siteler sayesinde insanlar dünyanın pek çok yerinden insanla tanışıp arkadaş olabilmekte ve kalıcı bağlantılar kurabilmektedir. İşte böylesine güçlü ilişkilerin kurulabildiği siteler, icracılar için de ilgi çekici alanlardan biri haline gelmiştir. Yukarıda kişisel/kurumsal websiteler ve video paylaşım siteleri örneklerinde ifade edildiği gibi, sosyal medya hesaplarında da aynı şekilde icra ettikleri işle ilgili hesaplar açılmaktadır. Çoğunlukla faaliyetleri hakkında, bunları çeşitli alanlara dayandırarak bilgiler veren icracılar, yazılarını, fotoğraf ve videolu içeriklerini ve çeşitli mistik çizimlerini bu alanlara yüklemektedirler. Bir kısmı eski başvuranları olduğu izlenimi veren takipçileri ise yaptıkları yorumlar ile icracıların faaliyetlerini değerlendirmekte ve çoğunlukla destek vermektedirler. Bu canlı interaktif ortam, icracılar için çekici olmaktadır.

Yukarıda büyüsel işlemlerin ve icracıların internet ortamındaki faaliyetlerinin ana hatlarıyla genel seyri verilmiştir. Bu çerçevede, ilk paragrafta yer alan internet kültürleri doğrultusunda birkaç noktaya değinmek gerekmektedir. İnternet üzerindeki topluluk gruplarında, gündemle ilgili açılan başlıklar altında kullanıcılar tarafından tartışmalar, fikir alışverişleri yapılmaktadır. Bu siteleri çalışmada sınırlandırmak için yalnızca Ekşisözlük üzerinden birkaç örnek başlığa değinilecektir.

Kültürün tüm alanlarında olduğu gibi büyü alanında da farklı toplumların, coğrafyaların, milletlerin, etnik grupların ilgili inanma ve uygulamaları arasında çeşitli farkların olduğu tabiidir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan göç dalgaları sonucunda toplumda görülen sosyolojik vakalar medya üzerinden, akademik araştırmalardan,

kamu veya özel girişim araştırmalarından, internet haber sitelerinden ve forumlarından, nihayetinde içinde yaşanılan toplumdan gözlem yoluyla edinilmektedir. Sokakta patileri kesilmiş kedi ve köpeklerin çokça görünmeye başlamasının ardından bu durum insanların dikkatini çekmiş, haber siteleri ve internet forumları olayı gündeme almıştır[57].

Çalışma kapsamında taranan çok sayıdaki yazılı kaynakta, Türkiye ve Türk dünyası üzerindeki büyü reçeteleri ve tarifleriyle ilgili yer alan bilgilerde, kedi veya köpek patisinin kesilmesine yönelik bir veriye rastlanmamıştır. Ekşisözlük'te yapılan eleştiriler özetle şöyledir: Günümüzde büyüye inanmak, yapmak ve yaptırmak hakkında eleştiriler; yetkili mercilerin yeterli önlem almadığının düşünülmesi, eğitim sistemindeki bozulmalardan kaynaklandığının düşünülmesi; ülkede büyü ile ilgilenenlerin hep olduğu ancak şimdiye kadar kedi ve köpek patisi kesilmesiyle ilgili bir şeyi kimsenin görüp duymadığı yönündeki ifadeler; şüpheli durumlarda ilgili resmî kanallar yoluyla şikâyet işlemi yapma tavsiyeleri, yurt dışından alınan göç ile ilgili olayların sayısının artması arasında bağlantı kurulması... İnternet ortamında kendi kültürünü, jargonunu oluşturmuş gruplardan biri olan Ekşisözlük'te, toplumda yaşanan söz konusu olaylar hâlen tartışılmaktadır.

Özetlemek gerekirse, günümüzde hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan internet ortamları, yeni nesil olanakları bizlere sunmakta, icracılar için yeni bir tanıtım aracı, kullanıcılar için bir başvuru merkezi, incelemek isteyenler için ise yeni araştırma ortamları sunmaktadır. Geçmişte biraz da adlî kaygılar nedeniyle çok dar bir alanda ve bazen de gizli olarak gerçekleştirilen ilgili faaliyetler, bugün çok daha geniş bir ortama yayılmış ve gün geçtikçe de yayılımını sürdürmektedir. İnternet ortamı, bu hızlı genişlemenin temel noktasını oluşturmuştur. Bununla birlikte, büyüsel işlemlerle ilgili memnuniyet ve rahatsızlıklar da yine internet üzerinden paylaşılmış ve paylaşılmaya da devam etmektedir.

[57] https://eksisozluk.com/turkiyedeki-buyucu-katliami--6778609, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/patileri-kesiliyordu-kan-donduran-buyu-iddiasi-41682836, https://eksisozluk.com/ayaklari-kesilen-kopek-olayinin-perde-arkasi--5692765, https://eksisozluk.com/9-nisan-2020-kayseride-apartmani-yaglayan-kadin--6465350.

SONUÇ

Çalışmanın hipotezi, büyü meselesinin arka planında psikokültürel temelli bir düşünce şablonu olduğu ve bu şablonun sosyokültürel hayatın birçok alanında varlığını gösteren bir yapı olduğu görüşüne dayanmaktadır. Söz konusu yapı, kültürün çeşitli şubelerinde yer alan inanma ve uygulamaların temelini, ana yapısını oluşturduğu öne sürülmüş, kanıtlarla ispatlanmıştır.

Frazer, "*zor bir sorunu çözmek ve çeşitli dağınık olguları bir tür düzene ve sisteme sokmak için bir ilk girişim olarak*" (Frazer 2004a: XV) ifade ettiği *Altın Dal*'da yapmak istediğini başarmıştır. Bugün hâlâ onun düzene sokup sistemleştirdiği büyü ilkeleri ve türleri genel kabul görmektedir. Bu çalışmada, Frazer'ın genel kabul görüp bilimsel varsayım durumuna gelmiş büyü ilkeleri temel alınarak, bu ilkelerin sadece büyü temelli inanma ve uygulamalarda karşılaşılan unsurlar olmadığı, bu unsurlara halkbiliminin sözlü edebiyat, halkbilgisi, toplumsal uygulamalar gibi kollarında ve bunların alt dallarındaki konularda karşılaşılan bir yapı olduğu, kanıtlar gösterilerek ortaya konmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, kültürdeki büyü olgusunun teorik temelleri ele alınmıştır. Büyü meselesini ele alan çeşitli sosyal bilim dallarının çerçevesinden kısaca büyü meselesine değinilerek faydalanmış, meseleye çok yönden yaklaşılmıştır. İkinci bölümde, birinci bölümdeki temel doğrultusunda, Türk sosyokültürel yaşamında büyü ile ilgili inanma ve uygulamalar hem konu hem de örnekler üzerinden incelenmiştir. Çalışmada konu ele alınırken ilgili literatür ve yazılı kaynaklar üzerinden ilerlenmiştir. Örneklem, problem cümlesini temellendirmek için sınırlandırılmış ancak birinci bölümde teorik ve kuramsal çerçeve çizilirken ve yer yer ikinci bölümde bazı konular ele alınırken, Türk dünyası ve Türk olmayan kültürlerden de fayda sağlanmıştır.

Büyü ilkelerini büyüsel düşünce (magical thinking) olarak[58], büyüsel düşünceyi de psikososyokültürel bir düşünme şablonu olarak ele alıp, bu düşüncenin kaynaklarına ikinci bölümdeki felsefe ve mantık, psikoloji, kültürbilim ve teoloji çerçevesinden yaklaşılmış, kültür ağacının çeşitli dallarının veya konularının söz konusu psikososyokültürel yapının formunda doğduğu açıklanmıştır.

[58] Bu terim psikoloji disiplininde daha farklı bir anlama gelmekte olup metinde kültürbilim çerçevesinde kastedilen anlamdan farklı bir anlama işaret etmektedir.

Frazer'ın sempatik büyü ilkelerine (taklit ve temas) ek olarak yine literatürde mevcut olan iki ilke daha eklenmiş (zıtlık ve göçürme), bu dört temel büyü ilkesine ek olarak büyü ile ilgili yapılan tasnifler incelenmiş, ortaya tüm ilkeleri ve seçilmiş tasnifleri kapsayan, esnek yapıya sahip bir kataloglama sistemi çıkarılmıştır. Bu kataloglama sisteminde her bir büyü ilkesine/yasasına ve büyü türüne temsilî bir kod verilmiştir. İlgili literatürde yığıntı haline gelmiş devasa malzemedeki karmaşa, söz konusu katalog modeliyle kodlanıp yapısı ortaya serildiğinde bunları bilgisayar ortamında listelemek ve filtrelemek mümkün hale getirilmiştir. Büyü uygulamalarının kataloğu, ikinci bölümde yer alan uygulamalarda tatbik edilmiş ve farklı kültür, coğrafya, zaman içinde karşılaşılan büyüsel düşünce ve büyücülük uygulamalarının arasındaki ortak yapıyı başarıyla belirttiği görülmüştür.

Hipotezin doğruluğunun sağlandığı, en azından eleştiriye değer görülen bir aşamaya getirildiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Abraham ben Simeon (1975). *The Book of the Sacred Magic of Abramelin the Mage*. (Çev: MacGregor Mathers.). New York: Dover Publications.

Acıpayamlı, Orhan (1962). "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar". *DTCF Dergisi, 20*(1-2): 1-42.

Acıpayamlı, Orhan (1963a). "Türkiye'de Yağmur Duası (birinci kısım)". *DTCF Dergisi, 21*(1-2): 1-40.

Acıpayamlı, Orhan (1963b). "Türkiye'de Yağmur Duası (ikinci kısım)". *DTCF Dergisi, 12*(1-2).

Acıpayamlı, Orhan (1963c). "Türkiye Halk Hekimliğinde Dalak Kesme ve Etnolojik İzahı". *Antropoloji Dergisi, 1*(1): 37-58, Ankara.

Adler, Margot (1997). *Drawing down the Moon*. New York: Penguin/Arkana.

Assman, Jan (2018). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev: Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Aşkun, Vehbi Cem (1940). *Sivas Folkloru 1*. Sivas: Sivas Halkevi Neşriyatı.

Aşkun, Vehbi Cem (1943). *Sivas Folkloru 2*. Sivas: Sivas Halkevi Neşriyatı.

Atay, Tayfun, "Sunu", (Ed. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer NAHYA). (2016). *Etnografik Hikâyeler Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yay.

Atay, Tayfun (2017). *Din Hayattan Çıkar Antropolojik Denemeler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bayat, Ali Haydar (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay.

Bayat, Fuzuli (2013). *Oğuz Destan Dünyası Oğuznamelerin Tarihî Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü*. İstanbul: Ötüken Yay.

Bekki, Salahaddin (2013). Bilmeceler-Tabu ve Gizli Diller Üzerine. AKKUŞ, M. ve Dinçer, F. (Haz.) *Muzaffer Akkuş Armağanı* (337-347). Konya: Kömen Yayınları.

Bonewits, Isaac (1989). *Real Magic: An Introductory Treatise on the Basic Principles of Yellow Magic*. Boston: Weiser Books.

Boratav, Pertev N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay.

Cevizci, Ahmet (Ed.) (2003). *Felsefe Ansiklopedisi c.1*. İstanbul: Etik Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2007). *Felsefeye Giriş*. Bursa: Sentez Yay.

Crowley, Aleister (2004). *Magick in Theory and Practice Book 4 Part III*. New York: Celephais Press.

Çüçen, A. Kadir (1999). Mantığın Kaynağı Problemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *40*(1): 83-94.

Çobanoğlu, Özkul (2018). "Kazak Halk Kültüründe Kam'dan Baksı ve Emçi'ye Dönüşümler". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(15): 1-9.

Davis, Erik (1998). *TechGnosis: Myth, Magic, and Mysticism in the Age of Information*. Harmony.

Demren, Özlem (2008). "Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Şamanizm". *Folklor/Edebiyat*, *14*(56): 185-210.

Demren, Özlem (2018). "Türk Kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas'ta Alkarısı ve Albasması İnanışı". *A.Ü. DTCF Antropoloji*, (36): 1-27.

Demren, Özlem (2021). *Düğün Dernek: Sivas'ta Evlenme Gelenekleri*. İstanbul: Kriter Yay.

Dürüşken, Çiğdem (2015). *Latince Güzel Sözler Antolojisi*. İstanbul: Alfa Yay.

Ergin, Muharrem (2014). *Dede Korkut Kitabı - 1 Giriş - Metin - Tıpkıbasım*. Ankara: TDK Yayınları.

Farzaliev Akif ve Sazak Gözde (2016). Lev Nikolayeviç Gumilev ve Etnogenez Teorisi. *Türkiyat Mecmuası*, *26*(1): 117-130.

Frazer, James G. (2004a). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri 1*. (Çev: Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınevi.

Frazer, James G. (2004b). *Altın Dal Dinin ve Folklorun Kökenleri*. (Çev: Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Huizinga, Johan (2013). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Greenwood, Susan (2020). *Magic, Witchcraft and the Otherworld: An Anthropology*. Londra: Berg Yay.

Gümüş, Şule (2019). "Manisa ve Sivas Yöresi Sağaltım Yöntemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme". *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(2): 29-46.

Horak, Pavel (2016). "The Image of Paganism in the Age of Reason: From Idolatry towards a Secular Concept of Polytheism". *The Pomegranate*, 18(2): 125-149.

Horton, Robin (1967). "African traditional thought and western science: Part II. The 'closed' and 'open' predicaments". *Africa: Journal of the International African Institute*, 37(2): 155-187.

Jennings, Pete (2002). *Pagan Paths: A Guide to Wicca, Druidry, Asatru, Shamanism and Other Pagan Practices*. London: Rider.

Jung, Carl Gustav (2006). *Analitik Psikoloji*. (Çev: Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınları.

Kalafat, Yaşar (2010). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınları.

Kaplan, Melike (2008). Geleneksel tıbbın yeniden üretim sürecinde kadın Ankara kent örneğinde kuşaklar arası çalışma (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi.

Kaplan, Melike (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi. *Millî Folklor, 12*(91): 150-156.

Kaya, Doğan (2017). Sivas Ziyaret Yerlerinde Halk Hekimliğine Bağlı Tedavi Usulleri. B. Akgün, G. Dinç, T. Karaca (Ed.). *Sivas Darüşşifası'nın 800. Yılı Anısına XIII. Türk Tıp Tarihi Kongresi*, (267-281). Sivas.

Killi, Gülsüm (2006). "Hakas Türkçesinde Tabu Sözler ve Örtmece". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 3*(3), 50-65.

Li, Tong (2020). "Use of magic performance as a schema disruption method to facilitate flexible thinking". *Thinking Skills and Creativity*, 38.

Martin, Lois (2009). *Cadılığın Tarihi Ortaçağ'da Bilge Kadının Katli*. (Çev: Barış Baysal). İstanbul: Kalkedon Yay.

Morris, Brian (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. (Çev: Tayfun Atay). İstanbul: İmge Yay.

Mauss, Marcel. (2005). *Sosyoloji ve Antropoloji*. (Çev: Özcan Doğan). Ankara: Doğu Batı Yay.

Nahya, Z. Nilüfer (2015). Din, Büyü, Sanat, Efsane'nin Ardındaki Kuramlar ve Kuramcılar: Bir Paralel Okuma Denemesi. *Folklor/Edebiyat*, 21(82): 191-216.

Öner, Necati (1977). *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay.

Örnek, Sedat Veyis (1962). *İlkellerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış*. Ankara Üniversitesi DTCF Fakültesi Dergisi, 20(3-4): 255-261.

Örnek, Sedat Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yay.

Örnek, Sedat Veyis (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Örnek, Sedat Veyis. (1995). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Şirin, Hatice (2019). *Sözcük Hikayeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Tanyu, Hikmet (1992). "Büyü", TDVİA. İstanbul: TDV Yay. 501-506.

Tek, Recep (2021). "Anadolu Türk Halk Hekimliği Uygulamalarında Analojik Düşünce". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 8: 15-26.

Uluğ, Nimet Elif (2017). *Elemterefiş: Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıl İtikatlar ve Büyü (1839-1923)*. İstanbul: Doğan Kitap.

İnternet Kaynakları

Çeviri Konuşmalar, *Claude Lévi-Strauss: Yalnızca insan değil, yaşayan tüm varlıklar saygıyı hak eder* [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=-8CqwQXCWoE, (02.08.2020/23.11.2021).

Mynet, *Büyücüler ölümle tehdit edip para istedi*. https://www.mynet.com/buyuculer-olumle-tehdit-edip-para-istedi-110106727957, (13.02.2021/21.03.2022).

Resmî Gazete, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Sayı: 2601015). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/03/20060311-2-1.pdf, (28.02.2006/07.05.2019).

Türk Dil Kurumu. Güncel Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/, (23.11.2021).

Wikipedia, *Wicca*. https://en.wikipedia.org/wiki/Wicca, (23.11.2021).

DİZİN

A

a posteriori 4, 10, 11
a priori 4, 10, 11, 16
ak büyü 47, 50
aktif büyü 47, 49, 50
allopati 41, 47, 50
Altın Dal 41, 43, 84, 96
animalizm 20
animizim 20
anonim türler 53
antropofaji 67

B

benzer benzeri doğurur . 41, 44, 49, 50
benzer benzerini iyileştirir ... 49
bulaşma .. xii, 56, 73, 74, 75, 76, 78
büyü . iii, xii, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15, 18, 20, 33, 35, 36, 37, 41, 42, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 81, 94, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113
büyücü 21, 61, 102

C

cevşen 65

D

dinamizm 20, 21, 22, 35, 54
doctrine of signatures 49

E

ebced 32, 64
eklektik paganizm 29
ezoterik 27

F

Frazer ... iii, iv, 8, 12, 33, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 54, 81

G

Gerald Gardner 29
göçürme 38, 40, 41, 50

H

halkbilim 73
havas kitapları 64
homo ludens 49, 84

J

James George Frazer 41, 43

K

kan 64, 65
kara büyü 47, 50, 61, 92, 95
kut 21, 35

M

magie 37, 51
maji 47, 50, 51, 94, 100
mana 21, 35
Mauss **24**, **25**, **26**, **32**, **36**, **41**, 46, 48
monomit 49

N

neopaganizm 29

O

okült 27, 94

P

pagan çalışmaları 27, 28
pagan studies 27
paganlık 27
parça bütüne aittir .. 18, 19, 44, 50
pasif büyü 8, 33, 42, 45, 49, 50, 54, 55
passionar 22, 35

S

sahte hoca 61, 62
sahte medyum 62
Sedat Veyis Örnek .... iii, iv, 33, 37, 41, 45, 47
seküler paganizm 29
sempatik büyü 38, 44, 45, 55
similia similibus curantur ... 49
Sivas .... i, ii, ix, xi, 4, 52, 62, 63, 64, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 83, 84, 85, 93, 97, 99, 104, 114
sorcery 51
sosyal medya 63
sözde hoca 61
spiritüalizm 62

T

tabu 8, 20, 33, 45, 54, 55
taklit büyüsü 47
teknopaganizm 29
temas büyüsü 47
théorie des signatures 49
tuz 65, 74
tütsü 64

V

vefk 55, 64

W

Wicca 28, 29
witch 29
Witchcraft 28, 29

Y

yamyamlık 67
yazılı büyü 47, 64, 65
yeni dinî hareket 29

Z

zauberei 51

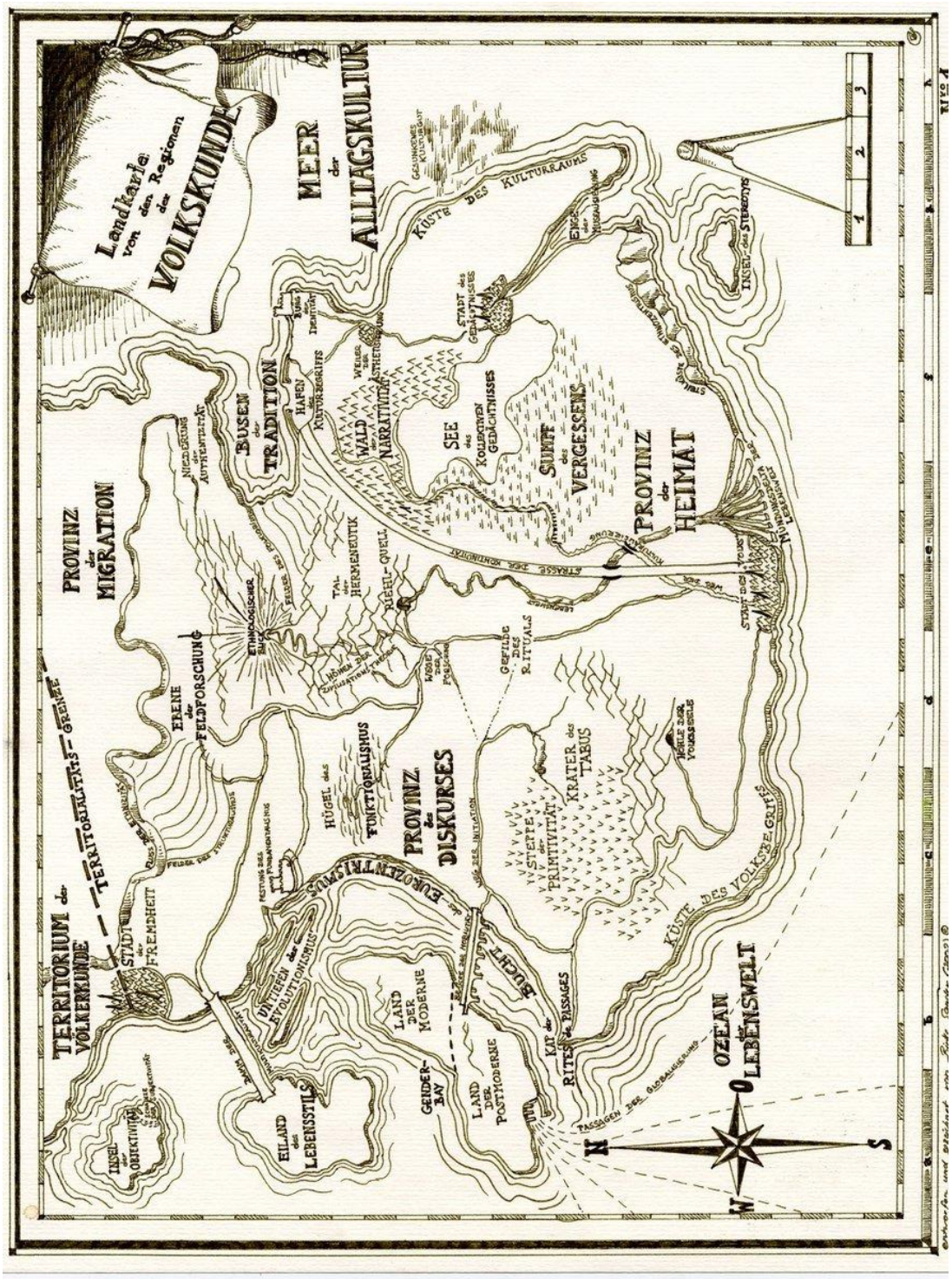
EKLER

Ek:1. Halkbiliminin Bir Kolu Sözlü Anlatımlar (Halk Edebiyatı) Tablosu

ANONİM TÜRLER			
1. Söylemelik	**2. Anlatmalık**	**3. Konuşmalık**	**4. Oynamalık/Seyirlik**
1.A. Manzum	**1.** Mit	**1.** Atasözü	**4.A. Köy Seyirlik Oyunları**
1. Ağıt	**2.** Efsane	**2.** Deyim	**4.A.1.** Törensel
2. Mani	**3.** Masal	**3.** Alkış (Dua)	**4.A.2.** Eğlence Amaçlı
3. Ninni	**4.** Epik Destan	**4.** Kargış (Beddua)	**4.B. Kent Seyirlik Oyunları**
4. Türkü	**5.** Halk Hikâyesi	**5.** Yemin Sözleri	**4.B.1. Söz ve Harekete Dayalı Olanlar**
5. Düzgü	**6.** Menkıbe	**6.** Argo	**1.** Kukla
1.B. Manzum-Mensur	**7.** Memorat	**7.** Küfür	**2.** Meddahlık
1. Tekerleme	**8.** Fıkra	**8.** Ara Sözler	**3.** Ortaoyunu
2. Bilmece		**9.** Yanıltmacalar	**4.** Gölge Oyunu
			5. Tuluat
			4.B.2. Yalnızca Harekete Dayalı Olanlar
			1. Hokkabazlık
			2. Cambazlık
			3. Sihirbazlık
			4. Ateşbazlık

ANONİM OLMAYAN (FERDÎ) TÜRLER		
Âşık Edebiyatı		**Dinî-Tasavvufi Edebiyat**
Heceli	**Aruzlu**	**1.** İlahi / Nefes
1. Koşma	**1.** Divan	**2.** Nutuk
2. Semaî	**2.** Selis	**3.** Deme-Deyiş
3. Varsağı	**3.** Semaî	**4.** Devriye
4. Destan	**4.** Kalenderî	**5.** Şathiye
Not: Bunlar aynı zamanda nazım şekli adıdır.	**5.** Vezn-i Âher	**6.** Methiye
	6. Satranç	**7.** Mevlit
		8. Düvaz İmam

Ek:2. Landkarte von den Regionen der Volkskunde

Ek:3. Diyanet İşleri Başkanlığının 16.12.2019 Tarihli Cuma Hutbesi

TARİH: 06.12.2019

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

قُلْ اَعُوْذُ بِرَبِّ الْفَلَقِۙ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَۙ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ اِذَا وَقَبَۙ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِۙ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ اِذَا حَسَدَ.

وَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

...إِذَا سَأَلْتَ فَاسْأَلِ اللَّهَ وَإِذَا اسْتَعَنْتَ فَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ.

BATIL İNANÇ VE HURAFELER

Muhterem Müslümanlar!

Peygamberimiz (s.a.s) bir gün, amcasının oğlu Abdullah b. Abbas'la yolculuk yaptığı esnada ona şu tavsiyelerde bulundu: **"Delikanlı! Sana bazı şeyler öğreteceğim. Allah'ı gözet ki Allah da seni gözetsin. Allah'ı gözet ki O'nu daima yanında bulasın. Bir şey istediğinde Allah'tan iste! Yardıma muhtaç olduğunda Allah'tan yardım dile! Şunu bil ki bütün insanlar sana fayda vermek için toplansa Allah'ın takdiri dışında sana fayda veremezler. Bütün insanlar sana zarar vermek için toplansa Allah'ın takdiri dışında sana hiçbir zarar veremezler..."**[1]

Aziz Müminler!

Yüce dinimiz İslam, tüm insanlığa imanın hakikatlerini, dünya ve ahiret huzurunun yollarını gösterir. Sadece Allah'a kulluk etmeyi, O'na güvenmeyi, O'nun rahmetine sığınmayı ve yalnız O'ndan yardım dilemeyi emreder. Bunun yanında bütün batıl inanç ve hurafeleri reddeder. İnsanların bilgisizlik ve çaresizliklerini fırsat bilerek, duygu ve değerlerini istismar etmeyi büyük bir günah sayar. Ne var ki insanoğlu zaman zaman dinimizin bu ilkelerini göz ardı etmiş, falcı, büyücü, kâhin, sihirbaz ve medyumlardan medet umar hâle gelmiştir.

Kıymetli Müslümanlar!

Gelecekten haber verme, kısmet açma, şans getirme, şifa dağıtma iddiasında bulunmak ve bundan yardım ummak İslam'ın özüne aykırıdır. Zira, gaybın bilgisi yalnızca Allah'a aittir. Her şeye gücü yeten yegâne kudret sahibi O'dur. Yediğimiz her lokma, içtiğimiz her yudum suyu bizlere lütfeden O'dur. Dertlerin dermanı, hastalıkların şifası, sıkıntıların çaresi O'ndadır. Bizleri her an koruyup gözeten, yürekten yakarışlarımıza ve samimi dualarımıza icabet eden yalnızca Cenâb-ı Hak'tır.

Değerli Müminler!

Rabbimize iman ve tevekkül etmişken, umudunu fala bağlayıp geleceğini ona göre planlamak, büyü ve kehanetten medet ummak asla doğru değildir. Yıldızların hareketlerine bakarak insanların kader ve kısmetine dair sonuçlar çıkardığını iddia etmek mümince bir duruşa yakışmaz. Rakamlara, günlere, aylara, hiçbir gücü ve kudreti olmayan nesnelere gizem ya da uğursuzluk atfetmek, inancımızla bağdaşmaz. Kötülüklerden koruduğuna inanarak bir boncuğu kutsal saymak, ağaca bağlanan çaputta, havuza atılan parada kısmet aramak yüce dinimizin yasakladığı davranışlardır.

Aziz Müslümanlar

Şöyle bir düşünelim! Başkalarının dertlerine büyü ya da sihir gibi gayrimeşru yollarla çare bulduğunu iddia edenler, niçin kendi dertlerine çare olamazlar! Geleceğin bilgisine sahip olduğu yalanıyla insanların umudunu sömürenler, bu bilgiyle neden kendileri doğru yola erişemezler? Şifa dağıttığını söyleyerek insanları aldatanlar, nasıl olur da kendi hastalıklarına şifa bulamazlar?

Kıymetli Müminler!

Hutbeme başlarken okuduğum Felak suresinde Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor: **"De ki: Yarattığı şeylerin şerrinden, karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, düğümlere üfürüp büyü yapan üfürükçülerin şerrinden ve kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden sabahın Rabbine sığınırım!"**[2]

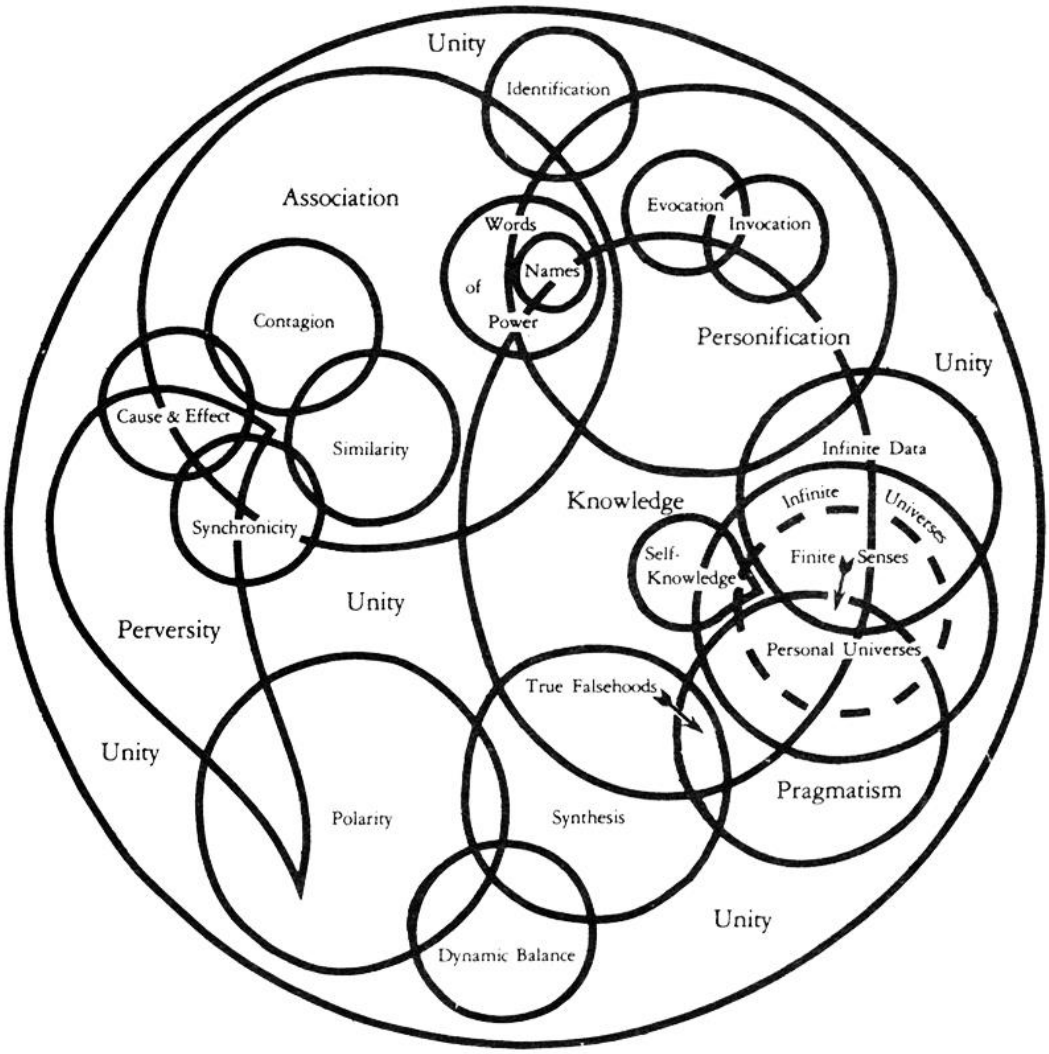
O hâlde, Rabbimiz tarafından imana elverişli ve iyilik yapmaya hazır yaratılan tertemiz fıtratımızı batıl inanç ve hurafelerle bozmayalım. En kıymetli hazinemiz olan imanımızı, samimi duygu ve niyetlerimizi doğru dinî bilgilerle güçlendirelim. Huzurlu bir hayat için alın teriyle çalışmayı, helal yoldan kazanmayı, hastalanınca tedavi olmayı, sebeplere sarılmayı düstur edinelim. Kısa ve haksız yoldan kazanmaya teşvik eden umut tacirlerine kanmayalım. Dünya ve ahirette başarıyı ve kurtuluşu, şifayı ve kısmeti Rabbimizden isteyelim. O'nun, gönülden ettiğimiz duaları karşılıksız bırakmayacağına daima inanalım.

---

[1] Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 59; İbn Hanbel, I, 293.
[2] Felak, 113/1-5.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Ek:4. Isaac Bonewits'in Büyü Yasaları

Ek: 5. Bibliyografya

Kitaplar

1. ACIPAYAMLI, O. (1961). *Türkiye'de Doğumla ilgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü.* Erzurum.

2. Agrippa von Nettesheim. (2011). *Gizli Felsefe Ya Da Büyü Felsefesi 1. Kitap* (L. Özşar, Çev.). İstanbul: Biblos Kitabevi.

3. Agrippa von Nettesheim. (2012). *Gizli Felsefe Ya Da Büyü Felsefesi 2. Kitap Sayı Büyüsü* (L. Özşar, Çev.). İstanbul: Biblos Kitabevi.

4. Agrippa von Nettesheim. (2015). *Gizli Felsefe Ya Da Büyü Felsefesi 3. Kitap Törensel Büyü* (L. Özşar, Çev.). İstanbul: Biblos Kitabevi.

5. AHMED, R. (2005). *Kara Büyü*. İstanbul: Pencere Yayınları.

6. AKÇAM, H. (1996, Haziran). *Batı İnançlarında Cinler ve Cincilik*. İstanbul.

7. AKÇAM, H. (1996, Mayıs). *Anadolu İnançlarında Cinler ve Cincilik*. İstanbul: Fenomen dergisi eki.

8. AKIN, H. (2010). *Ortaçağ Sonları ve Yeniçağ Başlarında Avrupa'da Çocuk Cadılar ve Çocuk Cadı Avı*. Ankara: Phoenix.

9. AKIN, H. (2011). *Ortaçağ Avrupa'sında cadılar ve cadı avı*. Ankara: Phoenix.

10. AKINCI, A. (2005). *Kabala, sınırsıza yolculuk*. İstanbul: Dharma Yayınları.

11. ALTAN, B. (1989). *Falcılık ve Kehanet*. İstanbul: Çelik Yayıncılık.

12. ALTAN, B. (1995). *Nazar ve Büyü Etkileri, Korunma Yolları*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

13. ALTAN, B. (1995). *Nazar ve Büyü*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.

14. ALTANOĞLU, A. (1999). *Düşüncenin Enerjiye Dönüşümü: Nazar-Göz Değmesi İnancı Etkileri ve Korunma Yolları.* İstanbul: İnkılap Kitabevi.

15. ANADOL, C. (1988). *Büyü Sihir Tılsım: Tarihten Günümüze Kadar Dünyada ve İslamiyet'te Halk İnanışları.* İstanbul: Kamer Yayınları.

16. ANADOL, C. (1997). Halk İnanışları Büyü - Sihir - Tılsım - Cin Çarpması. İstanbul: Kamer Yayınları.

17. ANADOL, C. (2006). *Tarihten günümüze kadar Doğu ve Batı kültürlerinde halk inanışları (Büyü-Sihir-Tılsım-Cin Çarpması)*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

18. AND, M. (1974). *Oyun ve Bügü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

19. ARDZINBA, V. (2010). *Eskiçağ'da Anadolu Ayinleri ve Mitleri* (O. Uravelli, Çev.). Ankara: Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık İşletmesi.

20. ARSLAN, A. (2002). *Büyü, Fal ve Kehanet*. İstanbul: Nesil Yayınları.

21. ARSLAN, A., YILMAZ, H. (2000). *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Kehanet*. İstanbul: Karizma Yayınları.

22. ASIMGİL, S. (1997). *İnsanlık Tarihinin Gizemli Dünyası, Büyü, Sihir, Fal (Yıldızname, Kehanet, Nazar)*. İstanbul: İpek Yayınları.

23. AŞKUN, V. C. (1940). *Sivas Folkloru* cilt I. Sivas.

24. AŞKUN, V. C. (1943). *Sivas Folkloru* cilt II. Sivas.

25. ATEŞ, A. O. (1995). *Kuran-ı Kerim ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü*. İstanbul: Beyan Yayınları.

26. AUGE, M. (2010). *Paganizmin Dehası* (E. Ataçay, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

27. AVANZADE SÜLEYMAN. (1330). *Tılsım, Sihir ve Büyü Bizdeki Te'sirâtı ve Tatbikâtı*. İstanbul: Şems Matbaası.

28. AVANZADE SÜLEYMAN. (1336). *İzdivacda Büyücülük*. İstanbul: Kader Matbaası.

29. BABAOĞLU, A. (1997). *Okültizm*. İstanbul: BDS Yayınları.

30. BACQUE-GRAMMONT, J. L. (2009). Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Büyü. N. Tezcan (Ed.), *Çağının Sıra Dışı Yazarı Evliyâ Çelebi*, içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

31. BARLAS, U. (1974). Anadolu Düğünlerinde Büyüsel İnanmalar. Karabük: Halk Eğitimi Yayını.

32. BENGT, A., CLARK, S. (Ed.). (2015). *Eski Yunan ve Roma'da büyü ve büyücülük. Bölüm 1: Bağlama Büyüleri - Yunan ve Roma dünyasında beddua levhaları ve voodoo bebekleri* (Ç. Dürüşken, E. Çoraklı, Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

33. BLACK, J., GREEN, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü Tanrılar İfritler Semboller*. İstanbul: Aram Yayıncılık.

34. BORATAV, P. N. (1973). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

35. BORGEAUD, P. (1999). *Karşılaşma Karşılaştırma Dinler Tarihi Araştırması*. Ankara: Dost Kitabevi.

36. BOYRAZ, Ş. (2006). *Fal Kitabı (Melhemeler ve Halk Kültürü)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

37. BROOKE, E. (1997). *Büyücülük Kılavuzu* (B. Akcan, Çev.). İstanbul: Gün Yayıncılık.

38. BUCKLAND, R. (2005). *İşaretler, semboller ve alametler (Maji ve ruhsal semboller rehberi)* (D. Engin, Çev.). İstanbul: Kozmik Kitaplar.

39. BURGKHARDT, T. (1999). *Astroloji ve Simya* (M. Temelli, Çev.). İstanbul: Verka Yayınları.

40. BURTON, D., GRANDY, D. (2004). *Büyü, gizem ve bilim, Batı uygarlığında okült* (Y. Tokatlı, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

41. CHAMPDOR, A. (1984). *Eski Mısır'ın Ölüler Kitabı* (S. Tahsuğ, Çev.). İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

42. CROW, W. B. (2002). *Büyünün, Cadılığın ve Okültizmin Tarihi* (F. Yavuz, Çev.). İstanbul: Dhrama Yayınları.

43. ÇAKAR, Y. (2005). *Gizli İlimler*. İstanbul: Yedirenk Kitapları.

44. CILBIROĞLU, Y. (2004). *Kadın Saçı Büyü ve Türban*. İstanbul: Payel Yayınevi.

45. ÇINAR, O. (1982). *Büyü Nedir Nasıl Yapılır*. İstanbul: Kent Basımevi.

46. DARE, P. (1990). *Hintlilerde Ak ve Kara Büyü*. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

47. DUGAN, Ellen. (2008). *Bitkisel Büyü* (S. Yeniçeri, Çev.). İstanbul: Shambala Kitapları.

48. DURKHEIM, Emile. (2000). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* (F. Aydın, Çev.). İstanbul: Eskiyeni Yayınları.

49. DUVARCI, A. (1993). *Türkiye'de falcılık geleneği ile bu konuda iki eser: Risale-i Falname Li Ca'fer-i Sadık ve Tefe'ülname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

50. EHRENREICH, B. (1992). *Cadılar, Büyücüler ve Hemşireler* (E. Uğur, Çev.). İstanbul: Kavram Yayınları.

51. ELIADE, M. (2003). *Demirciler ve Simya* (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

52. ELIADE, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş* (L. Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

53. ENCAUSSE, G. (1999). *Batılı Gizemli Geleneğin Astrolojik Sırları, İnisiyeler İçin Astroloji* (E. Arısoy, Çev.). İzmir: Ege Meta Yayınları.

54. ERBAŞI, F. S. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü: Cenaze/Diğer Ritüeller*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

55. ERMİŞ, F. K. (1997). *A'dan Z'ye rüya yorumları ansiklopedisi: Büyüler, fallar, burçlar*. İstanbul: Gün Yayıncılık.

56. ERNST, Z. (1996). *İslam'da ve Eski Orta Doğu'da Cin ve Ruh Araçları* (E. Sarıkçıoğlu, Çev.). İstanbul: İnanç Kitabevi.

57. ERSOYLU, H. (1997). *Fal, Falname ve Bir Çiçek Falı: Der Aksam-ı Ezhar*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

58. ERTAYLAN, İ. H. (1951). *Falname*. İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.

59. Es-Seyyid Süleyman El-Hüseynî. (t.y.). *Havasu'l-Kur'an Kenzü'l-Havas* (H. M. Varlı, Haz.). İstanbul: Esma Yayınları.

60. EYUBOĞLU, İ. Z. (1987). *Anadolu Büyüleri*. İstanbul: Derin Yayınları.

61. EYUBOĞLU, İ. Z. (1996). *Cinci Büyüleri ve Yıldızname*. İstanbul: Derin Yayınları.

62. EYÜBOĞLU, İ. Z. (1976). *Cinsel Büyüler*, I-II. İstanbul: Seçme Kitaplar Yayınevi.

63. EYÜBOĞLU, İ. Z. (1995). Sevgi Büyüleri. İstanbul: Der Yayınları.

64. Fahrüddin Er-Razi. (t.y.). *Tefsir-i Kebir (Mefatihu'l-Gayb)* I-XXIII (S. Yıldırım, L. Cebeci, S. Kılıç, C. S. Doğru, Çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.

65. FEDERICI, S. (2011). *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* (Ö. Karakaş, Çev.). İstanbul: Otonom.

66. FRAZER, J. G. (1991). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri 1*. İstanbul: Payel Yayınevi.

67. FRAZER, J. G. (1992). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri 2*. İstanbul: Payel Yayınevi.

68. FRAZER, J. G. (2004). *Altın Dal: Büyü ve Din Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

69. GIBSON, L. R., GIBSON, W. B. (1999). *Fallar* (A. Tolaybenk, S. Gerçeksever, Çev.). İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları.

70. GINZBURG, C. (2007). *Efsaneler Amblemler İzler: Morfoloji ve Tarih* (M. Moralı, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

71. GIOVANNI, S., ARSLAN, A. (1999). *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Cinler* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Karizma Yayınları.

72. GIOVANNI, S., ARSLAN, A. (2000). *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Büyü* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Karizma Yayınları.

73. GIOVANNI, S., ARSLAN, A. (2000). *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Fal* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Karizma Yayınları.

74. GIOVANNI, S., ARSLAN, A. (2003). *Astroloji ve Yıldız Bilimi* (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Karizma Yayınları.

75. GOODRICK-CLARKE, N. (2013). *Kara Güneş: Aryan Kültleri, Ezoterik Nazizm ve Kimlik Politikaları*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

76. GÜNDÜR, Ş. (1995). *Sabiiler Son Gnostikler İnanç Esasları ve İbadetleri*. Ankara: Vadi Yayınları.

77. GÜNER, M. R. (1996). *Okültizm: Tarih Boyunca Gizli Bilimler*. İzmir: Ege Meta Yayınları.

78. GÜNGÖREN, A. (1988). *Cadıların Günbatımı*. İstanbul: Yol Yayınları.

79. GÜNGÖREN, A. (2013). *Dil ve Büyü Levi-Strauss Üstüne On Bir Deneme*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

80. HALL, M. P. (2008). *Tüm Çağların Gizli Öğretileri* (M. Sağlam, Çev.). İstanbul: Mitra Yayınları.

81. HARRIS, M. (1995). *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar Kültür Bilmeceleri* (M. F. Gümüş, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

82. HEINZ, A., KUR, F. (2004). *Gizli Bilimler Ansiklopedisi Akımlar, Kavramlar, Mekanlar* (B. Atatanır, Çev.). İstanbul: Omega Yayınları.

83. IŞIN, E. (Ed.). (2003). *Elemterefiş Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

84. İbn Al-Kalbî. (1965). *Putlar Kitabı (Kütâbü'l-Asnâm)* (B. Düşüngen, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

85. İLOĞLU, M. (1968). *Gizli İlimler Hazinesi* (c. I-VIII). İstanbul: Taş Matbaası.

86. İNAN, A. (1930). *Sivas'ta Doğum Âdetleri*. HBH 10, 6-9.

87. İNAN, A. (1962). *Hurafeler ve Menşeleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

88. İmam Şibli. (1974). *Cinlerin Esrarı* (M. Ferşad, Çev.). İstanbul: Ferşat Yayınevi.

89. KALAFAT, Yaşar (2020). *Yaşayan Türk Halk İnançlarında Büyü 1-2*. İstanbul: ASAM Yay.

90. KALYONCU, H. (2010). *Büyü ve Psikiyatrik Hastalıklar (Exorsizm)*. İstanbul: Yediveren Yayınları.

91. KARATAY, O. (2006). *Bey ile Büyücü. Avrasya'da Tanrı, Hükümdar, Devlet ve İktisat Hakkında Dilin söyledikleri*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

92. KIECKHEFER, R. (2004). *Ortaçağ'da Büyü* (Z. Biliz, Çev.). İstanbul: Alkım Yayınları.

93. KINGSLEY, P. (2002). *Antik Felsefe Gizem ve Büyü, Pythagoras ve Empedokles Geleneği* (K. Kalyon, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

94. KLINGER, J. (2002). Arınma Ritüelleri ve Kötülükleri Defetme Büyüleri. Jakob, W. (Ed.), *Hititler ve Hitit İmparatorluğu: 1000 Tanrılı Halk*, içinde (s. 456-458). Bonn: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland.

95. KRIS, E; KURZ, O. (2013). *Sanatçı İmgesinin Oluşumu Efsane, Mit ve Büyü*. İstanbul: İthaki Yayınları.

96. KOYUNCU, H. (2006). *Görünmeyen Varlıklar ve Psikiyatrik Hastalıklar*. İstanbul: Popüler Kitaplar.

97. KURZ, O; KRIS, E. (2016). *Sanatçı İmgesinin Oluşumu: Efsane Mit ve Büyü* (S. Gürses, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

98. LEVI-STRAUSS, C. (1993). *Din ve Büyü* (A. Güngören, Çev.). İstanbul: Yol Yayınları.

99. LEVI-STRAUSS, C. (2012). *Yapısal Antropoloji* (A. Kahiloğulları, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.

100. LEVY-BRUHL, L. (2006). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler* (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

101. MALINOWSKI, B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din* (Çev. S. Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

102. MALINOWSKI, B. (1992). *Vahşilerin Cinsel Yaşamı* (Çev. S. Özkal). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

103. MARTIN, L. (2009). *Cadılığın Tarihi: Ortaçağ'da Bilge Kadının Katili* (B. Baysal, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

104. MAUSS, M. (2006). *Sosyoloji ve Antropoloji*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.

105. MENEMENCİOĞLU, K. (2005). *Okkült Diriliş ve Altın Şafak Cemiyeti*.

106. MORRIS, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler* (T. Atay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

107. MORRIS, D. (1999). *Koruyucu Tılsımlar Uğurlar, Muskalar, Nazarlıklar* (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: İnkılâp Yayınları.

108. Muhammed Ali Es-Sabunî. (1995). *Safvetü't-Tefasir* I-VII (S. Gümüş, N. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ensar Neşriyat.

109. NASKALİ, Emine Gürsoy ve ŞAHİN, Erdal (Ed.). (2017). *Kültür Tarihimizde Gizli Diller*. İstanbul: Ka Kitap.

110. ONBULAK, S. (1980). *Ruhi Olaylar ve Ruhlarla Konuşma*. İstanbul: Bozkurt Kitabevi.

111. ÖRNEK, S. V. (1966). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara: Ankara Üniversitesi DTFC Yayınları.

112. ÖRNEK, S. V. (1971). *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

113. ÖRNEK, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

114. ÖZTÜRK, Ö. (2009). *Folklor ve mitoloji sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

115. PARGAMENT, K. (2003). *Tanrım Bana Yardım Et Din Psikolojisi Açısından Başa Çıkmanın Teorik Çatısına Doğru* (A. Albayrak, Çev.). Isparta: Tabula Rosa Yayınları.

116. SEKOOT, R. (2006). *A'dan Z'ye Büyüler* (H. Özkan, Çev.). İstanbul: Gün Yayıncılık.

117. Seyyid Süleyman El-Hüseyni. (1996). *Kenzü'l-Havas Gizli İlimler Hazinesi*, S. Demir, (Ed.). İstanbul: Demir Kitabevi.

118. SEZER, S. (1998). *Osmanlı'da Fal ve Falnameler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

119. ŞAH, İ. (1996). *Doğu Büyüsü* (O. Yener, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

120. TAMBAĞ, A. Z. (2004). Cin Sihir Büyü. İstanbul: Alioğlu Yayınları.

121. TAMBIAH, S. J. (2002). *Büyü, Bilim, Din ve Akılcılığın Kapsamı* (U. C. Akın, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

122. TEKİN, T. (2013). Irk Bitig. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

123. TEZ, Z. (2011). *Gizli Bilimlerin Serüveni Büyüden Simyaya, Astrolojiden Fala Kara Sanatlar*. İstanbul: Hayykitap.

124. TOPKARA, C. (t.y.). *Bir Gerçeğin İtirafı Büyücülerin İç Yüzü*. İstanbul: Popüler Yayınları.

125. TOPKARA, C. (t.y.). *Büyü Tutar Cin Çarpar Büyücülerin Arka Bahçesi*. İstanbul: Popüler Yayınları.

126. TOPKARA, C. (t.y.). *Büyücü ve Büyü Bir Gerçeğin Anatomisi*. Sakarya: Aşiyan Yayınları.

127. TOPKARA, C. (t.y.). *Sanal Dünya Büyü*. İstanbul: Popüler Yayınları.

128. ULLMANN, M. (1994). *İslâm Açısından Sihir, İslâm Kültür Tarihinde Maji* (Y. Özbek, Çev.). İstanbul: İz Yayınları.

129. UYULAN, F. E. (2012). *Okültizm ve Enerji Okültizm ve Enerji*. İstanbul: Lotus Yayınları.

130. ÜNAL, A. (1983). *Hitit sarayındaki entrikalar hakkında bir fal metni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

131. WERNER, H. (2005). *Ezoterik Sözlük* (B. Atatanır, Çev.). İstanbul: Omega Yayınları.

132. WESTERMARCK, E. (1961). *Nazar Değmesi İnancı* (N. Coşkunlar, Çev.). Ankara: Yeni Matbaa.

133. YASA, İ. (1955). *Hasanoğlan Köyü*. Ankara.

134. YASA, İ. (1960). *Sindel Köyü*. Ankara.

135. YESARİ, A. (1979). *Çağlar Boyunca Büyü ve Büyücülük*. İstanbul: Göl Yayınları.

136. YILMAZ, S. (2014). *Nazar, Büyü ve Fal: İnançlar - Uygulamalar*. Ankara: Divan Kitap.

137. ZBINDEN, E. (1994). *İslâm'da ve eski Ortadoğu'da cin ve ruh inançları* (E. Sarıkçıoğlu, Çev.). Samsun: Yeni Ufuklar Neşriyat.

138. ZINSER, H. (20011). *Ezoterizme Giriş* (N. Eryar, Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Makaleler

1. ACIPAYAMLI. (1962). Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar. *DTCF Dergisi*, 20(1-2), 1-42.

2. ACIPAYAMLI. (1963). Türkiye'de Yağmur Duası (birinci kısım). *DTCF Dergisi*, 21(1-2), 1-40.

3. ACIPAYAMLI. (1963). Türkiye'de Yağmur Duası (ikinci kısım). *DTCF Dergisi*, 12(1-2).

4. ACIPAYAMLI. (1963). Türkiye Halk Hekimliğinde Dalak Kesme ve Etnolojik İzahı. *Antropoloji Dergisi*, 1(1), 37-58, Ankara.

5. AKÇİÇEK, Eren. (1991). Karaciğer Falı (Hepatoskopi). *SSK Tepecik Hastanesi*, (1), 47-49.

6. AKSAN, Y. (2013). 1450-1750 yılları arasında Avrupa'da cadılık. *Tarih İncelemeleri Dergisi,* 28(2), 355-368.

7. ALKAN, M. (2012). *Milli Kütüphane 2727 Numaralı Mecmû'a'da Kayıtlı Manzum Bir Melheme*. Turkish Studies, 7(4), 689-709.

8. AND, M. (2001). Büyüde Sanat, Sanatta Büyü. *Art + Deco*, (117), 92-96.

9. ATEŞ, F. (2019). Mitolojiden günümüze yumurta ve "kırk uçurma" geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *7*(19), 14-27. DOI: 10.33692/avrasyad.628217

10. AYCİBİN, Z. (2008). Osmanlı Devleti'nde Cadılar Üzerin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, (24), 55-70.

11. BAYRI, M. H. (1936, Ocak). Büyüler Hakkında. *Halk Bilgisi Haberleri,* (63), 49-55.

12. BAYRI, M. H. (1937). Büyüler Hakkında. *Halk Bilgisi Haberleri*, (64), 89-99.

13. BAYSAL, N. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda dinsel büyüsel ve tabusal uygulamalar üzerine bir inceleme. *Milli Folklor,* (107), 72-82.

14. BİNGÖL, Duygu. (2020). Halk İnanışları Kapsamında İncelenen Bir Astroloji Metni Div-Name. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 717-735.

15. BİTİK, B. Ö. (2011). Evliyâ Çelebi seyahatnâmesinde cadı, obur, büyücü anlatıları ve kurgudaki işlevleri. *Milli Folklor,* (92), 64-71.

16. CENGİZ, O. (2018). Sihir kavramı üzerine semantik bir inceleme. *Dokuz Eylül Ünivesitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (48), 169-200. DOI: 10.21054/deuifd.493129

17. CESUR, S. Ç. (2017, Aralık). Hitit Büyü Ritüelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi*, (32), 777-813. DOI: 10.14225/Joh1146

18. ÇELEBİ, İ. (2002). Geçmişten Devralınan Kültürel Miras: Sihir Problemi. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (9), 199-254.

19. ÇELEBİ, İlyas. (2003). Kur'an ve Sünnet'in Okültizme Bakışı. *Kuran ve Tefsir Araştırmaları - V* (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I), İstanbul.

20. ÇELİK, İ. (1974). Nazar, Nazarlık ve İlgili Büyüsel İşlemler. *B.Ü.F.K., Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı*, 155-184.

21. ÇERİBAŞ, M. (2016, Haziran). Kırgızlarda efsun (büyü) temelli dualar, inançlar ve uygulamalar. M. Açа vd. (Ed.), *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Sempozyumu* bildiriler kitabı içinde (ss. 180-205). Priştine/KOSOVA.

22. ÇIBLAK, N. (2004, Bahar). Halk kültüründe nazar, nazarlık inancı ve bunlara bağlı uygulamalar. *TÜBAR*, (15), 103-125.

23. DAŞDEMİR, Ö. (2013, Ocak). 18. yüzyıla ait bir risaleye göre mıknatısın dinsel-büyüsel ve tıbbi işlevleri. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 3*(5), 54-68.

24. DEMİR, G. K. (2011). Evliya Çelebi seyahatnâmesinde İzmir'in tılsımları. *Millî Folklor*, (92), 77-85.

25. DEMİRCİOĞLU, S., AMMAM, T. M. (2019). Sakarya Üniversitesi Öğrencilerinin Büyü ve Fala Yönelik İnanç ve Uygulamaları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 5(11), 293-323.

26. DEMREN, Özlem. (2006). Yağmur yağdırma ritüelleri çerçevesinde Ortaköy Yağmur Duası. *Türkbilig*, (12), 76-92.

27. DİNÇOL, A. M. (1985, Nisan). Ashella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış. *Belleten, 49*(193), 1-40.

28. DÜNDAR, O. (2020). Weberyen Büyü Bozumu Bağlamında Suspiria Filminin Analizi. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 17-32.

29. EDGÜ, F. (2003). Büyü ve Sanat. *P Sanat Kültür Antika*, (29), 6-7.

30. EROL, H. (2014). Anadolu'nun ilk yazılı belgelerinde büyü ve kehanet. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(2), 37-48.

31. ESİRGEN, B. (2018). Alaca Boğa adlı İrlanda masalında Doğu-Batı ilişkisi ve büyü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 194-202.

32. GASTER T. H. (2000). *Thespis Eski Yakındoğu'da Ritüel, Mit ve Drama*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

33. GAZİMİHAL, M. E. (1963). Büyücülükte Taş Kömür ve Yada Taşı. *TFA, 14*(169).

34. GENÇ, C. (2021). Duyum ve Algı Bağlamında Büyü ve Gerçek. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(2), 697-724. https://doi.org/10.33420/marife.784475

35. GÜL, A. (2018, Temmuz). Modern ruhçuluk ve etkileri: H. P. Blavatsky ve Teosofi Cemiyeti örneği. *Social Science Development Journal, 3*(10), 203-220.

36. GÜLHAN, A. (2015). Türk Kültüründe Fal ve İsimlerle İlgili Bir Manzum Falname Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (15), 195-222.

37. GÜMÜŞ, Şule (2019). "Sözün Büyülü Gücü: Kırgız Türklerinin Destanlarında Ant Pratikleri". *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, 12*(28), 1035-1051.

38. GÜMÜŞ, Şule (2021). "Türk Kültüründe Sihir/Büyü ve Fal: Türkdestanlarından Örneklerle". *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (50), 1-20.

39. GÜNDÜZ, Ş. (2004). Eski Harran'da sihir ve büyü ritüeli olarak kurban. *Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 5-11.

40. GÜMÜŞ, Şule. (2019). Sözün Büyülü Gücü Kırgız Türklerinin Destanlarında Ant Pratikleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 1035-1051.

41. GÜR, N. (2012). Osmanlı fal geleneği bağlamında yıldızname, falnâme ve tâlinâme metinleri. *Millî Folklor*, (96), 202-215.

42. HORNUNG, E. (2009). *Ezoterik Mısır* (Y. Soner, Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

43. KAPLAN, M. (2011). Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi. *Millî Folklor, 12*(91), 150-156.

44. KARA, Ç. (2015). Büyü, Sivas ve Miras. *Folklor/Edebiyat, 21*(82), 171-190.

45. KARADAŞ, C. (2004). Büyü ve Din: İslami Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme. *Usûl Dergisi*, 1(1), 111–135.

46. KARADENİZ, F. (1985) Giresun'da Büyüsel İnanç Sistemi İçinde Gül ve Yastık Büyüleri. *Türk Folkloru, 7*(75), 11-12.

47. KARADENİZ, F. (1985). Giresun Yöresinde Toplumun Cin, Peri, Büyü, Cadı İnanç ve Masallarına Katılımı. *Türk Folkloru, 7*(76), 5-7.

48. KARAKAŞ, Y. (2012). Diyarbakır'da bebeğin ilkleri: hedik, köstek kesme törenleri ve çocuklara yönelik halk hekimliği uygulamaları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, *1*(16).

49. KARAKAYA, H. (2016, Mart). Anadolu Türk Düğünlerinde Büyüsel İşlemler. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, *1*(5), 77-92.

50. KARAKÜÇÜK, A. S. (2010, Güz). Korkunun Kadınları: Cadılar ve Cadıcılık. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *13*(2), 40-64.

51. KARTOPU, S; ÜNALAN, A. (2019). Büyü ve tabiatüstü güçlere başvurma nedenleri üzerine bir saha araştırması. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 19(2), 379-399. DOI: 10.30627/cuilah.637773

52. KARTOPU, S., ÜNALAN, A. (2019). Üniversite Öğrencilerinin, Sihir, Büyü ve Tabiatüstü Güçlerle İlgili Tutumlarının İncelenmesi. *Bilimname,* Din Psikolojisi, 195-228.

53. KILIÇ, Y., BAŞOL, S. (2015). Hitit büyü metinlerinde geçen bazı otsu bitkiler, ağaç türleri ve ahşap nesneler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2(6), 28-58.

54. KILIÇ, Y., BAŞOL, S. (2014). Hitit büyülerinde sayı ve renk sembolizmi. *Turkish Studies*, 9(7), 51-64.

55. KISA, B. (2005). *Havâss'ın Derinlikleri, Açıklanamayan Yönleriyle İslâmî Büyü, Vefkler, Esmaül Hüsna, I*. İstanbul: Hermes Yayınları.

56. KOŞAY, H. Z. (1956). Etnografya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailler. *Türk Etnografya Dergisi*, (1).

57. KÖSEMİHAL, Nurettin Şazi. (1952). Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2(7), 122-147.

58. KULA DEMİR, N. (2005, Nisan). Çocukların İmgelem Dünyası ve Büyülü-Sihirli Diziler. *2. Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi* kitabı içinde (ss. 287-297). İstanbul: İstanbul Üniversitesi iletişim Fakültesi.

59. MURAD, S. (2014). Terceme-i Aynü'l-Hayat'ta halk hekimliğine dair bulgular. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1*(4), 296-307. DOI: 10.12992/TURUK140

60. MURAT, M., İŞGÖREN, Ö., ÇATAKLI, R. (2019). Keloğlan masallarında sihir veya büyü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(10), 62-81.

61. NAHYA, Z. (2015). Din, Büyü, Sanat, Efsane'nin Ardındaki Kuramlar ve Kuramcılar: Bir Paralel Okuma Denemesi. *Folklor/Edebiyat*, 21(82), 191-216.

62. NAR, M. Ş. (2014). Psiko-antropolojik bir olgu olarak fal üzerine nitel bir araştırma. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54(1), 507-524.

63. NOEGEL, S. B. (2017). Musa ve Sihir: Çıkış Kitabı Üzerine Notlar (E. Erdoğan, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 58(2), 161-182.

64. ÖGER, A. (2016, Eylül, Ekim). Uygur Türklerinde Yağmur Yağdırma Törenleri ve Yada Taşı. Ö. Çobanoğlu vd. (Ed.), *IV. Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu* bildiriler kitabı içinde (ss. 40-51). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

65. ÖKSE, A. T. (2006). Eski Önasya'dan günümüze yeni yıl bayramları, bereket ve yağmur yağdırma törenleri. *Bilig*, (36), 47-68.

66. ÖKSÜZ GÜNEŞ, E. (2018). Bilinç kazanan imgeler: Tuğrul Tanyol'un Büyü Bitti şiiri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(3), 1805-1819.

67. ÖRNEK, S. V. (1962). İlkellerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 20*(3-4), 257-261.

68. ÖZESER, T. (2018). Hitit toplumunda büyü çeşitleri uygulama alanları yöntemleri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (KOUSBAD),* (8), 1-21.

69. ÖZSEVEN, A. (1939). Büyü, Fal ve Rüya Tabirleri. *Halk Bilgisi Haberleri, 8*(93), 185-190.

70. ÖZTÜRK BİTİK, B. (2011). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri. *Millî Folklor*, (92) 64-71.

71. PARLADIR, H. (2014). 19. yüzyıla ait el yazma bir dua kitabı bağlamında büyü-din ilişkisi. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (12), 109-143.

72. PEMBECİ, B. İ. (2018). Kırgızistan'da büyü ve şifacılığın sosyal antropoloji bağlamında değerlendirilmesi. *Millî Folklor,* (120), 225-236.

73. POLAT, Emannullah. (2015). Felak ve Nas Sureleri Bağlamında Sihir Mefhumu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 203-220.

74. REYHAN, E. (2003). Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulanma Şekilleri Üzerine Bir İnceleme. *Archivum Anatolicum*, 6(2), 111-143.

75. REYHAN, E. (2008). Eski Anadolu Kültüründe Büyü ve Büyücülük. *Akademik Bakış, 2*(3), 227-242.

76. REYHAN, E., CENGİZ, T. (2016). Başkent Hattuşa'nın Şifacı Kadınları: Büyücüler. *V. Uluslararası Canik Sempozyumu: Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın bildiriler kitabı içinde* (ss. 105-113). Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

77. RIDER, C., CAINER, C. (1998). *Modern Büyücülük El Kitabı*. İstanbul: Say Yayınları.

78. SALTIK ÖZKAN, Tuğba. (2012). Geleneksel Tıpta İyileştirmenin İnanç Boyutu Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme. *Millî Folklor,* (95), 307-314.

79. SAYFU, O. (1962, Ocak). Sarıgöl Folklorundan: Cadılar ve Cadıcılar. *Türk Folklor Araştırmaları, 7*(2606).

80. SAYGI, O. (1962, Ocak). Sarıgöl Folklorundan: Cadılar ve Cadıcılar. *Türk Folklor Araştırmaları, (7)*2606.

81. SCHIMMEL, A. (1998). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

82. SCHWEMER, D. (2013). Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı. M. D. Alparslan, M. Alparslan, (Ed.), *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu,* içinde (ss. 432-449). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

83. SİLAHŞOR ÖZTÜRK, E. (2018). 15. yüzyılda yazılmış A'cebü'l-'Uccāb adlı eserde maden, bitki ve hayvanların dinsel-büyüsel ve tıbbi işlevleri. *Türkoloji Dergisi, 22*(2), 109-164. DOI: 10.1501/Trkol_0000000308

84. SÜLÜN, O., ÜRETEN, H. (2020). Antik Hellen ve Roma Toplumlarında Büyü ve Kehanet. Tarih ve Gelecek Dergisi, 6(3), 791-817.

85. SÜMBÜLLÜ, Y. Z. (2008). Halk meterolojisi ekseninde bir melheme örneği. *Turkish Studies,* 3(7), 782-811.

86. SÜMBÜLLÜ, Z. (2010). Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* (43) 55-72.

87. TANYU, H. (1982). Totem, Totemizm ve Tabu Üzerine Yeni Araştırmalar. *A.Ü.İ.F. Dergisi*, 26, 155-172.

88. TEKİN, B. (2015). Ortaçağ İspanya'sında büyü, büyücülük ve La Celestina adlı esere yansıması. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 55(1), 305-324.

89. UYGUN, A. (2011). Antik dönem büyüsel tedaviler ve günümüz örnekleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 65-86.

90. UYGUN, A. (2012). Yazılı büyü olarak muska: Kenzü'l-Havâs örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (29), 211-236.

91. UYGUN, A. (2016). Cambridge Kahire Geniza koleksiyonunda büyüsel metinler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 355-374.

92. ÜNAL, A. (2011). Hititlerde Büyücülük, Kehanet, Büyü, Fal, Tılsım. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, (22), 42-52.

93. VURAL, H. (2017). Fal bakma geleneği ve bir fal-ı Kur'an. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5(*2), 95-114.

94. YASA, İ. (1962). Türkiye'de Halk Sağlık Folkloru ve Bazı Meseleleri. *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 12(3, 4).

95. YANARDAĞ, A. (2018). Osmanlı Devleti'nde Islahatlar Bağlamında Muska ve Falcılıkla Mücadele Örnekleri. *Milli Folklor*, (117), 102-119.

96. YEŞİLMEN, H. (2019). Sosyal antropolojideki büyü olgusuna sihir kavramı çerçevesinde yeni bir yaklaşım. *Bilimname*, (38), 325-354. DOI: 10.28949/bilimname.532249

97. YILDIZ, A. (2012). Nâbî Divanı'nı ve Hayriyye'yi gizli ilimler (okültizm) ışığında okumak. *Millî Folklor*, (95), 63-71.

98. YOLCU, M. (2018). Türk halk kültüründe tarımsal ürünlerin bolluğunu amaçlayan ritüeller ve büyüsel işlemler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, *11*(23), 90-95. DOI: 10.12981/motif.468

Tezler

1. AKAR, Z. (2002). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan iki Falname ve resimleri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

2. AKAY, E. (2015). Kahve falının popüler kültür bağlantıları ve görselliği kullanılarak seramik yüzeylerde yorumlanması. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

3. AKKAYA, Ü. H. (2003). Büyü ve büyüsel uygulamalar üzerine bir din sosyoloji araştırması: Kayseri örneği. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

4. AKYÜZ, E. (2017). Sihir geleneği ve Kur'an'da sihir kavramı (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

5. ALADAR, N. (2009). Büyüsel işlemler üzerine bir din sosyolojisi araştırması (Malatya örneği). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

6. ALEMDAR, Mert Can. (2014). Türk destanlarında büyü ve fal motifi (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

7. ALKAŞIBENLİ, A. (2006). Fal-Büyü-Kehanet. *Folklor Halkbilim Dergisi,* 6(63), 48-50.

8. ALTINTAŞ, M. E. (2008). Din eğitimi açısından sihir ve büyü içerikli filmlerin etkilerine ilişkin çocukların algıları. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

9. ATİLA, Ayşegül. (2018). Eski Mezopotamya ve Anadolu'da büyü ve kehanet (Yüksek lisans tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray.

10. AYDIN, C. B. (2012). 14-18 yaş arası gençlerde büyü, sihir, nazar vb. tutumlar. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

11. AYDIN, S. (2012). Dinler tarihi açısından büyü. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

12. AYYILDIZ, S. (2016). Hititçe çivi yazılı belgelerde fal ve falcılık. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

13. BAŞOL, Serkan. (2014). Hititlerde büyü ve büyü malzemeleri (Doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

14. BİLGİNALP, Z. Ş. (2006). Primitif dönemden günümüze sanatın oluşum sürecinde anlatım ögesi olarak büyü. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

15. BÖRÜTECENE, A. (2017). Turkish Coffee Fortune-telling Ritual as A Source of Inspiration for Designing Object-mediated Advice Interactions. Koç Üniversitesi, İstanbul.

16. CESUR, S. Ç. (2017). Hitit büyü ritüelleri ve segment alanlarının çözümlenmesi (CTH 390-470) (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

17. ÇALIK, Ö. (2016). Magical identities: Alternative witchcraft spiritualities through the lens of Turkish youth. Tuzla Üniversitesi, İstanbul.

18. ÇELİK, Gülfem M. (2015). Büyüsel düşünce ve üstbilişlerin obsesif kompulsif bozukluk ile ilişkisi (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

19. ÇEPEL, S. (2011). Hitit büyü ritüelleri. Gazi Üniversitesi, Ankara.

20. ÇİFTÇİ, E. (2007). Kahramanmaraş'ta büyü ile ilgili karşılaştırmalı bir araştırma. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

21. ÇİFTÇİ, Halit Ahmet. (2011). Dinlerde vefkler (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

22. ÇÖREKÇİOĞLU, H. (1997). Rönesans'ta büyü ve bilim ilişkisi. Ege Üniversitesi, İzmir.

23. ÇULLUHAN, Sedef. (2019). Fal ve kahve falıyla ilgili uygulamalara fenomenolojik bir yaklaşım (Yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

24. DUVARCI, A. (1987). Türkiye'de falcılık geleneği ile bu konuda iki eser "Falname-i Risale-i li Ca'fer-i Sadık" ve "Tefe'ülname" (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

25. DÜLGER, E. (2006). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki büyü, sihir ve falın halkbilimi açısından değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

26. ERDAL, Cafer. (2019). Türk kültüründe büyüler (Konya örneği) (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

27. GENCEL, E. (2011). Ankara Milli Kütüphane'de yer alan 5179 arşiv numaralı falname. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

28. GÜNEŞ, E. (2013). Su falı, kahve falı ve tarot kafelerine gidenlerin din psikolojisi açısından değerlendirilmesi (İstanbul örneği). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

29. KADİROĞULLARI, Umut. (2016). Falnâme-i Ca'fer Sâdık (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük) (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

30. KAHRAMAN, Gülay. (2015). Klasik Türk edebiyatında sihir (Doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

31. KARTALCIK, V. (2000). Fal-name Giriş-İnceleme-Metin-Söz Dizini-Tıpkıbasım. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

32. KILIÇARSLAN, K. (2000). Çağdaş sanatta anlatım ögesi olarak ritüeller. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

33. KIRAN, Y. (1999). İslam itikadı açısından fal ve falcılık (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

34. KÖSE, A. (2003). Batıl inançların fertler üzerindeki etkileri. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

35. ÖZKARSLI, Ş. Y. (2000). Türk kültüründe tılsımlı objeler (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

36. ÖZTERLEMEZ, A. (2001). Türk toplumunda din-büyü ilişkisi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

37. SİPAHİ, A. (2006). Türk halk inançlarında büyü ve büyü ile ilgili uygulamalar. Ankara Üniversitesi, Ankara.

38. ŞİMŞEK, G. (2008). Türk sinemasında büyü kavramının temsili ve büyü filminin görüntü göstergelerinin çözümlenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.

39. ŞİMŞİR, M. Salih. (2018). Antik Mısır dininde kâhinlik, sihir ve büyü (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

40. TALAS, M. S. (2009). Genç sağlıklı erişkinlerde sözel akıcılık, büyüsel düşünce ve motor asimetri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

41. TEKİN, B. (2016). Ortaçağ İspanya'sında büyü ve büyücülük ve yazınsal yapıtlara yansıması (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

42. TORUN, Ş. (2010). Sihir içerikli dizi filmlerin çocuklara olan etkisinin din eğitimi açısından incelenmesi: "Selena dizi filmi örneği". Marmara Üniversitesi, İstanbul.

43. TÜRK, Yusuf. (2017). Kelam açısından nazar, rukye ve muska (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

44. ULUĞ, N. E. (2014). Elemterefiş: Superstitious beliefs and magic in Ottoman Empire (1839- 1923). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

45. URUK, E. K. (2005). Büyü ve Elazığ'da büyü uygulamaları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.

46. UYGUN, A. (2005). El falı. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

47. UYGUN, A. (2013). Seyyid Süleyman El-Hüseynî'nin Kenzü'l-Havâs kitabındaki dua ve büyü motifleri. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

48. YALÇINKAYA, Fatoş. (2018). Uygur sihir masallarının tip ve motif yapısı bakımından incelenmesi cilt 1 (Doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

49. YAŞAR, M. (1996). Ekspresyon olarak kahve falından plastik dile. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

50. YAYLAMIŞ, Ç. (2017). Büyü ve sosyal ilişkiler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

51. YILDIRIM, Ayşegül. (2016). Masallarda büyü motifi ile gerçekleşen dönüşümler (Yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

52. YILMAZ, A. (1994). Büyüsel ve simgesel değerlerle heykelde kavram sezinletmeleri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

53. YOKARI, Funda. (2014). Konuşmanın etnografyası bağlamında falcılık geleneği (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara